

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN/BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
2002:37

Skönlitteratur på skärm
En explorativ undersökning om "e-boken"
och dess konsekvenser för litteratursamhället

ING-MARIE HASSEL

© **Ing-Marie Hassel**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren/författarna.

Svensk titel:	Skönlitteratur på skärm: En explorativ undersökning om "e-boken" och dess konsekvenser för litteratursamhället
Engelsk titel:	Fiction on screen: An exploratory study of the "e-book" and its consequences for the literary society
Författare:	Ing-Marie Hassel, Kollegium 1
Färdigställt:	2002
Handledare:	Mats Dahlström, Kollegium 2
Abstract:	<p>This thesis should be regarded as an integrated research synthesis. The purpose has been to analyse how the literary sociologist Lars Furuland's model "the literary process" correlates in relation to today's book market for fiction. The central problem has been: In what different ways can some of the main actors featuring in Furuland's model of "the literary process" use, produce or provide copyright protected works of fiction which are electronically distributed?</p> <p>Three questions have been considered to penetrate this problem: In what different ways can (to judge from some projects which have been carried through at common public libraries) electronic works of fiction be provided to their presumed readers? What reasons could there be (as it appears in a number of texts) that four Swedish authors have chosen to disseminate their works of fiction by the aid of the Internet? Which main functions may, according to current research, be supported by electronic media in connection with editing and retail of fiction?</p> <p>During this study a picture of two quite disconnected processes of publication has materialized. These processes seem to proceed parallelly to each other, without any close contact, in a traditional respectively an electronic circuit. In contrast it seems possible that individuals have some opportunities to move freely between and within these two separate systems. Nevertheless, the major impression is that Furuland's model still has a certain kind of relevance, but it basically fails at two points. Firstly, it does not take enough consideration of the context. Secondly, the model is focused upon the roles of individual actors, not on the crucial professional functions involved.</p>
Nyckelord:	bokhistoria, bokmarknad, e-bok, elektronisk publicering, författarskap, Internet, litteratursociologi, Print-on-Demand

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	5
1.1	Hot eller möjlighet?	5
1.2	Syfte och frågeställningar	7
1.3	Metod	7
1.4	Avgränsning	9
1.5	Litteratur	10
1.6	Disposition	11
2	FÖRKLARINGSMODELLER	11
2.1	Litteratursamhället	12
2.2	Den litterära processen	13
2.3	Det litterära nätverket	15
2.4	Kommunikationsmodeller	16
2.5	Diskussion	18
3	TEXT OCH KONTEXT	20
3.1	Codexens historia	20
3.2	Elektroniska böcker	22
3.3	Elektroniska texter	23
3.4	Print-on-Demand	25
3.5	Diskussion	26
4	KONSUMENTER	28
4.1	Läsprocessen	28
4.2	Interaktiv skönlitteratur	29
4.3	E-boksläsare och webbläsare	30
4.4	Diskussion	32
5	PRODUCENTER	34
5.1	Det litterära fältet	35
5.2	Upphovsrätten	36
5.3	Författare på en ny marknad	37
5.4	Liza Marklund och Piratförlaget	38
5.5	Jan Myrdal och Peter Curman	39
5.6	Karl-Erik Tallmo	41
5.7	Diskussion	43
6	DISTRIBUTÖRER	44
6.1	Bokmarknadens funktioner	45
6.2	Dörrvakterna och debutanterna	46
6.3	Marknadsföring och rekrytering	48
6.4	Nätförlaget Serum	49
6.5	Nätbokhandeln AdLibris	49
6.6	Diskussion	50

7	RESULTATSAMMANFATTNING	52
7.1	Konsumenterna	52
7.2	Producenterna	53
7.3	Distributörerna	54
8	SLUTDISKUSSION	55
8.1	Analys	55
8.2	Visioner.....	59
9	SAMMANFATTNING.....	61
10	KÄLLFÖRTECKNING.....	62
10.1	Tryckt litteratur:.....	62
10.2	Elektroniska resurser:	65

1 INLEDNING

Något generaliserat skulle man kunna säga att denna uppsats handlar om e-boken¹ och dess möjliga konsekvenser för litteratursamhället². Anledningen till att jag bestämde mig för detta uppsatsämne var främst att jag ville skriva om något som hade ett praktiskt samband med mitt framtida yrke som bibliotekarie. Det föll sig därför fullständigt naturligt att glida in på ett tema som hade anknytning till böcker. Samtidigt ville jag i första hand granska någon fråga som kunde ha ett konkret samband med sådana förändringar som eventuellt kan komma att äga rum inom biblioteks- och informationsdisciplinens område. Min primära avsikt med denna undersökning var följaktligen att försöka få en uppfattning om skönlitteraturens förutsättningar inför framtiden, inte att fingranska någon historisk epok utifrån en betydelsefull författare eller en särskild litterär genre. Jag finner det mycket mer givande att ta del av olika forskares spekulationer kring vilka möjliga följder den pågående informations- och kommunikationsteknologiska utvecklingen kan medföra, i synnerhet för morgondagens bokmarknad, men även för våra folkbibliotek, och kanske framför allt för de enskilda individerna.

I nyss nämnda spekulationer förekommer ofta sådana frågeställningar som ”Kommer den traditionella pappersbaserade boken att utkonkurreras och försvinna?”, eller ”Är vi på väg mot ett samhälle med helt elektroniska bibliotek?”³ Dessa frågor är kanske främst avsedda att väcka debatt och kan naturligtvis inte få några konkreta svar. Min avsikt med denna uppsats är dock inte att åstadkomma deterministiska förutsägelser om hur framtiden kommer att se ut. Min ambition är inte heller att ägna mig åt att måla upp ett entusiastiskt och svulstigt scenario för att visualisera den av så många debattörer omhuldade utopin om informationssamhället. Däremot vill jag göra ett försök att tolka vissa konkreta förändringar som allt mer har börjat framträda i våra västerländska samhällen, vilka tidigare varit uppbyggda kring den traditionella boken som informationsbärare och kulturell symbol.

1.1 Hot eller möjlighet?

Det är numera ganska vanligt att man talar om IKT, vilket står för informations- och kommunikationsteknik, istället för att använda den mera välbekanta termen IT (informationsteknik)⁴. Jag tycker att det är intressant hur man mer och mer börjar

¹ E-bok är en grovt förenklad benämning för en mångfasetterad och komplicerad företeelse. I denna uppsats avses med denna term en nätdistribuerad skönlitterär text, vilken på grund av att den har överförts till digitalt format för nedladdning från Internet kan läsas antingen direkt på en bildskärm, eller med hjälp av ett speciellt verktyg (se kapitel 3.2). Här omfattas dock i vissa avseenden även reella böcker tillverkade med s.k. Print-on-Demand-teknik (se kapitel 3.4).

² Termen ”litteratursamhället” används av litteratursociologen Johan Svedjedals för forskning kring litteraturens yttre och materiella villkor, d.v.s. mer övergripande frågor om sambandet mellan litteratur och samhälle, exempelvis utvecklingen inom bokmarknaden (se kapitel 2.1).

³ Den tryckta bokens framtid diskuteras t.ex. i *Den sista boken* av Johan Svedjedal och i *The future of the book*, ett samlingsverk redigerat av Geoffrey Nunberg. Debatten om elektroniska bibliotek står i centrum för en BHS-magisteruppsats med titeln *Det elektroniska biblioteket: En undersökning av definitioner och förändring* (1997:48), skriven av Maria Nylander. Även Michael Buckland brukar ibland resonera om bibliotekens framtid, se t.ex. *Redesigning library services: A manifesto*, särskilt kap. 6: Supplement, URL: <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Library/Redesigning/supplement.html> [2002-01-26]

⁴ Se t.ex. Peurell, Erik (2000). *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 32.

uppmärksamma att även kommunikationsmöjligheterna är en viktig aspekt av den digitala omvälvningen. Det ligger nära till hands att betrakta den utveckling som för närvarande sker inom informations- och kommunikationsområdet som en revolution i nivå med Gutenbergs uppfinning av boktryckarkonsten. Vilka konsekvenser kommer den digitala teknologin att medföra inom bokbranschen?

En annan fråga i detta sammanhang handlar om varför författare överhuvudtaget strävar efter att publicera sig, och vilka hinder som man tidigare har varit tvungna att försöka övervinna för att få sina verk offentliggjorda. Vem som helst kan idag publicera sina alster på Internet och därigenom sprida sin egen prosa eller poesi direkt till omvärlden, utan att längre behöva passera några mellanhänder och på så sätt riskera att bli refuserad av de etablerade bokförlagen. Ett medium som möjliggör en sådan fri och öppen förmedling av lättillgänglig litteratur kan ibland hamna på kollisionskurs med andra aktörers juridiska och ekonomiska angelägenheter: Upphovsmännen riskerar att förlora sin kontroll över de skönlitterära verken när de har blivit offentliggjorda på nätet. Jag menar att det kan uppstå en polarisering mellan två skilda intressen – den okända författarens önskemål att enkelt kunna kommunicera sina tankar till en potentiell mångmiljonpublik, visavi kommersiella infallsvinklar hos mer erkända författare och deras förlag. Internet-entusiasternas motto är "Information wants to be free".⁵ Parallellt med denna i och för sig föredömliga paroll löper de författare, som har skrivandet som sitt levebröd, en ökad risk för att få sina guldägg piratkopierade och offentliggjorda på nätet. Kommer upphovsrätten i sin nuvarande form egentligen att kunna bestå under dessa premisser?

Riitta Alkula, som förut har arbetat vid det nordiska kompetenscentret för elektronisk publicering (NordEP), understryker fördelarna med snabbheten och lättåtkomligheten vid Internet-publicering: "Samma sekund som publikationen ställs till allmänhetens förfogande på servern kan vilken Internet-användare som helst var som helst i världen se den".⁶ Alkula gör ett intressant konstaterande, då hon hävdar att principen bakom publicering tidigare varit "tryck och distribuera", medan förfaringssättet numera istället är "distribuera och skriv ut".⁷ Detta innebär att användarna hämtar materialet direkt från nätet och själva bestämmer om de vill skriva ut texten på papper eller ej. Det har enligt Alkula också blivit allt vanligare att akademiska forskare väljer att självständigt publicera sina rön direkt på Internet. Min fundering är om dessa tendenser möjligtvis kan vara applicerbara även på den skönlitterära bokmarknaden? Vilken betydelse kan i så fall författarnas ökade möjligheter till publicering av egna skönlitterära verk få för de traditionella distributionsinstanserna? Denna reflektion leder i sin tur vidare till en fråga som implicit kommer att finnas i bakgrunden under uppsatsens fortsatta framställning: Riskerar möjligtvis några av de historiskt etablerade mellanhänderna i den traditionella skönlitterära produktions- och distributionskedjan (t.ex. bokhandlarna, folkbiblioteken och bokförläggarna) att få sina positioner försvagade till följd av informations- och kommunikationsteknologins utveckling?

⁵ Ilshammar, Lars & Ola Larsson (1999). *Net.wars: Kampen om nätet*. 2. uppl. Stockholm: Atlas, s. 44.

⁶ Alkula, Riitta (1997). Elektronisk publicering. *Nordinfo*, årg. 20, nr. 1-2, s. 8.

Artikeln finns även tillgänglig via Nordinfos webbsidor på Internet, se URL:

http://www.nordinfo.helsinki.fi/publications/nordnytt/nnytt1-2_97/alkula.htm [2001-10-24]

⁷ Ibid.

1.2 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att med utgångspunkt från Lars Furulands modell över ”den litterära processen”⁸ försöka analysera hur nämnda modell förhåller sig i relation till dagens skönlitterära bokmarknad. Den centrala frågeställningen är: På vilka olika sätt kan några av de huvudaktörer som figurerar i Furulands modell över den litterära processen använda, producera eller förmedla sådana upphovsrättsskyddade skönlitterära verk som distribueras på elektronisk väg? För att kunna penetrera denna frågeställning är det min avsikt att i tur och ordning försöka behandla nedanstående frågor:

- På vilka olika sätt kan (att döma av några projekt som har bedrivits hos vanliga folkbibliotek) elektroniska skönlitterära verk förmedlas till sina presumtiva läsare?⁹
- Vilka anledningar kan det finnas (så som det ter sig av ett antal texter) till att fyra svenska författare har valt att sprida sina litterära verk via Internet?¹⁰
- Vilka huvudsakliga funktioner kan, enligt aktuell forskning, elektroniska medier fylla i samband med utgivning och försäljning av skönlitteratur?¹¹

1.3 Metod

Denna uppsats kan enklast benämnas som ett slags integrerad forskningsöversikt, där underlaget företrädesvis utgörs av aktuell forskning om elektronisk publicering. Detta material kommer att vävas samman med tidigare kartläggningar av olika processer i samband med traditionell skönlitterär produktion. Till detta ändamål har jag bl.a. anlitat några forskningsrapporter samt gjort egna litteraturstudier, framför allt inom två områden angränsande till biblioteks- och informationsvetenskapen, närmare bestämt bokhistoria och litteratursociologi. Speciell koncentration har lagts vid att granska ett antal litteratursociologiska, kommunikationsteoretiska och sociologiska förklaringsmodeller, vilka kan användas dels för att skildra litteraturens konventionella kretslopp och dels för att belysa författarnas roll på den skönlitterära marknadsarenan. Vidare har jag som belysande exempel använt mig av ett antal texter i form av intervjuer och artiklar, där några av de aktörer som är verksamma på dagens bokmarknad redogör för sin syn på bruket av elektroniska medier i samband med förmedling av skönlitterära verk. Fyra författares uttalanden har tolkats med hjälp av en textanalytisk strategi, där

⁸ När Furulands modell över den litterära processen presenterades för första gången uppgavs den vara avsedd att ”illustrera litteraturens produktion, spridning och konsumtion i ett samhälle med marknads-hushållning, t.ex. Sverige anno 1970”. En helt identisk översiktsbild förevisas dock i Furulands essä ”Litteratur och samhälle: Om litteratursociologin och dess forskningsfält” från 1997, i vilken nämnda modell uppges ”illustrera huvudströmmarna vid litteraturens produktion, spridning och konsumtion i samhällen med marknadshushållning, t.ex. de nordiska länderna på 1990-talet” (se kapitel 2.2).

⁹ Saken kommer bl.a. att studeras närmare med hjälp av en utvärdering som har sammanställts i samband med ett e-boksprojekt hos fyra norska bibliotek i Hordaland. Dessutom kommer jag att undersöka den service som erbjuds av företaget netLibrary, vilket t.ex. förser Stadsbiblioteken i Malmö, Göteborg och Lund (samt Borås högskolebibliotek) med Internetdistribuerad litteratur.

¹⁰ Jag kommer att försöka utreda detta genom granskning av några texter, där författarna Liza Marklund, Jan Myrdal, Peter Curman och Karl-Erik Tallmo uttalar sig om sin verksamhet.

¹¹ För att närmare analysera denna frågeställning kommer jag huvudsakligen att använda mig av två rapporter från forskningsprojektet ”Nya vägar för boken” (NVB) - Johan Svedjedals *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production* (2000), samt Erik Peurells *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology* (2000).

jag har försökt att strukturera deras utsagor i enlighet med några av de centrala begrepp som förekommer inom Pierre Bourdieus teoribildning om litterära fält (se kapitel 5.1). Mot bakgrund av den forskning som har gjorts inom ramen för projektet "Nya vägar för boken" (se kapitel 6) får därefter en bokförläggare och en bokhandlare förklara hur de nyttjat elektroniska medier för spridning av nyproducerad skönlitteratur. Avsikten med detta förfarande har i första hand varit att analysera några framträdande komponenter i Furulands modell över "den litterära processen" (vilken utgör temat för den övergripande undersökning, som löper parallellt genom hela uppsatsen) och i andra hand att pröva alternativa förklaringsmodellens användbarhet för att beskriva de förlopp som kan utspela sig då skönlitterära texter förmedlas i en elektronisk miljö.

Några läsare kanske vill anmärka på att det individnära perspektivet i min uppsats är en aning underdimensionerat, eftersom jag endast låter fyra författare, en bokförläggare och en bokhandlare komma till tals. Man bör då ha i åtanke vad som tidigare har sagts – att denna uppsats skall betraktas som en forskningsöversikt. Min ansats har därför varit att utifrån ett mer holistiskt perspektiv försöka frambringa en panoramabild över ett alternativt litterärt system. Detta innebär också att mina huvudsakliga intentioner har varit att sammanställa och samordna både teoretisk och empirisk forskning - inte att genomföra egna fallstudier för att ingående kunna skildra enskilda individers erfarenheter av elektronisk publicering. Därutöver har jag i en ganska betydande omfattning använt mig av diverse texter från Internet vid insamlandet av mitt empiriska material. Min avsikt med detta förfarande har varit att med hjälp av dessa konkreta exempel illustrera hur man kan använda sig av elektroniska medier i samband med skönlitterär produktion och distribution. Utifrån nyss nämnda helhetsperspektiv ansåg jag dessutom att det kunde stämma väl överens med den här uppsatsens inriktning, som ju berör utvecklingen inom informations- och kommunikationsområdet, att utgå ifrån den reella kontexten och dra nytta av det informationsöverflöd som finns tillgängligt ute på nätet. I synnerhet amatörförfattare har relativt frekvent utnyttjat Internet för egenpublicering av sina alster.¹² Vad beträffar professionella författare, som själva har valt att publicera eller distribuera sina verk via det elektroniska mediet, är dock inte antalet särskilt stort. Jag sökte framför allt efter etablerade författare som hade uttalat sig om sina personliga motiv till att förmedla skönlitteratur på elektronisk väg, vilket ledde till att det befintliga materialet i ännu högre utsträckning begränsades.

En nackdel med detta tillvägagångssätt har emellertid varit att en stor del av det insamlade materialet har baserats på andrahandsuppgifter och att det exempelvis inte har varit möjligt att föra en direkt dialog med de sex aktörer som citeras i denna uppsats (detsamma gäller självfallet för de forskare som här kommer att refereras till). Jag har dock försökt att uppväga dessa brister genom att avsluta varje kapitel med en ingående summerande diskussion, där jag jämför olika delar i det presenterade materialet med varandra, och i detta sammanhang även relaterar det till sådana rön som exempelvis har gjorts i anknytning till annan forskning inom biblioteks- och informationsdisciplinen. Detta förfarande motiveras också med att det skulle kunna föreligga en viss risk för att analysprocessen annars i alltför hög grad blev baserad på mina personliga tolkningar av det material som förvärvats, vilket i sin tur skulle kunna medföra en tendens till att uppsatsens slutgiltiga utformning blev präglad av en oproportionerlig subjektivitet. Icke desto mindre kvarstår förvisso en sådan risk fortfarande. För att bemöta eventuell kritik vill jag av den orsaken redan nu understryka att jag helt saknade förkunskaper om

¹² Se t.ex. Novell på nätets webbsidor, URL: <http://www.fl-net.se/novell/info.html> [2002-03-02]
"Novell på nätet" är en verksamhet som startades 1996 med målsättningen att publicera alla litterära bidrag som skickas in till webbredaktionen.

elektroniska böcker när detta projekt påbörjades. Min målsättning har därför varit att göra en explorativ undersökning och att försöka kartlägga ett för mig okänt område. Förhoppningsvis kan även mina läsare erhålla vidgad förståelse för fenomenet ifråga.

1.4 Avgränsning

Denna uppsats handlar i första hand om elektronisk publicering av upphovsrättsligt skyddad svensk skönlitteratur. Detta innebär bl.a. att jag inte kommer att beröra dylik publicering av exempelvis facklitteratur eller vetenskapliga tidskrifter, och inte heller kommer att redogöra för utbudet av äldre litterära klassiker på Internet. Mitt motiv till detta förfarande är att det än så länge finns relativt lite forskning om nytugivning av elektronisk skönlitteratur, och jag tycker att det därför kan vara fruktbart att försöka beträda okänd mark. Det finns idag flera olika kategorier av aktörer som kan vara engagerade i samband med förmedling av elektronisk litteratur, alltifrån privatpersoner och ideella föreningar, till offentliga institutioner och kommersiella verksamheter.¹³ I litteratursociologen Lars Furulands modell över den litterära processen, vilken ligger till grund för denna undersökning, läggs emellertid särskild tonvikt vid tre speciellt framträdande grupper; närmare bestämt konsumenter, producenter och distributörer (se kapitel 2.2). Eftersom författarna agerar på en ekonomisk marknad kan ibland ett visst samspel uppstå med andra aktörer inom olika led av produktions- och distributionskedjan, kanske då främst med bokförläggare, men i en något mer implicit bemärkelse även med bokhandlare, bibliotek och läsare. Därför har jag valt att strukturera denna studie kring de tre nyss nämnda nyckelgrupperna – konsumenter, producenter och distributörer. Gränsdragningen mellan dessa tre led är i praktiken inte alltid alldeles entydig, t.ex. kan bokförläggare betraktas både som producenter och distributörer, medan bibliotek - efter närmare begrundan – faktiskt kan fungera i alla de tre olika rollerna.¹⁴

Ett väsentligt faktum för denna uppsats är naturligtvis också att författare ibland kan agera som sina egna förläggare. I dispositionen har jag dock för överskådlighetens skull valt att låta biblioteksanvändarna och läsarna få representera konsumentgruppen, medan i första hand författarna (och deras egna förlag) här får företräda producenternas intressen. Till sist förekommer bokförläggare och bokhandlare huvudsakligen i det kapitel som går under benämningen ”distributörer”. Likväl kommer den här undersökningens röda tråd framför allt att spinnas runt de yrkesverksamma författarna, eftersom jag finner det särskilt intressant att undersöka ifall det kan iakttas någon tendens till att denna grupp i högre utsträckning än tidigare väljer att publicera och förmedla sina alster elektroniskt. I någon viss omfattning kommer dock även amatörförfattarnas villkor att beröras. Utgångspunkten kommer således att vara författarna, i deras egenskap av skönlitterära producenter, medan biblioteksanvändare, läsare bokförläggare och bokhandlare här endast kommer att ägnas en viss uppmärksamhet i relation till de eventuella effekter som kan uppstå i samband med ett eventuellt ökat utbud av elektronisk skönlitteratur på bokmarknaden.

¹³ Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 37.

¹⁴ I Furulands modell över den litterära processen (se figur 1 i kapitel 2.2) finns förlagen representerade dels under rubriken ”Produktion II (Offentlig)” och dels under rubriken ”Distribution I (Övervägande kommersiell)”. Biblioteken kategoriseras in under benämningen ”Distribution II (Mindre kommersiellt betonad)”, medan låntagare figurerar som ”lånare” i kolumnen för ”Konsumtion I (Passiv konsumtion)”.

1.5 Litteratur

Vid litteraturstudierna har jag inhämtat material från flera olika håll (se även källförteckningen). Via Internet har jag exempelvis kunnat lokalisera några webbtidningar med ett antal belysande artiklar angående elektronisk publicering. Flera av dessa artiklar, bl.a. de som har skrivits av Terje Hillesund¹⁵ och Clifford Lynch¹⁶, finns idag överhuvudtaget inte tillgängliga i tryckt format. Förutom att använda mig av liknande dokument från Internet har jag också tagit del av traditionella tryckta publikationer, närmare bestämt vetenskapliga rapporter och tidskrifter. Därutöver har jag anlitat mig av några antologier med essäer skrivna av internationellt erkända forskare med djup kännedom inom ämnesområdet.¹⁷ Vidare har den av Bibliotekshögskolan utgivna publikationen *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv* kunnat bidra med flera artiklar, vilka företrädesvis har skrivits av svenska forskare med anknytning till biblioteks- och informationsdisciplinen. I nämnda tidskrift har jag dessutom kunnat finna ett par relevanta essäer av författaren Karl-Erik Tallmo, framför allt "Fiktionens nya rum – om litteraturen i interaktivitetens tidevarv".¹⁸

Min ursprungliga ambition var att studera hur det traditionella litterära systemet möjligen skulle kunna påverkas av den informationsteknologiska utvecklingen. I detta avseende var jag till stor del framför allt influerad av postmoderna tänkare, exempelvis Mark Poster. Denne beskriver hur vårt sätt att kommunicera har förändrats genom tiderna. Han menar att utvecklingen har gått från "oralism", via "written exchange" till "electronic mediation".¹⁹ Den elektroniskt förmedlade kommunikationen påverkar enligt Poster våra liv på ett genomgripande sätt, samtidigt som den kan förändra våra sociala nätverk. I linje med detta resonemang strävade jag inledningsvis efter att genom övergripande litteraturstudier försöka åstadkomma en så god förståelse som möjligt för hur elektroniska medier i realiteten kan inverka på den mänskliga interaktionen. Härvidlag spelade särskilt Manuel Castells teorier om nätverkssamhället en viktig roll.²⁰

De faktiska efterforskningarna har sedan emellertid koncentrerats kring författarna och de övriga skönlitterära aktörerna, samt hur den tryckta bokens kretslopp eventuellt skulle kunna beröras av informations- och kommunikationsteknologin. I detta sammanhang har främst Johan Svedjedal haft stor betydelse som inspirationskälla. Denne har tidigare deltagit i forskningsprojektet "Nya vägar för boken" (NVB), i regi av Kungliga Biblioteket. Svedjedal leder idag ett annat forskningsprojekt, som går under namnet "IT, berättandet och det litterära systemet" (ITLIT). Denna forskning är förlagd till Avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet. Båda dessa

¹⁵ Hillesund, Terje (2001). Will e-books change the world? *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 10. URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/ [2002-01-28]

¹⁶ Lynch, Clifford (2001). The battle to define the future of the book in the digital world, *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 6. URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_6/lynch/index.html [2001-10-24]

¹⁷ T.ex. *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter* (1998). Björkman, Margareta (red.). Lund: Studentlitteratur.

¹⁸ Tallmo, Karl-Erik (1997). Fiktionens nya rum – om litteraturen i interaktivitetens tidevarv. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 4, s. 55-64. Artikeln finns även tillgänglig på Internet, se URL: <http://www.hb.se/bhs/ith/4-97/ket.html> [2001-08-20]

¹⁹ Poster, Mark (1996). *The mode of information: Poststructuralism and social context*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers, s. 6 ff.

²⁰ Castells, Manuel (1998). *Nätverkssamhällets framväxt*. Bd 1 i Castells, Manuel, Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur. Göteborg: Daidalos.

projekt har resulterat i en ymnig samling av rapporter och artiklar, vilka idag finns tillgängliga via Internet, och till viss del även i tryckta publikationer. Svedjedal har t.ex. inom ramen för NVB gett ut boken *The Literary Web*, vilken handlar om Internet och det litterära systemet, bokbranschen, samt boken i massmediesamhället.²¹ Han gav dessutom ifjol ut essäsamlingen *Den sista boken*, vilken bl.a. behandlar frågan om hur litteraturens villkor förändras till följd av datoriseringen, och vad denna utveckling kan betyda för själva berättarkonsten.²² Vid tolkningen av det insamlade råmaterialet har dock i synnerhet Lars Furuland och Pierre Bourdieu kunnat bidra med sina olika litteraturteoretiska förklaringsmodeller, vilka kommit till stor användning som analytiska redskap för denna uppsats. Därtill har Erik Peurell, vilken tidigare deltog i NVB och ITLIT, gett betydelsefulla upplysningar inom ämnet elektronisk publicering och distribution i sin bok *Users and producers on line*.²³

1.6 Disposition

Jag har i detta kapitel redogjort för uppsatsens problemformulering, syfte och frågeställningar. Nu närmast följer en genomgång av den teoretiska underbyggnad som ligger till grund för mitt arbete. Sedan ges en historisk tillbakablick över bokens utveckling, där avsikten är att försöka illustrera vilken betydelse textens fysiska inkapsling kan ha för textmediets funktionella användning, samt att därvid undersöka vilken potentiell förändring som "e-bokens" inträdande på marknaden i så fall skulle kunna innebära. Därefter följer ett kapitel som främst handlar om relationen mellan text och läsare, men där jag också beskriver hur några folkbibliotek har anpassat sin verksamhet till utbudet av skönlitterära elektroniska verk. I nästa kapitel övergår jag till att närmare diskutera informations- och kommunikationsteknologins betydelse med avseende på författarnas ökade möjligheter till egenpublicering. Här har jag tagit hjälp av ett antal texter där fyra olika författare, vilka har valt att publicera eller distribuera sina skönlitterära verk på elektronisk väg, uttalar sig om detta alternativa medium. Likaså beaktas här i viss utsträckning de upphovsrättsliga aspekterna. Detta leder vidare till ett kapitel där jag främst kommer att studera några funktioner hos den traditionella förlagsbranschen lite närmare. I detta sammanhang ges också ett par exempel på sådana aktörer som har valt att inrikta sig mot förmedling av skönlitteratur via Internet. Sedan presenteras ett kort sammandrag av de väsentligaste resultaten från uppsatsens olika delmoment. Därefter sker en övergripande analys i anslutning till den centrala problemställningen. Vidare diskuteras avslutningsvis även några tankegångar kring den möjliga framtidsutvecklingen. Till sist återfinns en sammanfattning samt en källförteckning.

2 FÖRKLARINGSMODELLER

Min föresats med detta kapitel är att undersöka några förklaringsmodeller, som kan tillämpas vid beskrivning av den svenska skönlitterära bokmarknaden, samt att försöka utröna vilka funktioner de olika aktörer som är verksamma inom produktions- och distributionskedjan för traditionell skönlitteratur därvidlag kan anses fylla. I detta sammanhang har Furulands modell över den traditionella litterära processen en viss

²¹ Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

²² Svedjedal, Johan (2001). *Den sista boken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

²³ Peurell, Erik (2000). *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

betydelse, och av denna anledning kommer jag inledningsvis att relatera till en del av den forskning som tidigare har gjorts inom litteratursociologins område. Själva termen litteratursociologi har blivit något av en skandinavisk specialitet. Redan 1965 grundade Lars Furuland Avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet, där han sedermera utsågs till professor. Den nuvarande professorn i "litteraturvetenskap, särskilt litteratursociologi", Johan Svedjedal, tillträdde sin tjänst 1993.²⁴ Den senare skriver rörande litteratursociologins forskningsområde att det kortast kan "beskrivas som att analysera produktion, distribution och konsumtion av litteratur".²⁵ En viktig fråga som kanske först måste utredas innan jag förklarar detta något utförligare är dock vad som egentligen skiljer litteratursociologin från den klassiska litteraturvetenskapen.

2.1 Litteratursamhället

Svedjedal gör ett försök att definitionsmässigt fastställa var gränsen mellan litteratursociologiskt inriktade undersökningar och annan slags litteraturforskning bör upprättas. Han menar att forskningsinriktningens utgångspunkt i litteratursociologins fall kan formuleras som en strävan efter att systematiskt analysera relationerna mellan skönlitteratur och samhälle. Svedjedal konstaterar vidare att den litteratursociologiska forskningen kan delas in i tre underområden:

1. *Samhället i litteraturen.* Här ligger fokus främst på hur skönlitteraturen skildrar samhället: hur den avbildar en igenkännlig verklighet, omtolkar eller omskapar en yttre verklighet, hur den skapar bilden av ett samhälle. I vid mening cirklar man här runt frågor om realismproblemet, om speglingsteorin och om litteraturen som skapare av samhällsliga identiteter.
2. *Litteraturen i samhället.* Tonvikten ligger här på hur skönlitteraturen fungerar som opinionsbildare, som politisk kraft och förmedlare av idéer. Särskilt riktas intresset mot litterära kampanjer i sociala frågor och deras genomslag hos allmänhet och beslutsfattare.
3. *Litteratursamhället.* Under denna rubrik kan samlas studier som främst ägnas litteraturens yttre villkor, alltså bokmarknadens utveckling, författarnas försörjning, förlags- och bibliotekshistoria, m.m. [...] För bokhistorien kan undersökningen av litteratursamhället vara ett självändamål – för litteratursociologin är den ett medel för att besvara mer övergripande frågor om litteratur och samhälle. [...] Bokmarknadshistorisk forskning kan ofta detaljerat visa hur författarnas professionella villkor – förlagsväsende, arvodessystem, publiceringsform – påverkar deras skapande.²⁶

Litteratursociologin är också en interdisciplinär vetenskap i den meningen att man gärna hämtar inspiration från övergripande kultur- och samhällsanalytiska metoder, samt teoribildningar och modeller på annat håll. Exempelvis har man lånat en del teoretiska begrepp från den franske sociologen Pierre Bourdieu (jag återkommer till denne i kapitel 5.1). Svedjedal förklarar att det litteratursociologiska perspektivet i sista hand är en människosyn, tillämpad på litteraturen och den litterära processen: tanken att människan måste förstås som samhällsvarelse. Han menar att den litteratursociologiskt

²⁴ Svedjedal, Johan (1997a). Det litteratursociologiska perspektivet: Om en forskningstradition och dess grundantaganden. Ingår i Furuland, Lars & Johan Svedjedal (red.). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*, Lund: Studentlitteratur, s. 69.

²⁵ Ibid., s. 72.

²⁶ Ibid., s. 72 ff.

intresserade forskarens utgångspunkt handlar om att anlägga det perspektivet, och att göra det med respekt för andra synsätt.²⁷

2.2 Den litterära processen

Parallellt med sneglandet mot andra teoretiker har litteratursociologerna utträttat ett avsevärt arbete genom att utveckla den egna teoribildningen. I detta avseende bör särskilt Lars Furulands forskning om "den litterära processen" uppmärksammas (se figur 1).²⁸ Den litterära processen kan åskådliggöras i en modell bestående av tre olika huvudled: *produktion* - där författaren står för den konstnärliga insatsen och förläggaren för den mera materiella utformningen - *distribution* - ett skede där förläggarna återigen fyller vissa centrala funktioner - och *konsumtion* - vilken beskrivs som antingen passiv eller aktiv. Modellen presenteras i den relativt nyutgivna kursboken *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*.²⁹ Furuland tillkännager i sitt bidrag till detta samlingsverk att den valda processmodellen i första hand är avsedd att "illustrera huvudströmmarna vid litteraturens produktion, spridning och konsumtion i samhällen med marknadshushållning, t.ex. de nordiska länderna på 1990-talet".³⁰ Samma modell återfinns emellertid avbildad i boken *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* från 1974, där Furuland förklarar att modellen i första hand är avsedd att "illustrera litteraturens produktion, spridning och konsumtion i ett samhälle med marknadshushållning, t.ex. Sverige anno 1970".³¹ Skall vi av detta dra slutsatsen att inga större förändringar av dessa förhållanden har ägt rum under de senaste tre decennierna? Jag återkommer inom kort till denna fråga (se kapitel 2.5).

En mer ingående granskning av figur 1 visar att processen egentligen består av fler än tre olika led. Modellen utgår från författaren som aktör. Det första steget framåt tas när denne författare har fullbordat sitt verk, och därigenom har ett utskrivet manuskript att saluföra på marknaden. Detta verk förs sedan vidare till offentlig produktion, något som t.ex. kan ombesörjas av ett bokförlag, dock under förutsättning att manuskriptet blir antaget av förlagsledningen. När tryckningen är klar, och en färdig bok har framställts, skickas produkten via den svenska bokmarknadens distributionscentral ut i bokhandeln. Den färdiga boken kan därefter antingen sändas ut till en bokhandlare för försäljning, eller bli levererad till något bibliotek. Av modellen framgår även att boken kan gå tillbaka till förlaget (ett skeende som Furuland här väljer att benämna "feedback"), vilket inträffar om den skulle förbli osåld. Andra alternativ är att boken distribueras till Svenska Pressbyrån, en bokklubb eller någon varuhuskedja. Det allra sista steget i händelseförloppet utspelas närmast exempelvis i bokhandeln, kiosken, eller i biblioteket, när boken slutligen möter sin läsare.³²

²⁷ Svedjedal (1997a), s. 77.

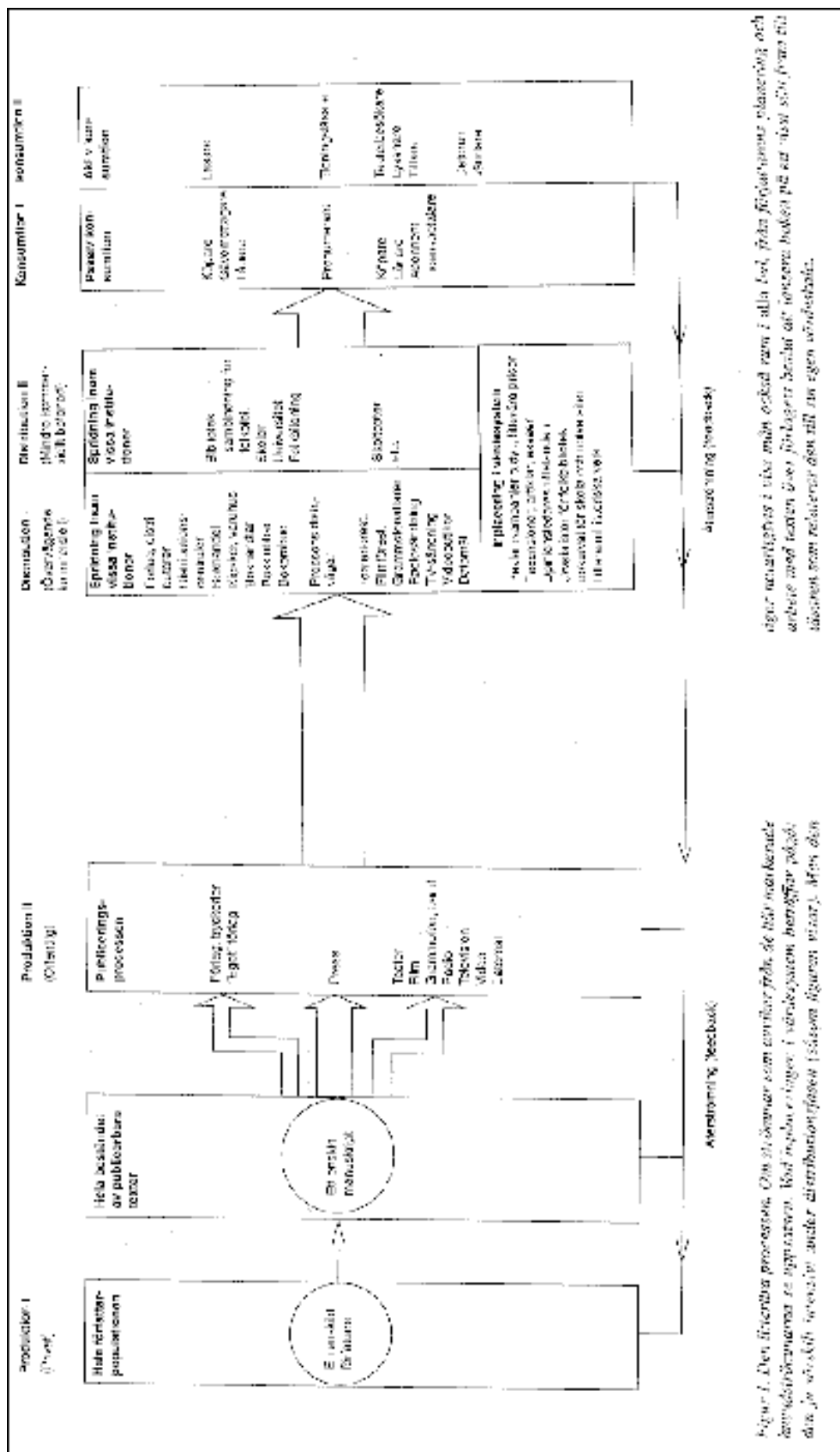
²⁸ I boken *The Literary Web* presenterar Svedjedal en alternativ modell till den litterära processen. Här läggs tonvikten framför allt vid att beskriva den traditionella bokmarknadens *funktioner* (se kapitel 6.1).

²⁹ Furuland, Lars (1997). *Litteratur och samhälle: Om litteratursociologin och dess forskningsfält*. Ingår i Furuland, Lars & Johan Svedjedal (red.). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*, Lund: Studentlitteratur, s. 38 ff.

³⁰ *Ibid.*, s. 38.

³¹ Furuland, Lars (1974), *Litteratur och samhälle: Litteratursociologiska frågeställningar*. Ingår i Gustafsson, Lars (red.). *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. 2. uppl., Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 191.

³² *Ibid.*, s. 191 ff.



Figur 1. Den offentliga processen. Om stömmen som utgår från de två märkande konsumenterna se figur 2. Vid nedre delen i värdekedjan berättar pågående arbete med texter över följande beaktat att verkens beaktat på ett sätt som tillåter som relaterat den till sin egen arbetsbänk.

2.3 Det litterära nätverket

Inom globaliseringsdebatten framförs ofta tanken att Internet löser upp tids- och rumsdimensionerna. Man menar med detta påstående att Internet fungerar som ett internationellt nätverk, där människor över hela jordklotet kan kommunicera och utbyta information med varandra, utan att behöva fästa avseende vid varken nationsgränser eller tidszoner. Den amerikanske sociologiprofessorn Manuel Castells är kanske den mest välkände förespråkaren bakom dessa teser. Denne förklarar att tidsuppfattningen komprimeras till följd av den snabba kommunikationstekniska utvecklingen, där tidlöshet kan ses som ett kulturellt fenomen, alstrat i samspel med den multimediala miljö i vilken dagens människor lever.³³ Castells anser således att vår invanda världsuppfattning håller på att transformeras. Detta formulerar han bl.a. med följande ord: ”Både rummet och tiden omvandlas under kombinerad effekt av det informations-teknologiska paradigmet och de sociala former och processer som framkallas av de pågående historiska förändringarna”.³⁴ Dessa förändringar kanske enklast skulle kunna sammanfattas med hjälp av titeln på första bandet i Castells omfångsrika trilogi: *Nätverkssamhällets framväxt*.

Den norske professorn Terje Hillesund har i en artikel försökt påvisa sambandet mellan den globala kommunikationsindustrins framväxt och introduktionen av e-boken. Han tvivlar på att den traditionella boktillverkningen vare sig är lämplig eller tillräcklig i ett nätverksbaserat samhälle. Hillesund betraktar e-boken som en naturlig konsekvens av de villkor som råder i dagens samhälle:

To be part of the new economy the content of books can no longer be locked inside the covers of books and stored in warehouses or libraries. It has to be freed and read. And e-book technology is a digital and network based technology for both distributing and reading books.³⁵

Det Hillesund särskilt vill framhålla är att bokförläggare nu ställs inför en allvarlig utmaning, där de kan tvingas att anta helt nya roller och beteendemönster. Till följd av den moderna teknologin och nya konkurrenters intåg på arenan måste de nu kanske börja överväga att omstrukturera sin verksamhet, att gå från den traditionella formen av bokpublicering till förmedling av elektroniskt gods. Hillesunds avsikt är att beskriva hur ”this new situation forces publishers into new roles and patterns of behaviour, moving from traditional book producers to content providers with a whole range of products for sale, including e-books.”³⁶

I boken *The literary web* gör Svedjedal gällande att ”den digitala revolutionen” påverkar själva produktionen och konsumtionen av litteratur, närmare bestämt sådana processer som skrivande, publicering och läsning.³⁷ Några av de förändringar som informations- och kommunikationsteknologin medför är, enligt Svedjedal, bl.a. att den skönlitterära formen utvecklas, att tryckteknologin förbättras, att nya varianter av

³³ Castells, Manuel (1998). *Nätverkssamhällets framväxt*. Bd 1 i Castells, Manuel, Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur. Göteborg: Daidalos, s. 464 f.

³⁴ Ibid., s. 381.

³⁵ Hillesund, Terje (2001). Will e-books change the world? *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 10 [The E-Book Question]
URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/ [2002-01-28]

³⁶ Ibid. [The Method]

³⁷ Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 11.

online-publicering träder fram och att alternativa metoder för bokförsäljning blir synliga. Svedjedal förklarar: ”This is the literary web referred to in the title of this book: a vast assembly of fragments, literary works, sites and institutions, linked together electronically in a globally accessible digital network”.³⁸

2.4 Kommunikationsmodeller

I och med datorns introducerande kan således hela den litterära processen bli totalt förändrad. Geoffrey Nunberg förklarar att ”tekniken tenderar att radera ut de skillnader mellan skapandets, reproduktionens och distributionens separata processer som karakteriserar trycksakernas klassiska industriella mönster”.³⁹ Furulands modell över den litterära processen börjar därmed kanske sakta men säkert att upplösas. I rättvisans namn måste här dock poängteras att Furuland också kunde tänka sig andra alternativ till sin modell, exempelvis:

någon ren kommunikationsmodell: *kommunikator* (författare) med sin personliga tankevärld och sina bestämda syften – *meddelande* med vissa egenskaper – *kanal* för överförandet – *mottagare* med sina speciella egenskaper – *effekt* på mottagaren av meddelandet.⁴⁰

Denna modell påminner något om den välkända sändar-/mottagarmodell, som första gången lanserades av matematikern Claude E. Shannon 1948 (och längre fram vidareutvecklades av hans kollega Warren Weaver). Kommunikationssystemet beskrivs i denna modell som en process, där information flödar mellan en sändare och en mottagare (se figur 2). Upphovsmannen (d.v.s. ”informationskällan”) väljer ett önskat budskap - detta kan bestå av skrivna eller talade ord, bilder, musik, etc. Sändaren ändrar meddelandet till en signal, som därefter skickas via kommunikationskanalen till mottagaren. Den senare kan här betraktas som ett slags bakvänd sändare, vilken omvandlar den avsända signalen till ett meddelande, som sedan transporteras vidare till den avsedda destinationen. Olyckligtvis kan det ursprungliga meddelandet påverkas av vissa yttre faktorer (”brus”) under själva sändningen, något som kan utöva inflytande på autenticiteten hos det meddelande som slutligen når fram till målet.⁴¹

Shannon-Weavers kommunikationsmodell är förvisso avsedd att beskriva vad som äger rum inom ett telefontät, men den är tillräckligt generell för att kunna illustrera tekniska kommunikationssystem i största allmänhet, exempelvis funktionen hos vanliga radio- och TV-sändningar, eller förloppet vid elektronisk databehandling. På senare tid har emellertid sändar-/mottagarmodellen ibland också kommit att användas som belysande exempel för att skildra hur förmedling av ”information” kan resultera i individuell kunskapsbildning, vilket har lett till att teorin blivit kritiserad för att ge en alltför schematisk och mekanisk bild av kommunikationsprocessen.⁴²

³⁸ Svedjedal (2000), s. 9 f.

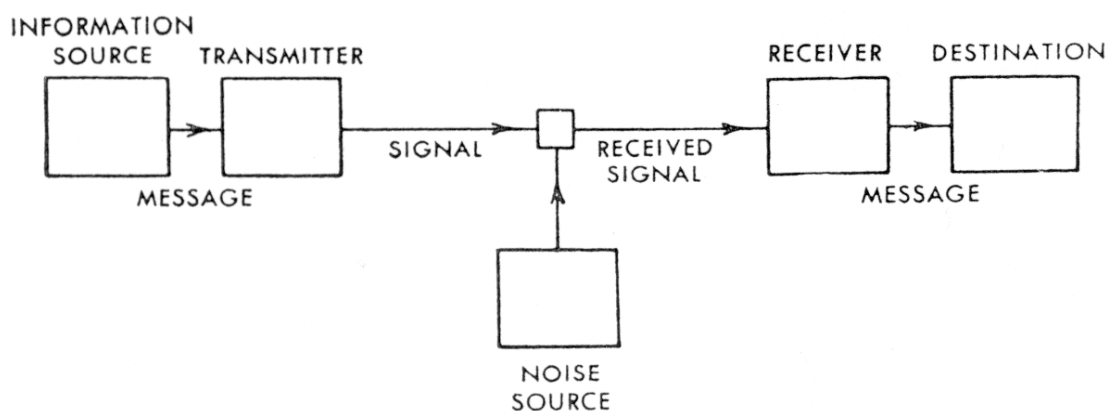
³⁹ Nunberg, Geoffrey (1998). Bäckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*, Lund: Studentlitteratur, s. 275.

⁴⁰ Furuland (1974), s. 191.

⁴¹ Shannon, Claude E. & Warren Weaver (1963). *The mathematical theory of communication*. Urbana, Ill.: University of Illinois, s. 6ff.

⁴² Hård af Segerstad, Peder (1982). *Information och kommunikation: En bok om människans förmåga att tänka, tala och förstå*. Uppsala: Studieförlaget, s. 146.

Figur 2. Kommunikationssystemet enligt sändar-/mottagarmodellen.



Källa: Shannon, Claude E. & Warren Weaver (1963). *The mathematical theory of communication*, s. 7.

Andra forskare anser framför allt att modellens abstrakta återgivning av ett helt slutet kommunikationssystem inte kan sägas ta verklighetens mångfacetterade komplexitet i tillräckligt stort beaktande. Förklaringsmodellen har därför även vållat en viss debatt inom olika forskarläger på Bibliotekshögskolan i Borås. Romulo Enmark är t.ex. av den åsikten att de forskare som refererar till denna modell inte tar tillräcklig hänsyn till betydelsen av mottagarens (subjektets) personliga egenskaper och förförståelse:

Frågan om när, var och hur "objektet" möter "subjektet" upplöses därför att det blir omöjligt att avgöra om det verkligen är sändarens budskap som är det som avgör mottagarens förståelse, eller om mottagarens förståelse är ett resultat av andra sändares samtida budskap, eller om mottagarens förståelse är en fråga om hågkomst, eller om mottagarens förståelse är ett konglomerat av påståenden som mottagaren erhållit under lång tid och sedan fört samman i en förståelse, osv?⁴³

Jan Buse menar dock att man i så fall bör hålla i åtanke att Shannon faktiskt strävade efter att skildra hur information flödar inom telefonkablar, och inte alls gjorde några anspråk på att ha konstruerat en modell för att beskriva vanlig mellanmänsklig kommunikation: "Det förtjänas att extra betona att Shannons modell sålunda aldrig var avsedd att försöka beskriva eller förklara informations skeenden inuti mänskliga hjärnor, dvs att uttala sig om mening".⁴⁴ Buse menar att sådana teoretiska modeller faktiskt kan fylla vissa funktioner, under förutsättning att användaren tänker på att en modell aldrig kan ta hänsyn till alla faktorer på de olika nivåer i den komplexa verklighet som man försöker beskriva. Enligt Buse förhåller det sig istället på så sätt att "modellens styrka ligger just i den medvetna förenklingen av svåröverskådliga samband".⁴⁵

⁴³ Enmark, Romulo (1997). Punkten som inte finns – om ett ämnesdefinierande informationsbegrepp. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 2, s. 11 f.

⁴⁴ Buse, Jan (1997). Punktens vara eller inte vara..., är *inte* frågan, utan svaret! *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 3, s. 8.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 21.

2.5 Diskussion

Efter att ha tagit del av det teoretiska underlag som presenterats i detta kapitel kan vi till att börja med konstatera att forskning om "litteratursamhället", enligt Svedjedals förklaring, exempelvis kan ägnas åt studier av bokmarknad, författare, förlag och bibliotek. Denna uppräknig är förmodligen inte avsedd att betrakta som en fullständig beskrivning av bokens yttre villkor, utan snarare som ett urval komponenter, vilka under olika premisser kan bli föremål för litteratursociologernas uppmärksamhet. Sannolikt tillkommer ytterligare några andra delområden. Förslagsvis torde läsarnas medverkan vara en nödvändig förutsättning för att såväl författare, som bokförläggare och bibliotekarier skall kunna finna sin utkomst. Konsumenterna borde därför kunna besitta en central position på bokmarknaden, ett förhållande som Svedjedal också berör i ett annat sammanhang: "Förläggaren måste ju tänka på möjligheterna att sälja författarens böcker, ta hänsyn till läsarna, marknaden, eller vilken term man väljer. Responsoriet mellan dem kan alltså kallas öppet: förläggaren representerar publiken snarare än sig själv."⁴⁶

Svedjedal skriver att litteratursociologins område kortast kan beskrivas som att analysera "produktion, distribution och konsumtion av litteratur".⁴⁷ När vi därefter övergår till att studera den litterära processen (se figur 1) framgår också tydligt hur dessa tre marknadsekonomiska aspekter har getts en central betydelse vid Furulands beskrivning av den litterära produktions- och distributionskedjan. Denna modell består som sagt av tre olika huvudled: *produktion*, *distribution* och *konsumtion*. I det första ledet återfinns författare och bokförläggare. Den senare handhar den materiella utformningen och initierar distributionen. Med hjälp av den svenska bokmarknadens distributionscentral kan den färdiga boken sedan antingen sändas till en bokhandlare eller bli levererad till något bibliotek. Det allra sista steget i händelseförloppet utspelas exempelvis i bokhandeln, i kiosken, eller i biblioteket, i det skede när boken slutligen möter sin läsare.

Litteraturhistorikern Arne Melberg har riktat hård kritik mot Furulands modell. För det första anser Melberg att den litterära processen framställs som ett slutet socialt system, där det omgivande samhället inte tycks ha med litteraturen att göra. För det andra menar han att den litterära verkets betydelse inte beaktas med hänsyn till det estetiska innehållet. Boken ses endast som ett objekt - som manuskript på produktionsidan, som marknadsvara på distributionsidan och som konsumtionsgod hos publiken. Enligt Melberg tyder Furulands modell på en traditionellt borgerlig litteraturförståelse, där marknadsmekanismerna sätts i centrum och att systemanalysen därmed avslöjar "sin i grunden *ohistoriska* karaktär".⁴⁸ Sett ur ett kortare historiskt perspektiv har kanske inte heller så mycket förändrats mellan 1974 och 1997 inom den svenska bokmarknaden. Exempelvis skriver Peter Almerud i slutrapporten från "Nya vägar för boken" att den elektroniska publiceringen och distributionen av litteratur till stora delar fortfarande befinner sig i ett ganska embryonalt stadium.⁴⁹ Således sker trots allt bokens produktion

⁴⁶ Svedjedal, Johan (1994). *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska texter*. Hedemora: Gidlund, s. 31.

⁴⁷ Svedjedal (1997a), s. 72.

⁴⁸ Melberg, Arne (1975). Inledning. Ingår i Melberg, Arne (red.). *Den litterära institutionen: Studier i den borgerliga litteraturens sociala historia*. Stockholm: Rabén & Sjögren, s.19.

⁴⁹ Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 33.

och spridning idag fortfarande för det mesta på det traditionella sättet, mer eller mindre i enlighet med Furulands beskrivning av den litterära processen.

Manuel Castells gör emellertid gällande att den informationsteknologiska utvecklingen håller på att förändra hela vår världsbild. Mot bakgrund av detta skeende går det nog inte att alldeles bortse ifrån att det globala nätverket numera kan erbjuda en alternativ marknadsplats för olika slag av informationsprodukter, och boken råkar vara ett mycket typiskt exempel på en sådan vara. Clifford Lynch menar att denna omständighet står stick i stäv med traditionerna hos den geografiskt bundna förlagsbranschen, där företagen endast förfogat över rätten att publicera sina alster inom specifika regionala marknader. Lynch fortsätter:

With the recent capability to easily order works from network-based booksellers anywhere in the world this system has begun breaking down on a larger scale, to the extent that publishers are starting to feel economic effects when they do try to maintain geographically-defined markets.⁵⁰

Med hjälp av Furulands illustration av den litterära processen kan ändå den traditionella produktions- och distributionskedjan för skönlitteratur skildras på ett relativt enkelt och överskådligt vis. Däremot förefaller det vara så att den elektroniska skönlitteraturen förmedlas på ett sätt som mest påminner om Shannons klassiska förklaringsmodell över hur ett kommunikationssystem fungerar (se figur 2). Systemet beskrivs här som en enkelriktad process, där information flödar fram mellan en sändare och en mottagare via någon överföringskanal. Hela detta förlopp kan också äga rum inom ett elektroniskt nätverkssystem. Den avgörande skillnaden mellan dessa två modeller handlar därför i grund och botten om ett val mellan olika distributionsformer – å ena sidan mekanisk, å andra sidan teleteknisk. Furulands andra modell (kommunikationsmodellen) visar dock en ganska stor överensstämmelse med sändar-/mottagarmodellen. Sistnämnda modell har dessutom getts en speciell betydelse för den här uppsatsens fortsatta framställning, eftersom jag har funnit att den kan bidra med några intressanta aspekter för att belysa hur telekommunikativa funktioner kan användas i samband med skönlitterärt skapande.

Redan 1974 presenterade Furuland i förbigående denna andra modell, som ett tänkbart alternativ till ”den litterära processen”, men vid detta tillfälle förklarade han inte närmare i vilka sammanhang han trodde att kommunikationsmodellen skulle vara att föredraga. Det som jag anser vara särskilt intressant med den här alternativa modellen är emellertid att den kan användas för att illustrera en situation där en författare tillåts att kommunicera direkt med sina läsare, vilket idag på ett relativt enkelt sätt kan realiseras om författaren väljer att utnyttja Internet som hjälpmedel vid elektronisk publicering. Internet skulle i denna bemärkelse kunna utgöra själva förbindelsen, den ”kanal”, med vars hjälp ett personligt budskap förmedlas till den intresserade mottagaren. För att förklara denna tanke lite närmare kommer jag i nästa kapitel att inledningsvis resonera något om vad som kännetecknar olika slags textbärande medier. Min avsikt är att därefter övergå till att föra en mer ingående diskussion kring mottagarens roll, med intentionen att försöka utröna vad som egentligen utmärker förhållandet mellan en elektroniskt förmedlad text och dess läsare (se kapitel 4).

⁵⁰ Lynch, Clifford (2001). The battle to define the future of the book in the digital world, *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 6 [The Global Marketplace: Rights Management, Control, and Censorship]
URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_6/lynch/index.html [2001-10-24]

3 TEXT OCH KONTEXT

Johan Svedjedal leder sedan 1999 forskningsprojektet "IT, berättandet och det litterära systemet", vilket har som huvudsyfte "att studera datoriseringens betydelse för den litterära kulturen".⁵¹ Detta projekt ägnar sig således åt forskning kring vilka effekter informations- och kommunikationsteknologin kan ha för det litterära systemet samt att analysera själva boken som objekt - både vad beträffar dess yttre form och i fråga om dess episka innehåll. Svedjedal är övertygad om att den traditionella och välbekanta pappersboken knappast är utrotningshotad, men att den kommer att förlora i betydelse gentemot andra medier och andra slags böcker. "Allt tyder på att den digitala revolution som pågår i bokvärlden sedan några decennier kommer att påverka textvärlden på ett liknande sätt som de rörliga bildernas värld omvandlades av tv och video."⁵²

I detta kapitel har jag därför tänkt undersöka några av de generella skillnader som kan finnas mellan en nät distribuerad text och texten i en vanlig tryckt bok. För att kunna göra detta inleder jag med att lägga fram en kort historisk tillbakablick över bokens utveckling. Mina intentioner med detta förfarande är att försöka utröna vilken betydelse som "meddelandets" fysiska inkapsling kan ha för textmediets funktionella användning, samt att därvid även klarlägga vilken potentiell förändring som e-bokens inträdande på marknaden i så fall skulle kunna innebära. En stor del av diskussionen om elektroniska texter, e-böcker och tryckta böcker handlar dessutom antingen om deras yttre format eller om deras speciella egenskaper. Jag tycker av den orsaken att det är angeläget att redogöra för en del av de olika argument och synpunkter som florerar i debatten om den tryckta bokens framtid.

3.1 Codexens historia

Vad är en bok? Svedjedal förklarar att "en tryckt bok är ett medium för att lagra text".⁵³ Han utvecklar sedan bakgrunden till detta uttalande något närmare, genom att påpeka att "enligt nutida definitioner är en 'bok' ett ting som består av tryckta papper som samlats och fästs samman inom pärmar."⁵⁴ Detta kanske kan uppfattas som någonting ganska elementärt, men vad denna diskussion egentligen handlar om är att vår moderna uppfattning om boken är präglad av dess historia. Bokens kulturella bakgrund kan härledas till uppfinnandet av den "codex" (det latinska ordet för träkloss)⁵⁵, som sedan varit förlaga till det tryckalster som vi än idag använder oss av. Denna banbrytande uppfinning för den litterära kommunikationsteknologin gjorde sitt intåg under de första århundradena efter Kristi födelse. Roger Chartier anser att codexboken kan ha haft stor betydelse i samband med den kristna religionsutövningen, framför allt möjliggjorde den snabbare lokalisering av enskilda textställen i Bibeln. Däremot åstadkom den nya bokformen till att börja med ingen större succé utanför de kristna miljöerna.⁵⁶

⁵¹ ITLIT-projektet. Uppsala universitet, litteraturvetenskapliga institutionen, avd. för litteratursociologi. URL: <http://www-hotel.uu.se/littvet/lsoc/itlit/index.htm> [2002-01-27]

⁵² Svedjedal, Johan (2001). *Den sista boken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 16 f.

⁵³ Ibid., s. 13.

⁵⁴ Ibid., s. 17.

⁵⁵ Ibid., s.19.

⁵⁶ Chartier, Roger (1998). Läsare i det långa perspektivet – från *codex* till bildskärm. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*, Lund: Studentlitteratur, s. 303.

I den första delen av *Litteraturens historia* beskrivs hur trätavlor, sammanfogade med snören, så småningom fick utgöra förebilden vid tillverkningen av codexböcker, vilka först byggdes upp av papyrusark och något senare konstruerades av pergament (torkade djurhudar).⁵⁷ Från slutet av 300-talet e. Kr. blev boken, som vi idag känner den, den vanligaste metoden att bevara och sprida texter av olika slag – inte enbart kristna sådana.⁵⁸ Under 1100- och 1200-talen revolutionerades återigen bokens fysiska form, i och med att papperet slog igenom i Europa. Tidigare hade böcker varit svårhanterade p.g.a. sin storlek och otymplighet, de var knappast bärbara i modern bemärkelse. Med hjälp av papperet fick man möjlighet att tillverka böcker i mindre format och boken blev därmed lättare att hantera.⁵⁹ Först i samband med boktryckarkonstens inträdande under 1400-talet inleddes det emellertid någon egentlig masstillverkning av böcker. Dessförinnan hade böckerna varit relativt fåtaliga och dyra, eftersom varje text måste skrivas för hand.⁶⁰

Även bokens typografi (dess layoutmässiga utformning) har genomgått betydelsefulla förändringar fram till dess att ordnandet av textmassorna slutligen fick det utseende vi idag är vana vid. Chartier skriver att den viktigaste förändringen av ”tryckutförandet” inträffade mellan 1500- och 1700-tal. Texten delades då upp i flera stycken, vilket gjorde att sidorna gav ett mycket luftigare intryck. Detta förfarande splittrade textens oavbrutna kontinuitet, vilket gjorde den mycket mera lättläslig. Man försökte även att tydligare arrangera sidans visuella disposition efter ”resonemangets intellektuella eller diskursiva uppläggning”⁶¹. Till följd av dylika intentioner började man så småningom att använda sig av indrag och radslut. Chartier gör senare även ett försök att se in i framtiden, och gör därvid gällande att om texterna frigör sig från den form som har burit dem alltsedan den kristna tidens första århundraden (d.v.s. codexen), så kommer alla intellektuella teknologier, och alla de operationer som förekommer vid någon produktion av betydelse, att förändras:

När ”en och samma” text går över från codex till skärm är den faktiskt inte längre densamma, och det beror på att de nya formella arrangemang varigenom de visas för läsaren modifierar villkoren för textens reception och förståelse.⁶²

Som tidigare har nämnts är Svedjedal övertygad om att den traditionella boken knappast är utrotningshotad, men han tror att den kommer att förlora i betydelse gentemot andra medier och andra slags böcker.⁶³ Enligt Svedjedals åsikt är dock användandet av den tryckta boken, sett ur ett globalt och historiskt perspektiv, en IT-revolution som fortfarande pågår. Han menar att tekniska och sociala förändringar har gjort det billigare att framställa böcker, samtidigt som bokmarknaden (delvis till följd av läskunnighetens utbredning) har potential att växa sig allt större. Svedjedal förklarar att digitaliseringen av bokmarknaden har medfört en ökad bokproduktion, och att hela det litterära systemet påverkas av denna utveckling, samtidigt som datorer också gör det enklare att skriva, trycka och sälja böcker.⁶⁴ Denna diskussion leder oss dock vidare till

⁵⁷ *Fortiden* (1985). Hans Hertel (red.). (Litteraturens historia, del 1). Stockholm: Norstedts, s. 107.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 323.

⁵⁹ Svedjedal (2001), s. 26 f.

⁶⁰ *Fortiden* (1985), s. 323.

⁶¹ Chartier, Roger (1995). *Böckernas ordning: Läsare, författare och bibliotek i Europa mellan 1300-tal och 1700-tal*. Göteborg: Anamma, s. 23.

⁶² *Ibid.*, s. 110.

⁶³ Svedjedal (2001), s. 16 f.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 31 f.

en annan fråga: Vad är utmärkande för nätdistribuerade texter som läses i en elektronisk miljö?

3.2 Elektroniska böcker

Uttrycket elektronisk bok är inte i sig något helt nytt påfund. Redan för drygt 28 år sedan användes termen för att beteckna alla dokument som dels spreds mellan datorer och dels var avsedda att läsas på datorernas skärmar.⁶⁵ Terje Hillesund skriver att e-böcker handlar om rörlighet och informationsflöde, samt om text som har frigjorts från sidorna i en vanlig bok, där innehållet inte längre är bundet till papper.⁶⁶ Det digitala innehållet hos denna slags bok blir i och med detta viktigare än dess yttre form. E-bokens uppbyggnad möjliggör också en större flexibilitet och sökbarhet än den som vi är vana vid från tryckta böcker:

An e-book is usually a collection of several digital objects or documents, which in turn are packaged and formatted with the intention of being displayed on a handheld device or read by a speech generating application. An e-book is a digital publication containing content files and style sheets in many forms, with metadata, digital rights, navigation and other components.⁶⁷

Hillesund menar dock att det är alltför missledande att helt enkelt definiera en e-bok som ett slags digitalt objekt, vilket man kan tillgängliggöra sig t.ex. med hjälp av en handdator. Han påpekar att termen e-bok ur ett bredare perspektiv kan syfta på ett brett spektrum av linjära texter som kan bli förevisade på en datorskärm.⁶⁸ Skillnaden mellan sådana ”e-böcker”, och den sorts texter som i allmänhet brukar publiceras på webbsidor, skulle i så fall främst vara att sistnämnda dokument inte ursprungligen har skapats med avsikt att bli betraktade som böcker. Hillesund definierar slutligen e-boken på följande sätt: ”Today the term e-book refers to digital objects specially made to be read with reading applications operating on either a handheld device or a personal computer”.⁶⁹

I anslutning till detta resonemang anser jag det viktigt att försöka komma tillrätta med några allmänt förekommande och disparata definitioner av e-boken, vilka kan ha sitt upphov i olika motsägelsefulla tolkningar av denna företeelse. Saken tycks framför allt ha att göra med om man i första hand är intresserad av den text som kan bli förmedlad på elektronisk väg, eller om man egentligen nyttjar e-bokstermen för att benämna ett textbärande medium, d.v.s. det informationstekniska verktyg som kan användas för att förmedla texten. Clifford Lynch menar dock att man måste skilja mellan den digitala boken som konceptuell idé och de redskap som används i samband med bokläsningen:

⁶⁵ Tallmo, Karl-Erik (1998). Elektronisk publicering. Bilaga till *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet*. Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111). Stockholm: Fritzes, s. 191.

⁶⁶ Hillesund, Terje (2001). Will e-books change the world? *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 10 [E-Books and the Book Production Process//E-books: Definitions and Development] URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/ [2002-01-28]

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Några exempel på sådana texter är de klassiska litterära verk som har publicerats inom ramen för de två nätverksbaserade verksamheterna Project Gutenberg, URL: <http://promo.net/pg/> [2002-02-01], respektive Projekt Runeberg, URL: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/> [2002-02-01].

⁶⁹ Hillesund (2001). [E-Books and the Book Production Process//E-books: Definitions and Development]

A digital book is just a large structured collection of bits that can be transported on CD-ROM or other storage media or delivered over a network connection, and which is designed to be viewed on some combination of hardware and software ranging from dumb terminals to Web browsers on personal computers to the new book reading appliances. [...] To a large extent, digital books exist (or at least should exist) independent of the devices that may be used to access, render and view them.⁷⁰

Den definition av e-boken som Lynch ger i ovanstående citat befinner sig närmast den begreppsförklaring som ligger till grund för denna uppsats. Som läsaren kanske erinrar sig förklarade jag tidigare att med begreppet e-bok avses i detta sammanhang en nätdistribuerad skönlitterär text, vilken på grund av att den har överförts till digitalt format för nedladdning från Internet kan läsas antingen direkt på en bildskärm, eller med hjälp av ett speciellt verktyg (se fotnot 1).

3.3 Elektroniska texter

George P. Landow anser att en fundamental förändring, med anledning av den nya digitala informationsteknologin, är att vi från att tidigare ha läst och skrivit text på fysiska ytor nu allt mera börjar läsa och skriva text i en virtuell miljö. Landow hävdar vidare att medan alla tidigare skrivsätt har handlat om att lämna fysiska märken på en fysisk yta, handlar skrivande i samband med digital informationsteknologi istället om att konstruera en serie av koder. "The resulting textuality is virtual, fluid, adaptable, open, capable of being processed, capable of being infinitely duplicated, capable of being moved about rapidly, capable, finally, of being networkable – of being joined with other texts."⁷¹ En annan viktig skillnad hos elektroniska texter, vid jämförelse med tryckta böcker, är att lagring och visning är två skilda företeelser. Detta innebär att det inte nödvändigtvis är den information som är lagrad i datorns minne som framträder i texten på dess skärm, eller på papperet från skrivaren. Mats Dahlström förklarar att "vi i digital miljö lagrar respektive läser texter med olika artefakter och verktyg (t.ex. disketter och filer respektive skärm), medan vi i tryckkulturen använt ett och samma föremål – den tryckta boken - för att lagra och att betrakta text".⁷²

I nära anknytning till denna omständighet har två särskilda problem uppkommit till följd av de specialtillverkade läsverktygen för e-böcker⁷³. För det första har sådana e-boksläsare vanligtvis en mycket liten skärm med otillräcklig upplösning (d.v.s. detaljurskillning).⁷⁴ Detta gör att den elektroniska texten blir mer ansträngande att läsa än den tryckta texten i en konventionell bok. Exempelvis skriver Dahlström att e-boken

⁷⁰ Lynch, Clifford (2001). The battle to define the future of the book in the digital world, *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 6 [Defining Digital Books and E-book Readers] URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_6/lynch/index.html [2001-10-24]

⁷¹ Landow, George P. (1996). Twenty minutes into the future, or how are we moving beyond the book? Ingår i Nunberg, Geoffrey (ed.). *The future of the book*, Berkeley, Calif.: University of California Press cop., s. 218.

⁷² Dahlström, Mats (2001). Trycket från trycket. Fixerade, mindre editioner eller mindre fixerade arkiv? Ingår i Jørgensen, Jon Gunnar (red.). *Bok og skjerm: Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse. Bidrag til en konferanse arrangert av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer 20-22 oktober 2000*. Oslo: Fagbokforlaget, s. 74 f.

⁷³ Bilder av några sådana verktyg kan exempelvis betraktas i Jakob Heide Petersens artikel Elektroniske bøger: Status august 2000, som finns tillgänglig på Danska Biblioteksstyrelsens webbsidor, se URL: <http://www.bs.dk/undersoeg/elektr.htm> [2002-01-30]

⁷⁴ Ibid.

som läsinstrument inte kan mäta sig med pappersboken när det gäller läsvänlighet: ”Den monokroma skärmen är tröttsam att arbeta med, det är också svårt att navigera i texterna och veta var man befinner sig”.⁷⁵

För det andra medför deras skillnader i tekniskt utförande bristfällig kompatibilitet, vilket betyder att det saknas möjlighet att använda flera olika dokumentformat i ett och samma redskap. Detta leder till att konsumenten måste vänja sig vid ett varierande antal av s.k. läsplatlor, om hon önskar läsa e-böcker från flera olika leverantörer. Man håller dock på med att försöka utarbeta ett standardformat.⁷⁶ Den nuvarande floran av olika format kan även vålla vissa problem ur bevarandesynpunkt, ty för att kunna bevara de dokument som endast går att läsa med hjälp av tekniska hjälpmedel måste (förutom själva mjukvaran) även hårdvaran, med sitt specifika operativsystem, sparas till kommande generationer – biblioteket riskerar således att omvandlas till ett tekniskt museum. För att undvika detta har emellertid bibliotek och arkiv haft för vana att med regelbundna mellanrum överföra filer till den senaste sortens informationsbärare, men ett sådant tillvägagångssätt är för det första dyrt, och för det andra riskabelt, eftersom texten kan förvanskas eller förstöras under processens gång.⁷⁷

Stephanie Browner et al. vill särskilt ange tre olika särdrag hos elektroniska texter, vilka enligt deras åsikt särskilt avskiljer dem från sina tryckta motsvarigheter.⁷⁸

- *Sökbarheten.* Internetdokument är mer sökbara än de tryckta texter som förekommer i ett fysiskt bibliotek.⁷⁹
- *Länkarna.* Inne i elektroniska dokument finns infogade länkar, vilka kan förbinda texten med associativ information inom enskilda dokumentet eller på andra webbsidor.⁸⁰
- *Tillgängligheten.* Internet erbjuder skribenter ett verktyg för självpublicering, vilket kan överbrygga olika kommersiella hinder, distributionsbegränsningar, förseningar, och diverse motigheter hos den traditionella publiceringsformen. För läsaren erbjuder Internet bekväm, och oftast billig, tillgång till en mängd av material.

För jämviktens skull vill jag även summera några negativa faktorer hos elektroniskt förmedlade texter, enligt vad som tidigare har framkommit i detta kapitel:

- *Oöverskådlighet.* Det elektroniskt publicerade materialet är svårt att överblicka. Det är lättare att bläddra i den traditionella tryckta boken.

⁷⁵ Dahlström, Mats (1999). Lastbara böcker. *Ikoner – vision och tradition*, årg. 2, nr. 3, s. 18.

Artikeln finns även tillgänglig på Internet, se URL: <http://www.adm.hb.se/personal/mad/lastbart.htm> [2002-01-23]

⁷⁶ Gram, Dorthe & Vibeke Petersen (2000). Hard- og software [Tema: E-bogen], *Danmarks Biblioteker*, årg. 4, nr. 7, s. 10.

⁷⁷ Kjær, Iver (2001). Ord och tid – om teksten, bogen og skærmen. Ingår i Jørgensen, Jon Gunnar (red.). *Bok og skjerm: Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse. Bidrag til en konferanse arrangert av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer 20-22 oktober 2000*. Oslo: Fagbokforlaget, s. 13 f.

⁷⁸ Browner, Stephanie, Stephen Pulsford & Richard Sears (2000). *Literature and the Internet: A guide for students, teachers and scholars*. New York: Garland, s. 169.

⁷⁹ Detta argument kan naturligtvis diskuteras. I många böcker ryms innehållsförteckningar och register, något som emellanåt kan visa sig vara underlättande för läsarens orientering.

⁸⁰ Se t.ex. kapitel 4.2 angående interaktiv skönlitteratur och ergodiska texter.

- *Svårsläslighet*. Texten på skärmen kan vara ansträngande att läsa någon längre tid. Bokstäverna flimrar ottydligt framför ögonen, eftersom kontrasteffekten ofta är otillfredsställande.
- *Tekniska brister*. Det saknas tillräcklig konsensus beträffande e-bokens standardutförande, vilket innebär svårigheter både för nutida och framtida användare.

3.4 Print-on-Demand

Begreppet Print-on-Demand (PoD) används i samband med framställning av trycksaker, som lagras digitalt, för att därefter tryckas upp på begäran.⁸¹ Vid traditionell boktillverkning produceras vanligtvis ett begränsat antal titlar i stora upplagor. Maja-Brita Mossberg förklarar att bokframställning med PoD ger möjlighet att istället producera ett mycket stort antal titlar i små upplagor. Hon skildrar tillvägagångssättet på följande vis:

Förfarandet kan – grovt förenklat och kanske också en gnutta idealiserat – beskrivas som att man stoppar in en diskett i ena ändan av en lång maskin och efter några minuter kommer det ut en färdig bok i andra ändan. Mycket av förberedelsearbetet har som regel genomförts av bokbeställaren, inte sällan upphovsmannen (och det färdiga resultatet kan onekligen komma att se ut därefter). Maskinen kan handhas av en person. Böckerna trycks sida efter sida och exemplar efter exemplar. Först när inlagen till en bok är klar påbörjas alltså nästa.⁸²

Detta påminner mig osökt om den procedur när man står och långsamt kopierar av innehållet i en kursbok. Det finns dock vissa skillnader av tekniskt slag. Materialet levereras digitalt (men inte nödvändigtvis på en diskett), vilket för det första innebär att kvaliteten hos den kopia som produceras med PoD-teknik blir mycket bättre än den kopia som tillverkas i en vanlig Xerox-apparat. För det andra går processen mycket snabbare, framställningen tar på sin höjd några minuter. Frågan är emellertid vad som är billigast. Kostnaderna för PoD-tillverkade böcker är visserligen låga i förhållande till priset för nyutgivna och inbundna böcker, men de är ändå fortfarande något högre än beloppen för motsvarande pocketupplagor. Ett PoD-exemplar av ett skönlitterärt verk kostade 1997 ca. 80 kronor.⁸³ Peter Almerud påpekar emellertid att förlagens funktioner i samband med Print-on-Demand-tryckning inte avviker så mycket från deras vanliga uppgifter vid traditionell bokproduktion. ”Det som skiljer print-on-demand från andra former av digitalt tryck är att distributionen föregår tryckningen, till skillnad från det traditionella förfarandet där tryckningen föregår distributionen.”⁸⁴ Han tror dock att den digitala teknikens lägre kostnader för produktion av små upplagor dels kan leda till att antalet utgivna boktitlar ökar och dels till att nya aktörer börjar utöva en förläggarroll.⁸⁵

⁸¹ Mossberg, Maja-Brita (1998). *En bok i sänder: Print on demand* (Teldok-rapport 122). Stockholm: Teldok, s. 6.

⁸² Ibid., s. 12 f.

⁸³ Ibid., s. 18 f.

⁸⁴ Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 45 f.

⁸⁵ Ibid.

Podium utgör ett exempel på ett svenskt Print-on-Demand-projekt. Dess målsättning uppges vara ”att i bred kulturpolitisk samverkan bygga upp en verksamhet som breddar utbudet av svensk och utländsk kvalitets-litteratur och som ser till att den sprids via bokhandeln, bibliotek och Internet.” Tanken är att Podium först och främst skall drivas som ett kulturpolitiskt projekt, inte som ett vinstdrivande företag.⁸⁶ Försöksprojektet startades 1998, på initiativ av Peter Curman (se mer om denne i kapitel 5.5), för att utforska möjligheterna med Print-on-Demand-tekniken samt hur denna teknik kan anpassas till bokmarknaden.⁸⁷

Podium har en avdelning för egenutgivning, där yrkesverksamma författare (dock endast medlemmar i Författarcentrum Öst eller Sveriges Författarförbund) erbjuds att marknadsföra och distribuera sina böcker i PoD-format. Författaren har i alla fall huvudansvaret för böckernas utgivning och måste själv bekosta de olika momenten i produktionsprocessen, såsom tryckning, korrektur, redigering, formgivning och marknadsföring. För att bjuda ut en bok till försäljning på sin hemsida begär Podium en serviceavgift om 625 kronor/halvår, däremot inkasseras ingen provision på eventuell försäljning.⁸⁸ Enligt Erik Peurell publicerar Podium dessutom ett antal utvalda klassiska titlar, vilka inte längre finns att tillgå på den vanliga bokmarknaden. Verksamheten är lokaliserad på Författarcentrum Öst, som driver detta projekt i samarbete med bl.a. Svenska Bokhandlarföreningen, En bok för alla, Stockholms Stadsbibliotek, Kungliga Biblioteket och Författares Bokmaskin.⁸⁹ Värt att notera är att den traditionella bokhandeln spelar en central roll i Podiums distributionskedja. Även om boken beställs via Internet sker ordern alltid via en av de bokhandlare som är anslutna till projektet. Kunden kan sedan välja mellan att hämta boken hos sin bokhandlare eller att få den hemskickad.⁹⁰

3.5 Diskussion

I sin modell över den litterära processen utgår Furuland från ett enskilt manuskript som presenteras i tryckt format, vilket innebär att modellens fokus huvudsakligen är riktat mot det skeende då det fysiska objektet (d.v.s. boken) förflyttar sig genom olika delar av produktions- och distributionskedjan. Idag behöver en text inte längre förmedlas med hjälp av trycksvarta och papper, istället kan den lika gärna tillgängliggöras genom elektroniska medier. För att få bättre insikter om vad detta sakförhållande skulle kunna innebära för bokens framtid, sett utifrån dess etablerade position som skönlitterär kommunikationsform, har jag i detta kapitel försökt utröna några av de skillnader som anses föreligga mellan nätdistribuerade texter och tryckta pappersböcker.

Till att börja med är textens lagring och visning två skilda saker i den elektroniska miljön. Detta innebär att det inte är samma text som är lagrad i datorns minne som framträder på dess skärm, eller på en utskrift. En bok ger ett helt annat fysiskt intryck, något som många läsare också ofta uppskattar av mera estetiska orsaker, det är inte

⁸⁶ Podiums webbsidor. Hur du ger ut din bok på Print-on-Demand.

URL: http://www.podium.nu/inf/pod_instuktions_indx.htm [2002-03-03]

⁸⁷ Peurell Erik (2000). *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 124 ff.

⁸⁸ Podiums webbsidor. Ekonomihantering m.m.

URL: http://www.podium.nu/inf/podium_ekonomimm.htm [2002-03-03]

⁸⁹ Peurell (2000), s. 124 f.

⁹⁰ Podiums webbsidor. Podiums distributionskedja.

URL: http://www.podium.nu/inf/podium_distributionskedja.htm [2002-03-03]

alltid enbart det textuella innehållet som värdesätts.⁹¹ Vidare är det enklare att få en direkt uppfattning om hur många sidor text man har framför sig, oavsett hur långt man har hunnit i sin läsning av boken. Texten på en dataskärm tycks däremot breda ut sig i en oändlighet, det är svårare att få någon omedelbar överblick. Tekniken kan emellertid ge användarna större kontroll, det är exempelvis möjligt att själv utforma sidans utseende, välja teckenstorlek, typsnitt o.s.v. Dessutom går det lättare att söka efter viss önskad information i textmassorna. Om upphovsmannen sedan har valt att till fullo använda sig av hypertextens resurser kan läsaren vanligtvis navigera sig fram och välja sin egen väg med hjälp av de länkar som finns inom och mellan dokumenten. Tryckta texter är mindre flexibla. Elektroniska texter tar även mindre plats, man kan lagra och få tillgång till stora mängder text på en enda hårddisk. Trots allt är det nog än så länge mera bekvämt att hantera konventionella böcker, de väger mindre, de är lättare att ögna igenom och de går att ha med sig överallt. Den som läser tryckta publikationer behöver inte heller fundera över sådana tekniska detaljer som filformat och operativsystem.

Emin Tengström har i boken *Hur förändras våra livsvillkor?* framfört sin kritik mot dagens slentrianmässiga övertro på "informationssamhället", något som många till vardags brukar koppla samman med informationsteknikens utveckling. Personligen betraktar han hela denna bild som en myt, framsprungen ur en västerländsk idéhistorisk övertygelse om att människosläktet gör kontinuerliga framsteg.⁹² Tengström vill även framhålla att den skönlitterära boken när allt kommer omkring har vissa speciella kvaliteter, och därför borde kunna hävda sig väl i konkurrensen med moderna telekommunikativa medier. Han menar att boken möjliggör upplevelser som inte kontakten med en bildskärm kan ge. "Boken är bärbar. Läsningen kan utföras i en rad olika miljöer (inte bara i datormiljö). Texten kan läsas tyst i ensamhet och locka till självreflexion. Den kan också avlyssnas i en tät och nära gemenskap och ge upphov till spontana samtal."⁹³

Tengström betonar således i första hand läsningens betydelse både för den personliga utvecklingen och den sociala samvaron. Detta slags föredragande av tryckta böcker framför elektroniska medier har möjligen i en viss utsträckning ett implicit samband med att användarens förhållningssätt till själva texten kan vara något situationsbaserat. Det föreligger trots allt en markant skillnad mellan att läsa en text och att arbeta med en text. I sistnämnda fall kan den elektroniskt förmedlade texten ha vissa praktiska fördelar, en omständighet som exempelvis Geoffrey Nunberg vill framhålla i sin essä "Böckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder". Nunberg anser att det inte råder någon tvekan om att elektroniska bildskärmar kommer att bli ett allt viktigare medium för läsning och hantering av litterära texter under de närmaste decennierna. Själv tvivlar han emellertid på att man kan införa ny kommunikationsteknik utan att därmed också förändra de befintliga kulturella formerna, men han vill poängtera att skönlitteratur faktiskt inte bara handlar om bundna och tryckta dokument, om "artefakter".⁹⁴ Nunberg vill istället peka på vilka möjligheter som tekniken också kan medföra: "Det finns ju massor av skäl till att vilja ha Proust uppkopplad. Man kan söka i texten efter ord och uttryck, kopiera in avsnitt i andra dokument, göra utförliga

⁹¹ Detta är något som t.ex. framkommer i BHS-magisteruppsatsen *Bokslut? Den skönlitterära e-boken ur ett läsarperspektiv* (2001:90), en studie av Christel Larsen och Helén Olsson, vilken delvis är baserad på intervjuer av e-boksanvändare (se kapitel 4.4).

⁹² Tengström, Emin (1998). *Hur förändras våra livsvillkor? En kritisk betraktelse av K-samhället, IT-samhället och kunskapssamhället*. Stockholm: Rabén Prisma, s. 30.

⁹³ Ibid., s.107 f.

⁹⁴ Nunberg, Geoffrey (1998). Böckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*. Lund: Studentlitteratur, s. 266 f.

kommentarer till texten”.⁹⁵ I samma essä fortsätter sedan Nunberg sitt lovprisande av den elektroniska skönlitteraturen genom att tillägga: ”Synnerligen viktigt är också att man kan transportera den på högst begränsat utrymme eller nå den överallt ifrån med en mycket liten apparat”.⁹⁶

4 KONSUMENTER

Den centrala frågeställning som ligger till grund för denna uppsats är på vilka olika sätt några av de huvudaktörer som figurerar i Furulands modell över den litterära processen kan använda, producera eller förmedla sådana upphovsrättsskyddade skönlitterära verk som distribueras på elektronisk väg. Bland de aktörer som förekommer i nämnda modell finns exempelvis konsumenter (både ”passiva” och ”aktiva”). I kapitel 2.1 redogjorde jag för den litteratursociologiska forskningen, som bland annat kan ägnas åt att studera författares villkor och deras försörjningsmöjligheter. Denna kategori av undersökningar sorterar Svedjedal in under det delområde som handlar om litteraturens yttre förutsättningar, sådana omständigheter som han även väljer att sammanfatta under benämningen ”litteratursamhället”. Forskning om litteratursamhället omfattar, enligt Svedjedals beskrivning, t.ex. bokmarknad, författare, förlag och bibliotek. I kapitel 2.5 påpekades att denna skildring av någon anledning tycks förbise en viktig komponent för att bokmarknaden skall kunna fungera, och samtidigt en naturlig förutsättning för att såväl författare, som bokförläggare och bibliotekarier skall kunna få sitt levebröd - nämligen läsarna.

Enligt de ekonomiska reglerna om tillgång och efterfrågan borde kanske de aktörer som är involverade på bokmarknaden försöka anpassa sin service i överensstämmelse med konsumenternas önskemål? Svedjedal nämner i ett annat sammanhang att en viktig faktor bakom författarens skrivande är hans eller hennes förväntningar om hur publiken skall reagera: ”Literature exists in a social interplay between the author and the world surrounding him or her.”⁹⁷ Då författaren med hjälp av det litterära nätverket idag kan kombinera bokbranschens olika roller, och därigenom agera både som upphovsman, förläggare och distributör, vore det kanske på sin plats att reflektera över om de texter som på detta sätt blir tillgängliga också kan förväntas möta någon motsvarande efterfrågan bland vanliga läsare? Av denna anledning kommer jag nu att ägna något utrymme åt att undersöka vilken betydelse som den elektroniska distributionen av skönlitteratur skulle kunna ha med avseende på ”mottagarna”. Användarperspektivet kommer här företrädesvis att illustreras med hjälp av ett par tidigare genomförda studier angående förmedling och användande av elektroniska skönlitterära verk i bibliotekssammanhang.

4.1 Läsprocessen

Jag skulle vilja inleda med en kort betraktelse över vad som egentligen inträffar när vi läser. Georges Poulet beskriver hur boken hamnar i periferin och ”försvinner” i samma stund som man låter sig uppslukas av berättelsen. Det fysiska föremålet minskar i

⁹⁵ Nunberg (1998), s. 269.

⁹⁶ Ibid., s. 270.

⁹⁷ Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 106.

betydelse när orden vi läser skapar inre bilder i våra hjärnor.⁹⁸ Nunberg nämner att detta är ett vanligt sätt att uppfatta läsprocessen, där bokens viktigaste funktion kan sägas vara att kommunicera en specifik text till individens medvetande, eller annorlunda uttryckt, att upprätta en psykologisk relation mellan författaren och läsaren. Nunberg förklarar att om man inser att den fysiska volymen inte längre spelar någon roll när texten väl läggs framför ögonen, är det mera meningsfullt att formulera kontrasten mellan bok och dator som en motsättning mellan de rent perceptuella egenskaperna hos boksidan respektive bildskärmen.⁹⁹

Trots detta har i alla fall vår kära gamla codexbok fortfarande ett starkt kulturellt symbolvärde som litterärt objekt, och då inte enbart hos en samling konservativa bibliofiler. Många upplever ett visst främlingskap gentemot datorer och kan av den orsaken inte tänka sig att läsa skönlitteratur på en dataskärm. Nunberg menar att detta kan bero på att det inte finns någon ”förmimbar korrelation mellan gränserna för den text som vi läser på datorn och själva artefaktens eller skärmens fysiska egenskaper”.¹⁰⁰ En bok ger ett helt annat fysiskt intryck, det går att få en direkt uppfattning om hur många sidor text man har framför sig, oavsett hur långt man har hunnit i sin läsning av boken. Texten på en dataskärm tycks däremot breda ut sig i en icke-överskådlig oändlighet. Nunberg formulerar detta som att det uppstår en känsla av bristande kontakt mellan å ena sidan den text som är omedelbart närvarande för sinnena, och å andra sidan den text som osynligt brer ut sig på ömse sidor – ”att läsa Proust på en skärm är som att blicka ut över Normandie genom ett bombsikte”.¹⁰¹ Min undran är dock om kontaktmöjligheterna mellan text och läsare verkligen är så begränsade som man kanske upplever saken vid det första ögonkastet. Om nu bokens viktigaste funktion skulle vara att leverera en text till läsarens medvetande, samt att därigenom upprätta en psykologisk relation mellan författare och läsare - vilka effekter kan då uppstå när författaren väljer att tillgängliggöra texten i ett virtuellt nätverk som Internet?

4.2 Interaktiv skönlitteratur

Browner et al. anser att en läsare av hypertext¹⁰² inte längre enbart är en läsare, utan också en *användare*. De förklarar vidare: ”As the authority of the text diminishes, the power of the user increases in ways that are usually theorized as positive, but that can also be regretted”.¹⁰³ Vad de menar är att när läsaren följer olika länkar inom och mellan dokument upphör den enskilda textens tidigare gränser att existera, vilket innebär att texten inte längre enbart kan förknippas med en specifik författare eller titel. Det förekommer också en särskild variant av litterära texter, där läsaren ges tillfälle att

⁹⁸ Poulet, George (1980). *Criticism and the experience of interiority*. Ingår i Tompkins, Jane P. (ed.). *Reader-Response Criticism: From formalism to post-structuralism*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press cop., s. 42 f.

⁹⁹ Nunberg, Geoffrey (1998). Bäckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*. Lund: Studentlitteratur, s. 270.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 272.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Med termen ”hypertext” avses multisekventiella (eller icke-linjära) texter, där den navigerande läsaren har möjlighet att välja bland flera alternativa vägar. Tryckta böcker brukar däremot ha en mer fastställd ordningsföljd, eftersom man utgår från att läsaren skall följa en viss förutbestämd sekvens i texten. Se t.ex. Johan Svedjedals artikel ”A note on the concept of ’hypertext’ ”, som har publicerats i *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 3, nr. 3, s. 149-166. Artikeln finns även tillgänglig på Internet, se URL: <http://www.hb.se/bhs/ith/3-99/js.htm> [2002-02-06]

¹⁰³ Browner, Stephanie, Stephen Pulsford & Richard Sears (2000). *Literature and the Internet: A guide for students, teachers and scholars*. New York: Garland, s. 179.

själv bestämma i vilken riktning den narrativa handlingen skall fortsätta. Läsaren förblir i och med detta inte längre blott en konsument, utan får möjlighet att byta skepnad och därigenom bli sin egen textproducent.¹⁰⁴ Det finns en särskild benämning för sådana öppna och dynamiska texter, vilka kräver en aktiv medverkan av läsaren. De kallas ”ergodiska”.¹⁰⁵

Ett skönlitterärt verk som ofta nämns i detta sammanhang är romanen *Afternoon, a story*, av Michael Joyce. Denna e-bok (endast publicerad på CD-rom) är en interaktiv hyperroman, uppbyggd av olika textblock, eller episoder, som är sammanlänkade med varandra. Berättelsen består av 539 ”innehållsfält” med hypertextlänkar till andra fält. Genom att klicka på ett visst ord eller besvara en fråga kan läsaren söka sig fram genom handlingen. Svedjedal skriver att ”*afternoon* är som en mekanisk labyrint, där väggar klädda med speglar ständigt byter form och plats”.¹⁰⁶ Medan man söker sig fram genom labyrinten öppnas ingångar till andra textavsnitt i den fiktiva värld som författaren har alstrat. Varje gång man läser om romanen på nytt kan intrigen förändras och läsaren därmed skapa sig en vidgad förståelse av den övergripande kontexten bakom de olika fragmenten. *Afternoon* kan också betraktas som ett modernistiskt verk. Den norske professorn Espen Aarseth förklarar dock att en viktig skillnad, i förhållande till andra texter i den modernistiska genren, är att hos *Afternoon* utnyttjas hypertextmekanismer för att alienera läsaren, inte för att uppnå en lingvistisk effekt.¹⁰⁷

4.3 E-boksläsare och webbläsare¹⁰⁸

Bland konsumenterna finns en särskild grupp, som också förekommer i det sista ledet hos Furulands modell över den litterära processen, nämligen biblioteksanvändarna. Den omständighet som jag nu vill redogöra lite närmare för handlar främst om hur folkbibliotekens verksamhet kan beröras av det ökade utbudet av digitala verk och vad några av dem konkret har gjort för att anpassa sig till denna förändringsprocess. Vilken funktion skall biblioteken fylla, när informationen i allt högre utsträckning förmedlas via elektroniska nätverk? Det finns huvudsakligen två olika modeller som folkbibliotek kan tillämpa sig av i samband med utlåning av elektroniska verk. För det första kan man välja att köpa in ett antal läsplattor eller handdatorer, ladda ner några utvalda titlar till varje apparat, och sedan låna ut hela utrustningen till användarna. (Detta kan bli ett ganska dyrt förfarande - för något år sedan kostade t.ex. en Rocket eBook-läsare ca. 200 dollar.¹⁰⁹) Det andra alternativet är att tillgängliggöra titlar i fulltextformat till låntagarna via bibliotekets egna webbsidor.

Flera samarbetsprojekt har inletts inom bibliotekssektorn för att ge dem som så önskar en möjlighet att läsa litteratur i elektroniskt format. Några norska bibliotek i Hordaland har t.ex. valt alternativet att erbjuda sina besökare färdigprogrammerade läsplattor.¹¹⁰

¹⁰⁴ Browner et al. (2000), s. 173 f.

¹⁰⁵ Aarseth, Espen J. (1997). *Cybertext: Perspectives on ergodic literature*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press cop., s. 1.

¹⁰⁶ Svedjedal, Johan (2001). *Den sista boken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 72.

¹⁰⁷ Aarseth (1997), s. 91.

¹⁰⁸ En medvetet vald dubbeltydig rubrik, avsedd att anspela på den begreppsförvirring som ibland kan uppstå till följd av det faktum att objekt och subjekt går under samma benämning...

¹⁰⁹ Gram, Dorthe & Vibeke Petersen (2000). Hard- og software [Tema E-bogen], *Danmarks Biblioteker*, årg. 4, nr. 7, s. 10.

¹¹⁰ Mostraum, Eva & Thomas Brevik (2001). E-bokprosjektet i Hordaland: Slutrapport.

URL: <http://www.hordaland.folkebibl.no/ebok/sluttrapport.htm> [2001-12-13]

Till att börja med köpte man in fyra olika varianter av e-boksläsare, varvid varje bibliotek försågs med var sin utrustning. I anslutning till att verksamheten sattes igång gjordes en enkätundersökning bland 13 brukare. Av denna framkom att låntagarna speciellt uppskattade att det gick att förstora skriften på läsplattorna, somliga ansåg därför att t.ex. personer med nedsatt syn skulle kunna få stor nytta av dem. De tyckte också att det var positivt att nu kunna få tillgång till stora mängder text i en och samma bok (ett läsverktyg, som väger ca ½ kilo, kan innehålla text motsvarande 50 kilo pappersböcker). Användarna var dock missnöjda med storleken på artefakternas skärmar, de tyckte att denna omständighet gjorde det svårare att få en god översikt. De menade att den elektroniska boken var mest lämplig för fritidsläsning, uppslagsverk och fackböcker – däremot inte för läroböcker, p.g.a. att den minimala skärmen gjorde det svårt att urskilja bilder och tabeller. Ledarna för Hordalandsprojektet formulerar i rapporten från projektet sina slutsatser med följande ord:

E-bokkonseptet i den form det er i dag er ikkje veileigna for bruk i bibliotek på grunn av ting som sterk kryptering, e-bokfila som er fysisk tilknytt ein spesiell e-boklesar slik at lånarane også må låne e-boklesaren, forskjellig ikkje-kompatible format for forskjellige e-boklesarar, m.m.¹¹¹

För drygt ett år sedan tecknade Bibliotekstjänst AB ett avtal med det amerikanska företaget netLibrary. Denna distributör har byggt upp ett världsomfattande litterärt nätverk genom att förhandla till sig e-boksrättigheter från olika bokförläggare. Servicen och de tekniska lösningarna är speciellt utvecklade i syfte att underlätta för bibliotek att administrera det elektroniska innehållet. Samlingarna innehåller till övervägande del facklitteratur, men det finns även tusentals äldre skönlitterära titlar.¹¹² Tillgänglighet och sökbarhet tycks vara netLibrarys främsta försäljningsargument: ”netLibrary eBooks are easy to use. They are accessible from any location. Searching them is fast and efficient. You can search every word in every eBook, as well as search within a particular eBook”.¹¹³ Via sin hemsida kan detta elektroniska bibliotek således tillhandahålla boktitlar i fulltextformat (dock endast på engelska) under vilken tid som helst på dygnet. Texterna blir levererade direkt till användarens datorskärm, under förutsättning att låntagaren är ansluten till Internet och registrerad som kund hos netLibrary. För att kunna läsa boken på den egna datorn måste man dock först ladda ner programmet eBookreader, vilket är gratis.¹¹⁴

Flera svenska bibliotek har valt att samarbeta med netLibrary, bland dem finns t.ex. Stadsbiblioteken i Malmö, Göteborg och Lund samt Borås högskolebibliotek. Enligt information från Göteborgs Stadsbibliotek har låntagarna tillgång till mer än 30 000 e-böcker hos netLibrary, samtidigt som biblioteket endast äger 100 av dessa titlar. Detta innebär att man via bibliotekets datorer kan göra sökningar online på innehållet i alla de 30 000 böcker som finns hos netLibrary, men det är däremot bara möjligt att låna hem exemplar av de verk som biblioteket har valt att köpa in.¹¹⁵ För att kunna låna en av Stadsbibliotekets e-böcker måste man först anmäla sig som kund hos netLibrary via någon av de offentliga datorerna på huvudbiblioteket. Därefter kan man logga in från

¹¹¹ Mostrau & Brevik (2001). Observera att termen ”e-bok” i detta sammanhang först och främst syftar på de olika verktyg som man kan använda sig av i samband med läsning av elektroniska texter.

¹¹² Brown, Catarina (2001). netLibrary erbjuder 30 000 e-boktitlar. *Nya Ciceron: Tidning för Bibliotekstjänsts kunder*, årg. 2, nr. 1, s. 4 f.

¹¹³ netLibrarys webbsidor. Quickstart guide. URL: http://www.netlibrary.com/quickstart_guide3.asp [2002-01-23]

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Dessutom har naturligtvis vem som helst fri tillgång till netLibrarys litterära klassiker.

sin egen PC och välja bland sortimentet. En speciell finess är att när lånetiden har gått ut ”slocknar” boken automatiskt hos användaren, något som emellertid inträffar redan efter en låneperiod om blott tre dygn.¹¹⁶

4.4 Diskussion

De fyra norska biblioteken i Hordaland upplevde i synnerhet tekniska svårigheter i samband med sin nya service. Alla e-boksläsare fungerade på olika sätt, de hade inte samma slags filformat eller operationssystem. Ett annat problem som framgår av rapporten är att bokförläggarnas önskemål om avtalsmässiga restriktioner ibland kan lägga käppar i hjulen för biblioteken. Liknande synpunkter framförs även i en artikel av Chris Rippel: ”Some e-book publishers and vendors create barriers to purchasing by librarians. One major barrier is by accepting only credit card payments”.¹¹⁷ Bibliotekschefen Stephen Wood påpekar i en debattartikel att e-boksläsare från början varit avsedda att säljas direkt till konsumenterna, som då själva kan välja vilket innehåll de vill ha på sin läsutrustning. När boken väl är nedladdad och sparad spärras den av ett kopieringsskydd. Om biblioteket laddar ner flera böcker i olika genrer på ett och samma verktyg går det därför inte sedan att flytta dem till någon annan plats. Detta innebär att läsaren, förutom den önskade boken, får ett helt paket med verk som hon aldrig har efterfrågat. Bibliotekspersonalen måste också ägna en viss del av sin arbetstid åt att sköta verktygens tillsyn och laddning. Wood konstaterar att ”electronic books that can be read only on dedicated handheld reading devices aren’t really library-friendly”.¹¹⁸

netLibrary’s e-bokförmedling tycks däremot kunna erbjuda konsumenterna både större frihet och bättre valmöjligheter, eftersom låntagaren hemifrån kan rekognoscera bland utbudet hos de virtuella boksamlingarna. Vid elektronisk distribution har användaren överhuvudtaget ett mycket större inflytande, man laddar själv ner sin kopia och kan även utforma textens layoutmässiga utseende. I förlängningen kanske biblioteken därmed gör sig själva överflödiga, i och med att verksamheten alltmer omvandlas till en form av självbetjäning? Michael Buckland ställer denna fråga på sin spets, när han citerar en anonym kollega, vilken har framkastat åsikten: ”In the library of the future there will be no library. All will be navigation!”¹¹⁹ Buckland själv tror trots allt inte riktigt på detta, han hävdar att det för det första alltid kommer att finnas behov av lokala samlingar, i sådana fall där läsare och dokument måste befinna sig på en och samma plats. För det andra anser han att man på något sätt är tvungen att bevara de dokument som efterfrågas särskilt ofta.¹²⁰

En fråga som jag i detta sammanhang vill ägna någon uppmärksamhet åt är emellertid huruvida konsumenterna alls är intresserade av att läsa skönlitteratur på datorskärmar. I magisteruppsatsen *Bokslut? Den skönlitterära e-boken ur ett läsarperspektiv*, har

¹¹⁶ Göteborgs Stadsbiblioteks webbsidor. Elektroniska böcker på Göteborgs Stadsbibliotek.

URL: <http://www.stadsbiblioteket.goteborg.se/EBOK/Ebooks.htm> [2002-01-23]

¹¹⁷ Rippel, Chris (2001). Can e-books improve libraries? [Introduction//Role 2//Acquiring text]

URL: <http://skyways.lib.ks.us/central/ebooks/index.html> [2002-02-13]

¹¹⁸ Wood, Stephen (2001). The public e-library: Caught between two opposing models. *The Future of Print Media online journal*. URL: <http://www.futureprint.kent.edu/articles/wood01.htm> [2002-02-13]

¹¹⁹ Buckland, Michael K. (1997). Redesigning library services: A manifesto [kap. 6: Supplement].

Berkeley Digital Library Sunsite.

URL: <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Library/Redesigning/supplement.html> [2002-01-26]

¹²⁰ Ibid.

Christel Larsen och Helén Olsson intervjuat tolv e-bokanvändare samt gjort en enkät bland 60 låntagare vid Stockholms Stadsbibliotek angående deras erfarenheter av e-böcker.¹²¹ En iakttagelse som gjordes vid denna undersökning var att tekniken kan upplevas som någonting positivt, eftersom den tillåter en större kontroll över användarsituationen. Det är t.ex. möjligt att själv utforma sidans utseende, välja teckenstorlek, typsnitt o.s.v. Dessutom är det lättare att söka i texten, zooma och sätta bokmärken.¹²² Flertalet av de respondenter som deltog i studien var dock överens om att dessa fördelar hos e-boken kommer mer till sin rätt i texter som man aktivt arbetar med, d.v.s. fack- och studentlitteratur.¹²³ Larsen & Olsson konstaterar att "e-boken inte verkar svara mot någon direkt efterfrågan eller något behov som ett instrument för skönlitterär läsning".¹²⁴ De flesta av läsarna föredrog i sådana fall av personliga skäl pappersboken: "De värdesätter inte bara böcker för den information de innehåller utan även bokens form, estetik och materialitet betyder mycket för läsupplevelsen".¹²⁵

Furulands modell över den litterära processen torde med fördel kunna användas om man vill åskådliggöra hur en okomplicerad envägs kommunikation kan fungera. I och med den digitala publiceringen på Internet kan dock läsarna få erfara någonting helt nytt, närmare bestämt ett interaktivt förhållande till litteraturen. "The writer can, for instance, simulate several versions of one universe and make them interact; he can also introduce the reader as an actor in the game of fiction."¹²⁶ Med hjälp av hypertexten kan läsaren således ta en mer aktiv roll i berättelsens händelseförlopp, och på så vis skapa sin egen individuella version av det skönlitterära verket, likväl hela tiden med den elektroniska förlagan som utgångspunkt. I den symboliska dialog som därmed uppstår mellan författare och läsare, kan den individuella uttolkningen leda till att författarens originaltext omvandlas till ett slags collage när det tas emot av mottagaren. Ett sådant verk blir något alldeles särskilt, eftersom produkten är ett resultat av den medskapande läsarens subjektiva idéer och agerande. Patrick Bazin pekar på en annan möjlig konsekvens av dylika omständigheter: "Electronic diffusion allows us to imagine the day when authors short-circuit the editorial sequence to reach directly a great number of readers and dialogue with them".¹²⁷ Denna tänkbara utveckling leder slutligen tillbaka till Furulands alternativa kommunikationsmodell, som jag beskrev i kapitel 2.4:

kommunikator (författare) med sin personliga tankevärld och sina bestämda syften – *meddelande* med vissa egenskaper – *kanal* för överförandet – *mottagare* med sina speciella egenskaper – *effekt* på mottagaren av meddelandet.

Det elektroniska mediet kan på detta sätt fylla den viktiga funktionen att leverera en bestämd text direkt till sina läsare, men den eventuella "effekt" som sedan uppstår beror förmodligen i viss utsträckning på de personliga egenskaperna hos mottagaren, något som Romulo Enmark har betonat i sin kritik av sändar-/mottagarmodellen (se figur 2).

¹²¹ Stockholms (och Nackas) Stadsbibliotek samarbetar visserligen med Piratförlagets distributör eLib (se mer om detta i kapitel 5.4), men utlåningsprincipen är densamma som inom netLibrary-modellen, d.v.s. låntagarna laddar själva ner e-böckerna och kan sedan läsa texterna på vanliga datorskärmar.

Utbudet presenteras på e-Libs webbsidor, URL: <http://www.elib.se/bibliotek/titles.asp> [2002-03-07].
¹²² Larsen, Christel & Helén Olsson (2001). *Bokslut? Den skönlitterära e-boken ur ett läsarperspektiv* (Mag.upps. 2001:90). Borås: Bibliotekshögskolan, s. 60.

¹²³ Ibid., s. 64.

¹²⁴ Ibid., s. 79.

¹²⁵ Ibid., s. 76.

¹²⁶ Bazin, Patrick (1996). *Toward metareading*. Ingår i Nunberg, Geoffrey (ed.). *The future of the book*, Berkeley, Calif.: University of California Press cop., s. 163.

¹²⁷ Ibid.

När allt kommer omkring handlar mänskligt informationsutbyte i allmänhet om ett komplicerat samspel och det kan därför vara något missvisande att enbart betrakta den enskilde individen som en passiv ”mottagare”. För att meningsfull kommunikation skall kunna äga rum bör varje part i en kommunikationsprocess ha möjlighet att fungera *både* som sändare och mottagare.¹²⁸ Varje kommunikator skall i så fall kunna ta emot omvärldens signaler, tolka innebörden hos dessa meddelanden, och vara i stånd att utforma egna budskap att returnera till motparten. Sistnämnda händelseförlopp går ibland även under benämningen ”feedback-mekanismen”.¹²⁹

Läsaren kanske undrar hur befogat det kan vara att göra jämförelser mellan å ena sidan vardaglig mellanmänsklig kommunikation och å andra sidan elektronisk förmedling av skönlitterära texter? Espen Aarseth anspelar dock på sändar-/mottagarmodellen för att beskriva hur interaktiv litteratur kan förändra relationen mellan författare och publik: ”As a theoretical perspective, cybertext shifts the focus from the traditional threesome of author/sender, text/message, and reader/reciever to the cybernetic intercourse [sic.] between the various part(icipant)s in the textual machine”.¹³⁰ Icke desto mindre är det inte så många författare som använder sig av Internet för att skapa ergodiska hypertextverk. Peter Almerud nämner att det faktiskt inte finns några exempel på att svenska författare har utnyttjat webben till publicering av hypertextromaner. Han menar att de flesta skribenter som väljer att publicera sig elektroniskt komponerar linjära texter, som lika gärna skulle kunna tryckas i vanliga böcker eller tidskrifter. Det finns däremot ett antal författare och litterära webbplatser, som utnyttjar webbens interaktiva möjligheter till att föra en dialog med läsarna.¹³¹ Författare kanske helt enkelt inte uppskattar att få sina verk manipulerade i samband med deras användning? Detta skulle i så fall möjligtvis kunna bero på att de också har vissa betydelsefulla, mera personliga intressen att bevaka, nämligen sina ideella och ekonomiska rättigheter. Dessa frågor kommer jag dock att förklara något utförligare nedan.

5 PRODUCENTER

I detta kapitel kommer jag att fortsätta mina efterforskningar i anslutning till den här uppsatsens centrala frågeställning, beträffande på vilka olika sätt några av de huvudaktörer som figurerar i Furulands modell över den litterära processen kan använda, producera eller förmedla sådana upphovsrättsskyddade skönlitterära verk som distribueras på elektronisk väg. Jag övergår nu till att granska den första länken i den skönlitterära produktions- och distributionskedjan. Eftersom Furulands modell inleds hos författarna (se figur 1) borde vi kanske också kunna utgå ifrån att de utgör den aktörskategori som mest utpräglat företräder producentgruppens intressen. I nämnda modell likställs författarna emellertid i det närmaste med kommersiella affärsidkare och enligt min mening kan detta ge en något begränsad förståelse för deras faktiska levnadsvillkor. För att försöka undersöka författarnas situation lite närmare har jag i följande avsnitt sökt vägledning hos den franske sociologen Pierre Bourdieu och dennes

¹²⁸ Hård af Segerstad, Peder (1982). *Information och kommunikation: En bok om människans förmåga att tänka, tala och förstå*. Uppsala: Studieförlaget, s. 187 f.

¹²⁹ *Ibid.*, s. 189.

¹³⁰ Aarseth (1997), s. 22. Cybernetiken är ett ”vetenskapsområde som studerar metoder för styrning och kommunikation såväl för levande organismer som för maskiner.” Källa: Cybernetik (2000). Bra Böckers Lexikon. Bd 5, s. 132. Höganäs: Bra Böcker.

¹³¹ Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket, s. 32.

teoribildning om det litterära fältet. Bourdieu ägnade sig i första hand åt att studera kulturella frågor utifrån ett strukturellt perspektiv. Han betonade därvidlag den kulturella produktionen som en social process, vilket innebar att relationerna mellan både individer och institutioner hade sina givna platser inom begreppsapparaten. Innan jag går in på någon diskussion i anslutning till min frågeställning har jag nu för avsikt att förklara några av Bourdieus mest relevanta teser lite närmare.

5.1 Det litterära fältet

Vid förståelsen av Bourdieus förklaringsmodeller har Donald Broadys tolkningar av den förstnämndes teoretiska begrepp varit mig till stor nytta. Den senare beskriver med följande ord hur fältbegreppet är konstituerat: "Ett socialt fält kan definieras som ett system av relationer mellan positioner vilka besättes av människor och institutioner som strider om något för dem gemensamt".¹³² Ett fält är således ett område som karaktäriseras av gemensamma målsättningar och hård konkurrens om vissa värden. Detta innebär också att det existerar polariteter mellan olika individer och institutioner, vilka företräder olika intressen. En viktig stridsfråga handlar t.ex. om vad som skall räknas som bra eller dålig litteratur. Broady uttrycker denna sak med följande ord: "Det som mer än något annat står på spel i striderna inom dessa fält är vad som skall räknas som god litteratur och konst, jämte den legitima rätten att döma i frågor om litterär och konstnärlig kvalitet."¹³³ Bourdieu förklarade själv att han med fältbegreppet avsåg ett separat socialt universum, med sina egna lagar, fungerande oberoende av politikens och ekonomins regler. "The existence of the writer, as fact and as value, is inseparable from the existence of the literary field as an autonomous universe endowed with specific principles of evaluation of practices and works."¹³⁴ Med andra ord - vad Bourdieu med hjälp av termen "det litterära fältet" ville framhålla var att han betraktade författaren som ett slags "agent", fixerad i en sociohistoriskt förutbestämd position inom en stratifierad spelplan.

Bourdieu strävade med sin forskning framför allt efter att försöka spåra den historiska och sociala bakgrunden hos olika fält för kulturell produktion. I en modell över det franska litterära fältet i slutet av 1800-talet visade Bourdieu exempelvis hur strukturen präglades av en inneboende motsättning mellan å ena sidan en intellektuell pol, och å andra sidan en kommersiell pol. Vid den intellektuella polen hyllade man konsten för konstens egen skull, vilket innebar att författarna främst var måna om sina kollegors och konkurrenters uppskattning. Beträffande den motsatta, kommersiella polen, gällde helt andra värderingar, närmare bestämt att tjäna pengar och att få publikens gunst.¹³⁵ Ibland tog Bourdieu även konsumenternas roll på den litterära arenan i beaktande, men han ville i så fall hellre placera dem inom ett helt annat fält - "maktfältet" (mer om detta nedan). Motiveringen till denna åtskillnad kan delvis förklaras utifrån Broadys tolkning av fältbegreppet, som jag nyss har redogjort för. Om ett fält skall anses existera måste det finnas en kamp mellan olika individer, vilka *strider om något för dem gemensamt*.

¹³² Broady, Donald (2000). Inledning. Ingår i Bourdieu, Pierre. *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Moderna franska tänkare 31). Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion, s. 9.

¹³³ *Ibid.*, s. 10.

¹³⁴ Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers, s. 162 f.

¹³⁵ Broady, Donald (1998). Inledning: En verktygslåda för studier av fält. Ingår i Broady, Donald (red.). *Kulturens fält: En antologi*. Göteborg: Daidalos, s. 16.

Det blir ännu tydligare vilka kombattanter som kan vara involverade i denna strid, när Broady i ett annat sammanhang återigen försöker klarlägga Bourdieus nyckelbegrepp:

Ett socialt fält karaktäriseras av specialiserade agenter och institutioner, en specifik art av symboliskt kapital som ligger till grund för trosföreställningarna inom fältet, specifika investeringar (exempelvis investeringar i läsning), specifika insatser (ställningstaganden till stridsfrågor om litterär kvalitet) och specifika vinster (erkännande som författare eller litteraturkritiker).¹³⁶

Bourdieu hävdade också att överensstämmelsen mellan producenternas rum och konsumenternas rum, d.v.s. mellan det litterära fältet och maktfältet, låg till grund för en icke eftersträvd anpassning mellan utbud och efterfrågan.¹³⁷ Denna anmärkning återspeglar Bourdieus ståndpunkt om att när ett verk finner sin publik - de som förstår och uppskattar det - sker detta så gott som alltid genom ett *sammanträffande*. ”Det är nästan aldrig (eller åtminstone aldrig helt och hållet) ett resultat av en medveten strävan efter att anpassa sig till kunderna, beställningens eller efterfrågans tvång.”¹³⁸ Broady förklarar att Bourdieu med termen ”maktens fält” ville fånga in hela systemet av relationer mellan olika slags ”kapital”, t.ex. konstnärligt, juridiskt, politiskt och ekonomiskt kapital, av vilket de socialafälten är uppbyggda.¹³⁹ Bourdieu brukade även använda sig av termen ”symboliskt kapital” för att beteckna det erkännande som vissa människor, institutioner, konstverk eller vetenskapliga arbeten kan komma i åtnjutande av från sin omgivning. En persons sociala position beror på hur stort hennes symboliska kapital är. Det handlar således om prestige – ”symboliskt kapital är det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde”.¹⁴⁰ Detta resonemang leder oss osökt vidare till de grundläggande tankegångarna bakom upphovsrättens regelverk.

5.2 Upphovsrätten

För att ett verk skall vara skyddat, enligt den svenska lagstiftningen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (1960:729), måste det ha en viss kvalitet, eller ”verkshöjd”. Med detta menas att det skall vara resultatet av en individuell, andligt skapande verksamhet. Verket måste därigenom ha höjt sig till en viss grad av självständighet och originalitet.¹⁴¹ Tanken bakom upphovsrättslagen är att verkets upphovsman skall förfoga över vissa ensamrättigheter beträffande verkets användning. Detta handlar om två slags rättigheter: ekonomiska och ideella. De ekonomiska rättigheterna innebär dels att man förfogar över rätten att framställa exemplar av verket, dels att man har rätt att offentliggöra verket, d.v.s. att göra det tillgängligt för allmänheten. Dylig framställning kan ske på olika sätt, t.ex. via publicering på Internet. ”Rätten att framställa exemplar av verket innebär att upphovsmannen ensam har rätt att nedlägga eller fixera sitt verk i ett föremål som gör det möjligt för andra att ta del av det.”¹⁴² De ideella rättigheterna består, i likhet med de ekonomiska rättigheterna, av två

¹³⁶ Broady, Donald (1989). *Kapital, habitus, fält: Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi* (Arbetsrapport 1989:2). Stockholm: Universitets- och Högskoleämbetet, FoU-enheten, s. 3.

¹³⁷ Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Moderna franska tänkare 31). Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion, s. 360.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 361.

¹³⁹ Broady (1998), s. 14.

¹⁴⁰ Broady (1989), s. 2.

¹⁴¹ *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet*. Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111). Stockholm: Fritzes, s. 112.

¹⁴² *Ibid.*, s. 113.

delar. Upphovsmannen har för det första rätt att få sitt namn uppgivet när exemplar av verket framställs eller när det görs tillgängligt för allmänheten. För det andra har upphovsmannen rätt att motsätta sig ändringar i verket, eftersom sådant skulle kunna kränka dennes personliga anseende eller påverka den estetiska egenarten. De ekonomiska rättigheterna kan överlåtas till någon annan, men de ideella rättigheterna stannar alltid hos upphovsmannen.¹⁴³

Förlagsmannen Thomas von Vegesack resonerade vid ett seminarium 1999-01-21 om tillgängligheten till upphovsskyddade verk på Internet (innehållet i detta föredrag har sedan publicerats på nätet via projektet "Nya vägar för boken")¹⁴⁴. Von Vegesack menar att Internet på sätt och vis kan likställas med ett enda stort bibliotek. Vanliga bibliotek har hittills kunnat utnyttja ett undantag i Bernkonventionen, vilket innebär att skyddade verk får reproduceras utan kostnad, i sådana fall då detta inte skadar upphovsmännens legitima (d.v.s. ekonomiska) intressen. Frågan har dock uppkommit om detta undantag går att applicera på Internet. Förläggare, tidningsutgivare och författarföreningar menar att så inte är fallet. Dessutom är förläggare och författare djupt oeniga om vem som äger de elektroniska rättigheterna, enligt von Vegesack. "Förläggarna ser det som en möjlighet att utvidga användningen av de rättigheter de redan äger. Författarna vill se det som en ny marknad."¹⁴⁵

5.3 Författare på en ny marknad

I en magisteruppsats från BHS skriver Camilla Smith och Annika Zachrisson att det litterära fältets uppdelning i två olika halvor (den kulturellt respektive den ekonomiskt betingade) leder till en paradox, där boken samtidigt är både en kulturell produkt och en kommersiell vara. "Boken skall helst behaga de kulturella finsmakarna såväl som den breda allmänheten samtidigt som den förväntas ge klirr i kassakistan hos förlaget."¹⁴⁶ I vilken situation hamnar då författarna, som befinner sig i centrum av denna dragkamp, med risk att slitas i småbitar om de försöker sträva efter att tillfredsställa både konsumenternas och distributörernas varierande intressen? De kan välja att fortsätta kämpa om litteraturkritikernas erkännande och publikens gunst inom det traditionella litterära fältets arena. De kan också välja ett annat alternativ: att publicera och sprida sina verk direkt på den nya marknadsplats som Internet erbjuder. Vilken planhalva väljer författarna i sistnämnda fall att spela på – den kulturella eller den kommersiella?

För att undersöka detta något närmare har jag med hjälp av Internet letat efter olika etablerade författare, som har valt att förmedla sina skönlitterära verk med hjälp av detta nya medium. Dessa efterforskningar ledde fram till fyra svenska författare, vilka samtliga har erfarenhet av egenpublicering, och som även har uttalat sig om detta alternativa tillvägagångssätt: Liza Marklund, Jan Myrdal, Peter Curman samt Karl-Erik Tallmo. Tolkningen av deras uttalanden har skett med hjälp av en textanalytisk strategi, där jag har försökt att strukturera materialet i enlighet med de begrepp som förekommer

¹⁴³ Edmar-Forsman, Malin (2001). *Internetpublicering: En juridisk vägledning*. 3. uppl. Stockholm: Norstedts, s. 14 f.

¹⁴⁴ von Vegesack, Thomas (1999). Upphovsrätten och det offentliga samtalet. Kungl. Bibliotekets webbsidor. URL: <http://www.kb.se/Nvb/Upphov/Samtal/samtal6.htm> [2002-02-02]

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Smith, Camilla & Annika Zachrisson (2000). *Skönlitteraturens nya kläder? Elektronisk publicering av skönlitteratur: En kvalitativ intervjustudie med nio svenska förlag och fyra övriga aktörer på det litterära fältet* (Mag. upps. 2000:34). Borås: Bibliotekshögskolan, s. 28.

i Bourdieus teoribildning om det litterära fältet. Detta innebär att jag dels sökt efter sådana argument som tyder på att man hyllar konsten för konstens egen skull, och dels efter sådana åsikter som avspeglar helt andra värderingar, i detta sammanhang avses först och främst ekonomiska intressen.

5.4 Liza Marklund och Piratförlaget

Piratförlaget startades 1999 och man gav ut sina första böcker under år 2000. Enligt uppgifter hämtade från förlagets webbsidor är deras målsättning att bli ett av Sveriges största skönlitterära förlag, med god avkastning på längre sikt. Man vill även försöka ge författarna ett större inflytande och bättre ekonomiska villkor. ”Piratförlaget ersätter sina författare bättre än andra förlag. Istället för det gängse royaltysystemet använder vi oss av hälften var principen, d.v.s. när räkningar för tryckkostnad och distribution dragits av delar förlaget och författaren lika på alla intäkter.”¹⁴⁷ Piratförlaget ägs idag av en trio, bestående av den f.d. förlagsdirektören Ann-Marie Skarp, samt författarna Jan Guillou och Liza Marklund. Första gången då jag var inne på detta förlags hemsida (2002-02-09), kunde man på denna plats få ta del av en omfattande presentation av författaren Liza Marklund. I en intervju uppgav Marklund bl.a. att tanken bakom Piratförlaget var att förändra de ekonomiska villkoren för författarna i grunden: ”På de vanliga, stora förlagen får författaren högst 27 procent av bokens försäljning i royalty. Vi tycker det är snålt. En författare bör ha hälften av alla intäkter som en bok ger efter kostnadsteckning [sic.], vilket ger en royalty på uppåt 50 procent, beroende på upplagan”.¹⁴⁸

I en intervju i Dagens Nyheter, i samband med att Piratförlaget startade sin verksamhet, förklarade Marklund att böcker ska göras tillgängliga och att e-böcker är ytterligare ett sätt att öka tillgängligheten.¹⁴⁹ Piratförlagets elektroniska böcker produceras och distribueras av e-Lib, ett bolag som tillhandahåller kopieringsskyddade e-böcker i de olika format som idag finns på den svenska marknaden. E-böckerna går således att läsa antingen med hjälp av en handdator, eller på en vanlig stationär dator, i sistnämnda fall under förutsättning att man har laddat ner lämplig programvara från Internet.¹⁵⁰ eLib är resultatet av ett samarbete mellan Piratförlaget, Natur & Kultur, Microsoft och Internetbokhandeln AdLibris (denna bokhandel fungerar i sin tur även som en av e-Libs återförsäljare).¹⁵¹ Enligt en intervju med Ann-Marie Skarp i *Webbtidningen Axiellt* ger ”Piraterna” idag också ut e-böcker med sådana titlar som tidigare har varit uppbundna av kontrakt. Till en början hade man i och för sig problem med andra förlag, vilka hävdade att de ägde e-boksrättigheterna till de författare som de redan hade i sina stall. Detta höll dock inte juridiskt. Förlaget kunde därför värva ännu fler författare till sig,

¹⁴⁷ Piratförlagets webbsidor. URL: <http://www.piratforlaget.se/sidor/forlagmain.html> [2002-04-25]

¹⁴⁸ När jag 2002-04-25 kontrollerade om länken till den aktuella webbsidan fungerade, upptäckte jag att texten i den här intervjun hade blivit en aning förändrad. Nu förklarar således Liza Marklund tanken bakom förlagets grundande med följande ord: ”Vi ville förändra de ekonomiska villkoren för författarna i grunden. En författare bör ha hälften av alla intäkter en bok ger efter kostnadsteckning. Det ger en royalty på uppåt 40%, beroende på upplaga.” Det framgår ej vem som egentligen bär ansvaret för intervjuens innehåll, eller om det möjligtvis kan vara så att uppgifterna har redigerats av Marklund själv. Se Piratförlagets webbsidor. URL: <http://www.piratforlaget.se/sidor/fflma.html> [2002-04-25]

¹⁴⁹ Lenas, Sverker (2000-08-25). Marklunds nya bok i ny teknik. *Dagens Nyheter*, sektion B, s. 1.

¹⁵⁰ eLibs webbsidor. Vanliga frågor. URL: http://www.elib.se/ebook_technical_questions.asp#ebok_ett [2002-03-02]

¹⁵¹ eLibs webbsidor. Svenskt e-boksföretag och Microsoft i nytt samarbete [pressmeddelande från 2001-03-06]. URL: http://www.elib.se/ebook_Pressrelease_20010306.asp [2002-03-06]

eftersom de inte ansågs vara bundna av sina gamla kontrakt när det gällde elektroniska upplagor.¹⁵²

I en nyligen publicerad intervju i *Smålandsposten* tillkännagav Marklund att hon ”tror stenhårt på e-böckerna”, men att hon inte är orolig för att de skall konkurrera ut pappersböckerna, utan istället kan bli ett bra komplement.¹⁵³ Marklunds åsikt är att utbudet och tillgängligheten av böcker kommer att öka, samt att smalare litteratur kommer att finnas åtkomlig mycket längre än tidigare. Förutom Guillou och Marklund har det nyetablerade förlaget nu ungefär 50 skönlitterära verk (av sitt totala bestånd om ca. 200 titlar) att erbjuda som e-böcker. I nämnda tidningsartikel uppges att en skönlitterär pocketbok brukar kosta knappt en femtiolapp som e-bok, medan nyheter betingar ett belopp om ungefär 150 kronor. Däremot påverkas inte priserna av att bokmomsen sänktes vid årsskiftet, eftersom e-boken betraktas som en tjänst snarare än en vara, och därför beskattas med full moms.¹⁵⁴

5.5 Jan Myrdal och Peter Curman

1997 startade Jan Myrdal, Peter Curman och Lars Forssell samarbetsprojektet ”Books on Demand”, i vilket de tre författarkollegorna (med hjälp av Stockholmsföretaget Arkitektkopia) gav ut sammanlagt tio titlar som Print-on-Demand.¹⁵⁵ Myrdal motiverar på sin webbsida detta agerande med att man ville visa att det sedan länge finns tekniska möjligheter att tillgängliggöra hela den svenska nationallitteraturen, och den till svenska översatta världslitteraturen, ”i billiga och snygga pocketböcker”.¹⁵⁶ Han tillkännager att orsakerna till de låga priserna är dels att tryckkostnaden debiteras undan för undan som de beställda exemplaren trycks upp, och dels att lagerkostnaderna i stort sett upphör. Myrdal menar att orsaken till att ingen tidigare har använt sig av denna metod beror på de stora förlagens kortsynta ”Joakim von Anka-mentalitet”, d.v.s. att bokförlagen vägrar använda sig av ny teknik därför att de vill maximera sin egen profit.¹⁵⁷

Myrdal vill understryka att projektet inte påbörjades p.g.a. att författarna hade blivit refuserade på förlagen, eller för att de ansåg att egenutgivning i allmänhet skulle vara att föredra. Han tycker egentligen att det är ganska praktiskt att låta förlagens fackmän sköta formgivning, korrektur, distribution, bokföreläsning och liknande. Myrdals eget motiv för att delta i den nya verksamheten var snarare att han vill demonstrera mot förhållandena på dagens bokmarknad. Han förklarar att förlagsväsendet i Sverige inte längre fungerar och att bokhandeln håller på att upphöra: ”Leta efter bokhandel i residensstaden Luleå! Fråga i en av de kvarvarande boklådorna i landet efter den bok som trycktes i fjol! Be att få köpa en bok av en viktig äldre och död författare; feminister kan ju försöka med Fredrika Bremer!”.¹⁵⁸ Myrdal drar i detta sammanhang även paralleller till den egna bokproduktionen, varvid han beklagar att större delen av

¹⁵² E-böcker nästa kap för piraterna. *Webbtidningen Axiell*. URL: http://www.axiell.se/108_pira.html [2001-10-28]

¹⁵³ Eriksson, Per (2002-02-02). Varför läsa i sängen när datorn finns? *Smålandsposten*, lördagsbilagan, s. 12.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Books on Demands hemsida. URL: <http://www.books-on-demand.com/old/start.htm> [2002-02-03]

¹⁵⁶ Myrdal, Jan. Vi vill visa en väg ur krisen i den svenska bokbranschen! URL: <http://www.marebalticum.se/myrdal/print-on-demand.htm> [2002-01-25]

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

densamma idag är oåtkomlig för läsarna, eftersom böckerna är slut på förlagen och sällan finns att köpa på antikvariat. Därför finns det enligt Myrdals mening inte heller några avtalsmässiga svårigheter, vilka skulle kunna hindra honom ifrån att ge ut sina böcker på annat vis. Om inte förläggarna vill sälja hans böcker får de skylla sig själva:

Så länge de håller böcker i lager - i hus eller i databas - och säljer dem som böcker har de att betala mig min royalty. Det är inget särskilt nytt "elektroniskt" med det. Om de däremot inte vill sälja mina böcker då har de förlorat sin rätt och jag låter någon annan göra det. Det saknas ju inte anbud.¹⁵⁹

I en intervju, publicerad via Kulturnät Sverige, uppger Myrdal att Print-on-Demand är lönsamt upp till kanske 1000 exemplar, och för allt som har med universitetsvärlden att göra. Myrdal anser att en fördel är att den som så önskar kan uppdatera sina verk mellan varje exemplar som trycks. Dessutom tycker han att Print-on-Demand är bra i samband med utgivning av klassikerserier, eftersom förlagen kan ha verken tillgängliga även om de bara säljer fem exemplar vart tionde år av en viss titel.¹⁶⁰ Myrdal ser också detta främjande av tillgängligheten som en vinst ur ett något större, kulturpolitiskt perspektiv:

Men vad händer med bokmarknaden i ett land som Sverige, med oligopolen, med några få stora? Det kommer en ny edition av Balzac, men eftersom han inte säljer 3 000 om året, så mal man ner det som blir kvar. Det är barockt. Böckerna blir en tillgång för de få och för biblioteken. Men även de sviker. Ett av skälen till att jag bor på landet är att jag ska kunna ha plats med böcker. Jag har sex hus med böcker. Jag har tidskrifter från 1840-talet och framåt, vilket tar en enorm plats. Och varför har jag det? Därför att biblioteken har gjort sig av med det.¹⁶¹

I ovanstående citat antyder Myrdal att han har en åsikt om att tillgången till information kan betraktas som en klassfråga i dagens samhälle. Myrdal är missnöjd med den sociala skiktning som, enligt hans mening, uppstår till följd av de stora förlagens dominerande maktposition. Denna ståndpunkt formuleras dock mycket tydligare på Myrdals egna webbsidor:

Små nischförlag gör ett heroiskt arbete att ge ut ny litteratur och att översätta världslitteratur; men de har av den monopolstyrda marknaden fösts ut i marginalen. Det läsande svenska folket har utarmats. Vi har nu i Sverige inte de intellektuella möjligheter som finns i andra länder i vårt grannskap och som fanns också för oss ännu för en generation sedan. Som socialist anser jag att detta är en klassfråga; håll underklassen dum och okunnig!¹⁶²

I samband med att detta Print-on-Demand-projekt påbörjades valde författaren och kulturjournalisten Peter Curman bl.a. att ge ut ett antal av sina poesiböcker, vilka inte längre fanns att tillgå i tryckt upplaga på marknaden. På sin webbsida beklagar sig Curman över att den svenska bokhandelsmarknaden behandlar böcker som färskvaror, argumenterande att en bok som regel får högst sex månader på sig i bokhandeln innan den skoningslöst åker ut. ”Dagens bokreor handlar inte längre om gamla böcker utan om nya. Någon lagerhållning värd namnet förekommer inte längre i Sverige. Vårt

¹⁵⁹ Myrdal, Jan. Vi vill visa en väg ur krisen i den svenska bokbranschen!

URL: <http://www.marebalticum.se/myrdal/print-on-demand.htm> [2002-01-25]

¹⁶⁰ Tallmo, Karl-Erik: Myrdal, Tallmo, Dahlström om boken och den digitala texten. *Kulturnät Sveriges tidning om kultur på Internet*. URL: <http://www.kultur.nu/tidning/boken.html> [2002-01-30]

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Myrdal, Jan. Vi vill visa en väg ur krisen i den svenska bokbranschen!

nationella minne får man söka efter på biblioteken.”¹⁶³ I en japansk webbtidning citerar Curman ett pressmeddelande (översatt till engelska), där de tre författarna tillkännagav sina avsikter när de inledde sitt samarbete:

We will now demonstrate, in cooperation with Arkitektkopia, how – assisted by the Internet and modern printing equipment – to transform binary digits from a data base into copies of complete books in less than minutes. The result can be two copies or two hundred copies, depending on how many are needed at exactly that moment – and the price is very favourable. The Japanese call this 'lean production' [d.v.s. snål produktion (min anmärkning)].¹⁶⁴

Curman uttrycker stark kritik gentemot bokförlagen, och skriver att de flesta av dem har investerat sina pengar i den traditionella ekonomiska infrastrukturen, vilket innebär att det idealiska för deras vidkommande fortfarande handlar om att försöka lansera succéböcker. Han anser att den huvudsakliga fördelen med Print-on-Demand är att man kan trycka och sälja boken i en begränsad upplaga, eller i små mängder, utan att behöva förlora pengar. Trots detta påpekar de tre författarna i sitt manifest att de inte har för avsikt att själva ge sig in i den hårda konkurrensen inom förlagsbranschen, de är bara ute efter att visa vilka möjligheter som finns idag, och att propagera för att förlagen måste försöka hänga med i utvecklingen:

This does not imply that we are starting up a new publishing house; it is advantageous for us to make use of the management, design, marketing, and distribution of properly staffed publishing companies. Instead, our aim is to demonstrate what can be achieved to publishers. They must take this to heart and consider the new agreements that current technology demands. The alternative for present-day publishers is to become as obsolete as lamplighters did upon the invention of electricity.¹⁶⁵

Myrdal, Curman och Forssell menar således att förlagen fortfarande fyller en viktig funktion för dem. Curman skriver också att det faktum att författare nu kan publicera sig själva på Internet inte betyder att förläggarens roll har minskat. ”We still need people who know the literary world, who can support and stimulate writers and who can guarantee literary control.”¹⁶⁶

5.6 Karl-Erik Tallmo

Karl-Erik Tallmo uppges ha gett ut Sveriges första elektroniska roman *Iakttagarens förmåga att ingripa*, som redan 1992 kunde köpas på diskett.¹⁶⁷ I en essä i *Human IT* beskriver Tallmo hur det hela började under 1980-talet med en serie modernistiska textexperiment med hjälp av en dator.¹⁶⁸ Detta ledde så småningom fram till hans

¹⁶³ Curman, Peter. Print on demand: Gamla böcker blir som nya.

URL: <http://www.petercurman.com/print-on-demand.htm> [2002-02-03]

¹⁶⁴ Curman, Peter (1998). How the digital revolution will give new life to Gutenberg. *The Book & The Computer: The Future of the Printed Word*, årg. 2, nr. 12.

URL: <http://www.honco.net/9812/ar-curman.html> [2002-02-03]

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Mer information om *Iakttagarens förmåga att ingripa*, och utdrag ur samma roman, går att finna på Karl-Erik Tallmos webbsidor, se URL: www.nisus.se/archive/iakttaga.html [2002-03-04]

¹⁶⁸ Tallmo, Karl-Erik (1997). Fiktionens nya rum – om litteraturen i interaktivitetens tidevarv. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 4, s. 56.

försök att åstadkomma en sorts metalitteratur, vilken i sin egen yttre form skulle gestalta en idé. ”Grundtanken var att skapa ett litterärt konstverk för dator, som inte var som ett datorspel, som inte byggde på häftiga grafiska effekter utan hade texten i centrum.”¹⁶⁹

Tallmo vill peka på de konstnärliga och tekniska möjligheter som erbjuds den författare som väljer att publicera sina verk elektroniskt. Han berättar samtidigt att Sveriges första e-roman blev ganska hånad i de flesta läger och att kulturskribenterna antingen förbigick den under tystnad, eller skrev något ironiskt i stil med ”leve Gutenberg”. Tallmo menar dock i likhet med många andra att hypertext och elektroniska böcker skakar om textens livsbetingelser i grunden, åtminstone så som vi har vant oss vid att se den under de senaste 500 åren. Trots detta anser Tallmo att vissa gamla fenomen bara har återuppstått i en ny skepnad. Han vill t.o.m. jämföra läsning av text på moderna högteknologiska datorer med hur det en gång var att läsa sådana papyrusrullar som föregick codexboken:

Bokens själva form är numera ofta åter rullens, så som vi scroller upp den i ett fönster på skärmen. Bokens innehåll har åter skilts från tryckets och handskriftens, från upplagans och exemplarets pålitliga och fixerade men kanske också begränsade form.¹⁷⁰

Tallmo skriver också att självpublicering kan liknas vid att kasta ut en flaskpost i havet i hopp om att någon skall finna den, dock med den skillnaden att chanserna att hitta fram till rätt läsekrets är större p.g.a. assistansen från olika sökverktyg.¹⁷¹ I en annan essä i *Human IT* förklarar Tallmo att egenpublicering inte är någon alldeles ny företeelse, utan att författare och poeter länge har sysslat med att trycka upp sina egna alster.¹⁷² En nackdel har dock varit att det tidigare var ganska kostsamt att sköta distributionen helt på egen hand. Tallmo hävdar att det dessutom handlade om prestige:

Jag tror att det håller på att svänga om en aning nu i och med de elektroniska mediernas intåg, men åtminstone på 70- och 80-talen sågs man lätt över axeln om man gav ut sina böcker själv. Det var liksom underförstått att man inte var någon riktig författare, utan att man hade fått nobben överallt och nu tvingades att ge ut boken själv. Man blev styvmoderligt behandlad i alla led.¹⁷³

Tallmo berättar att de större tidningarnas litteraturkritiker i allmänhet inte brydde sig om att recensera böckerna och att bokhandlarna var tveksamma till att saluföra dem. Han konstaterar också att läsare oftast inte köper böcker som de aldrig har hört talas om, i synnerhet ifall verken inte ens bär ett känt förlags logotyp på omslaget. Tallmos böcker nådde följaktligen oftast bara fram till den specialintresserade publiken.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Tallmo (1997), s. 58.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s. 64.

¹⁷¹ Tallmo, Karl-Erik (1998). Elektronisk publicering. Bilaga till *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet*. Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111). Stockholm: Fritzes, s. 223.

¹⁷² Tallmo, Karl-Erik (1999). Self-publishing: Publicera själv eller publicera sig själv? *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 3, nr. 3, s. 186.

¹⁷³ Tallmo (1999), s. 189 f.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 190.

5.7 Diskussion

Enligt Svedjedals åsikt står individen i centrum på nätet och en publicering på Internet motsvarar en publicering på eget förlag.¹⁷⁵ Han menar dock, i likhet med Tallmo, att detta fenomen inte är något nytt:¹⁷⁶

Nätet är en högteknologisk version av en gammal författarstrategi – på bokmarknaden utges uppskattningsvis minst en tiondel av svenska författares romaner och dikter på egna förlag. Av tradition är självpubliceringen ett sätt att undslippa de litteraturens ”mellanhänder” som har uppträtt under de senaste seklerna: förläggare, förlagsredaktörer och litterära agenter.¹⁷⁷

Kanske skulle man därmed kunna sluta sig till att elektronisk egenpublicering i grund och botten kan betraktas som en dylik kringgående manöver, genom vilken författaren smidigt kan ta sig fram inom det litterära fältet utan att behöva kämpa mot förläggare och olika litterära agenter. En annan viktig faktor i detta sammanhang handlar dock naturligtvis om författarnas möjligheter att med hjälp av denna strategi kunna göra sig större ekonomiska vinster. Liza Marklund har förklarat att tanken bakom Piratförlaget var att i grunden förändra de ekonomiska villkoren för författarna. Om en upphovsman föredrar att själv marknadsföra sina verk, på så sätt som de framgångsrika författarna hos Piratförlaget har gjort, kan större delen av förtjänsten hamna i de egna fickorna, utan att den behöver fördelas bland ett antal mellanhänder på förlagen. Priset för att framställa en ”e-bok” uppges dessutom vara väsentligt lägre än kostnaden för att tillverka en massproducerad tryckt motsvarighet, vilket dels beror på att det inte uppstår några problem med restlager och dels på att distributionskostnaderna blir lägre.

Samtidigt är många (kanske framför allt mindre kommersiellt framgångsrika) författare fortfarande beroende av sina förläggares välvilja. Detta kan möjligtvis till någon del bero på att ett känt förlagsnamn garanterar författaren en viss prestige, vilket gör det mer sannolikt att boken uppmärksammas av kritikerna. Jag skulle här vilja återknyta till detta kapitelns teoretiska inledning, närmare bestämt till den av Bourdieu begagnade termen symboliskt kapital (se kapitel 5.1). ”Symboliskt kapital är det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde”.¹⁷⁸ Svedjedal skriver att ju högre status förlaget har, desto högre status får den författare som utkommer där, vilket även kan innebära förbättrade chanser till respektfull behandling, förstadsrecensioner m.m.¹⁷⁹ Förlagsnamnet kan borga för en viss litterär kvalitet – något som jag emellertid skall återkomma till i nästa kapitel.

¹⁷⁵ Svedjedal, Johan (1997b). Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur. Ingår i Björnsson, Anders & Peter Luthersson (red.). *Medialiseringen av Sverige*. Stockholm: Carlssons, s. 31.

¹⁷⁶ Redan 1972, mitt under den dåvarande förlagskrisen, grundade exempelvis de fyra svenska författarna Gunnar Rydström, Arne Jacobsson, Harry M Hällgren och John Hedberg organisationen ”Författares Bokmaskin”. Detta är ett projekt där författare, med hjälp av en egen arbetsinsats, kan producera sina böcker till en relativt låg kostnad. Rent praktiskt svarar en författare själv för utskriften av originalet, samt dess montering och bindning, men betalar sedan något tryckeri för fotosättning och upptryckning. Däremot bedriver man ingen förlagsverksamhet i vanlig mening – personerna bakom denna organisation förklarar att ”Bokmaskinen” inte säljer eller distribuerar några böcker. Det får författaren istället ombesörja på egen hand. Även marknadsföringen överläts till författaren. Källa: Författares Bokmaskins webbsidor, URL: <http://www.bokmaskinen.se/info.html> [2002-03-03] samt Yrlid, Rolf (1994).

Litteraturens villkor. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 56 f.

¹⁷⁷ Svedjedal (1997b), s. 31.

¹⁷⁸ Broady (1989), s. 2.

¹⁷⁹ Svedjedal, Johan (1994). *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska texter*. Hedemora: Gidlund, s. 26.

Icke desto mindre finns det en önskan hos somliga författare att bryta sig loss från sina förläggare, för att i likhet med Jan Myrdal och Peter Curman kunna ge ut titlar med hög kvalitet, men med liten efterfrågan. Ett sådant agerande har eventuellt sin grund i att ekonomiska överväganden från förlagens sida ibland kan göra det svårare för mera okonventionella författare att obehindrat få uttrycka sin konstnärliga originalitet. Experimentella författare som Karl-Erik Tallmo väljer kanske därför en annan kanal för att kommunicera med sina läsare - med hjälp av Internet kan de kasta ut en flaskpost som innehåller vad helst de själva önskar. Svedjedal hävdar, dock i anslutning till en utläggning om det mera traditionella litterära fältet, att Bourdieus kapitalbegrepp kan användas för att beskriva en vanlig rollfördelning mellan förläggare och författare: ”Den förre talar mest om det ekonomiska kapitalet (’marknaden’), den senare mest om det kulturella (’konstnärliga hänsyn’)”.¹⁸⁰ Svedjedal medger att detta förvisso bara är en del av sanningen – somliga författare strävar trots allt också efter att tjäna pengar på sitt skrivande och bokförläggarna måste ibland köpa sig kulturell prestige genom att ge ut olönsamma författare.

Till sist skulle vi kanske, vid en jämförelse mellan teorin om det litterära fältet och Furulands modell över den litterära processen, kunna betrakta Bourdieus konstruktion som en makroteori över det litterära skapandet. Till skillnad från Furuland såg Bourdieu inte enbart till marknadsekonomiska aspekter, utan beaktade även de sociala drivkrafter som kan finnas bakom det kreativa skapandet. Bourdieu koncentrerade sig först och främst på att illustrera den egentliga produktionsnivån, och den maktkamp som där kan utspelas till följd av motsättningarna mellan ”agenter” med kommersiella respektive konstnärliga intressen. I de texter som har blivit refererade ovan framlägger författarna emellertid inte enbart konstnärliga eller kommersiella argument till varför de har valt att föra ut sina egna verk på marknaden. I synnerhet presenterar Jan Myrdal mycket tydligt sina ideologiska ståndpunkter. Han befarar t.ex. att de stora förlagens oligopol på bokmarknaden kan utöva ett negativt inflytande på allmänhetens tillgång till klassiska mästerverk. Liza Marklund betonar även att utbudet av ”smalare” litteratur kan öka med hjälp av e-böcker, vilket kan tyda på ett kulturpolitiskt ställningstagande.

Det bör i detta sammanhang också klargöras att Marklund i denna uppsats främst får anses agera som språkrör för ett kollektivt ägt förlag. Huruvida de åsikter som hon har framfört i olika intervjusammanhang är hennes egna, eller om det i grund och botten handlar om ren marknadsföring av Piratförlagets produkter, är trots allt en något tvistig fråga. Likaledes förstärks ovissheten beträffande tillförlitligheten hos det material som finns tillgängligt på Internet, när det tydligt går att konstatera hur Marklunds repliker på Piratförlagets egna webbsidor har blivit manipulerade mellan varven. Värt att notera är för övrigt att de dokument som har använts i detta kapitel endast skildrar uttalanden som har gjorts av etablerade författare. Amatörförfattare kanske har helt andra motiv till att använda sig av elektronisk publicering. Detta förhållande är emellertid något som jag planerar att undersöka något närmare i de avsnitt som nu följer.

6 DISTRIBUTÖRER

I detta kapitel skall jag försöka utreda vilken betydelse författarnas ökade möjligheter till publicering av egna skönlitterära verk kan ha i relation till de traditionella distributionsinstanserna. Med sistnämnda term avses här i första hand bokförläggarna

¹⁸⁰ Svedjedal (1994), s. 25.

och bokhandlarna. För att närmare undersöka hur aktörer inom denna del av den litterära processen kan bli berörda av den alternativa marknaden för elektronisk skönlitteratur har jag i detta avsnitt huvudsakligen tänkt använda mig av två rapporter från forskningsprojektet ”Nya vägar för boken”.¹⁸¹ Detta projekt, som startade 1998, hade som målsättning att ”stärka bokbranschens förutsättningar för att utnyttja elektronisk, nätverksbaserad publicering och distribution med bevarande av de kulturella, sociala och demokratiska värden som förknippas med den tryckta boken idag”.¹⁸² Med projektets verksamhet ville man understödja en målmedveten förändringsprocess, där alla anställda, fria yrkesutövare, företag och institutioner inom branschen kunde utvecklas i takt med den nya teknikens krav.¹⁸³ Projektet avslutades år 2000 och resultaten sammanställdes i en rapport av journalisten Peter Almerud.¹⁸⁴ Min avsikt är att nu inledningsvis redogöra för den traditionella förlagsbranschens funktioner och att därefter ge ett par exempel på sådana verksamheter där man har valt att följa alternativa vägar för att distribuera skönlitteratur.

6.1 Bokmarknadens funktioner

I sin bok *The Literary Web* presenterar Johan Svedjedal en alternativ modell till den litterära processen (jfr. figur 1). Medan Furuland främst fokuserade sig på att definiera olika aktörer och deras roller, försöker Svedjedal framför allt att identifiera särskilda professionella funktioner inom den traditionella produktions- och distributionskedjan. Svedjedal analyserar bokmarknaden med utgångspunkt från 12 sådana yrkesfunktioner, vilka i sin tur kan delas in i flera mindre verksamhetsområden (se tabell 1).

I denna modell kan exempelvis förläggaren tilldelas flera viktiga roller redan i det kreativa skedet. Svedjedal gör gällande att vissa initiala uppgifter, såsom finansiering, idé och skrivande, i någon omfattning kan utföras i samspel mellan författare och förläggare (en omständighet som jag kommer att förklara lite närmare i nästa avsnitt). Fler sådana traditionella funktioner, vilka i praktiken även skulle kunna utföras av antingen författare, förläggare eller boktryckare, är sådana tillverkningsmoment som design, typsättning och programmering. Enligt Svedjedal är en av förläggarens viktigaste funktioner är att sälja boken vidare till olika slags distributörer, t.ex. bokhandlare och bokklubbar. Före och efter denna omsättning sker vanligtvis en ganska intensiv marknadsföring. I samband med publiceringen bedöms även verkets litterära värde – genom att manusets kvalitet blir godkänt av en förläggare blir det till att börja med konsekrerat (d.v.s. invigt och helgat) av en auktoritet. Med lite tur kan det kanske på längre sikt sedan bli upptaget bland de betydelsefulla verken i den litterära kanon.¹⁸⁵ Svedjedal poängterar att enskilda individer och institutioner ofta kan överskrida gränserna mellan dessa särskilda områden, och följaktligen existerar det egentligen inte några vattentäta skott mellan de olika nivåerna inom litterär produktion, distribution och konsumtion.¹⁸⁶

¹⁸¹ Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*. Stockholm: Kungl. Biblioteket. Samt Peurell, Erik (2000). *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

¹⁸² Nya vägar för boken. Aktuellt i projektet. Kungl. Bibliotekets webbsidor.
URL: <http://www.kb.se/nvb/aktuellt.htm> [2002-01-27]

¹⁸³ Nya vägar för boken. Projektets aktiviteter. Kungl. Bibliotekets webbsidor.
URL: <http://www.kb.se/nvb/innehall.htm> [2002-01-27]

¹⁸⁴ Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

¹⁸⁵ Svedjedal (2000), s. 126 ff.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 126.

Tabell 1. Professional functions in the book trade.

Creation	Pre-publication marketing
Idea	Selling-in
Financing	Publication
Writing	Post-publication marketing
Rewriting	Display
Pre-publication selection	Advertising
Acceptance	Personal selling
Suggestions for alterations	Selling by mail order
Editing	Price-cutting
Accidentals	Post-publication assessment
Substantives ¹⁸⁷	Consecration
Proofreading	Canonization
Manufacturing	Information retrieval
Design	User´s own
Typesetting	Staff aided
Programming	Archiving
Printing	Short-term
Binding	Long-term
Financing publication	

Källa: Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*, s. 130.

Vidare förklarar Svedjedal att denna möjlighet att kombinera olika arbetsuppgifter kan få en särskild betydelse i anslutning till dagens teknologiska utveckling: "Since these functions are combined in different ways, there is scope for new professional groups that are using digital technology to create new professions and competing with established agents in the book world."¹⁸⁸ Den nya modellen kan därför komma till viss användning om man vill göra jämförelser mellan den traditionella bokmarknaden och sådana alternativa verksamheter, där man väljer att kombinera flera av dessa framträdande funktioner. Som exempel nämner Svedjedal bl.a. det tidigare nämnda projektet Books on Demand, där Jan Myrdal m.fl. har gett ut sina egna alster:

It is a combination [of] printing house and publishing house. An author can get a book printed, bound and distributed, as long as he undertakes to provide laser printed, camera-ready originals. But Books-on-Demand also offers to design and make-up texts. Furthermore, Books-on-Demand undertakes to market and advertise the book. It also offers to sell the books using online methods. (The author has the option to market, advertise, and sell the books himself, if he so wishes.)¹⁸⁹

6.2 Dörrvakterna och debutanterna

Som jag tidigare har nämnt anses ibland förlagsnamnet vara förknippat med en viss kvalitet. Ett känt förlagsnamn kan därför garantera den publicerade författaren en

¹⁸⁷ Granskning av accidentalier innebär att man ser över stavning och punktsättning, medan kontroll av substantieller berör textens meningsbyggnad och ordval.

¹⁸⁸ Svedjedal (2000), s. 130.

¹⁸⁹ Ibid., s. 147 f.

bestämd prestige, vilket gör det mer sannolikt att det litterära verket uppmärksammas av kritikerna (se kapitel 5.8). Detta förhållande hänger samman med förlagens roll vid den skönlitterära kvalitetskontrollen. Med Svedjedals ord betraktas bokförläggaren som en "gate-keeper", d.v.s. en maktbärare som endast släpper igenom enskilda författare ifall de uppfyller de villkor som krävs för fri passage. "Sett med dörrvaktens ögon måste författaren fylla vissa krav för att släppas förbi, både som stilist, berättare och tänkare."¹⁹⁰ Detta är emellertid endast en del av sanningen. Förläggaren kan även fungera som ett slags lärare, och därigenom vara behjälplig i samband med utarbetandet av författarens personliga stil och litterära uttrycksform.¹⁹¹ Svedjedal beskriver detta som en ömsesidig process, där kreativa författare i sin tur kan påverka dörrvakterna, men det handlar alltid om att anpassa sig till varandras litterära normer. Detta leder till en paradoxal situation, där författaren ombeds att följa reglerna, samtidigt som han eller hon förväntas bryta mot dem. "This strange mixture is what is known as 'originality' or 'a personal voice'."¹⁹² Svedjedal uppger dock att de medskapande bokförläggarnas inflytande är som störst i början av en författares karriär.

Icke desto mindre kan det vara mycket svårt för en författare att lyckas med att bli publicerad av någon ansedd förläggare, vilket hittills har varit en viktig förutsättning för att alls kunna slå igenom. Trots detta förklarar Rolf Yrlid i *Litteraturens villkor* att förlagens refuserande av manuskript från ännu ej etablerade författare är en så gott som helt utforskad del av den litterära processen. Han hänvisar till en undersökning från 1981, i vilken ett antal stora och medelstora förlag fick en förfrågan om hur många skönlitterära texter på svenska som man året innan hade erbjudits av okända författare, och hur många av dessa som sedermera hade blivit kontrakterade. Exempelvis uppgav Bonniers Förlag att man 1980 hade fått sig tillsänt 666 sådana manuskript, av vilka sex längre fram hade antagits. Yrlid gör gällande att denna antagningsiffra, som således uppgick till cirka en procent för inlämnade debutmanuskript, också var giltig för övriga tillfrågade förlag.¹⁹³

Ett lockande alternativ kan, förklarligt nog, vara att publicera sina verk på egen hand. Erik Peurell hävdar att det i juli 1999 fanns över 2500 dikter, och hundratals noveller, som var publicerade på de svenska webbplatserna "Novell på nätet" och "Omea".¹⁹⁴ Peurell har intervjuat 16 amatörförfattare som skickat in bidrag till dessa sidor. Några av dem hade varit i kontakt med förläggare och drömde om att en vacker dag få en bok publicerad, medan andra inte trodde att de någonsin skulle kunna bli erkända författare. Alla gav däremot uttryck åt ett stort behov av att få formulera sina känslor med hjälp av det skrivna ordet.¹⁹⁵ Peurell gör till sist följande konstaterande:

...the main reason for their efforts is not a career in fictional literature or a dream of being published in print. Instead, several of those interviewed maintain that they send in their material because they have gained so much from reading what others have published they want to give something in return.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Svedjedal, Johan (1994). *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska texter*. Hedemora: Gidlund, s. 12.

¹⁹¹ Svedjedal (2000), s. 102 f.

¹⁹² *Ibid.*, s. 105.

¹⁹³ Yrlid, Rolf (1994). *Litteraturens villkor*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 52.

¹⁹⁴ Peurell (2000), s. 17. Se även Novell på nätets webbsidor, URL: <http://www.fl-net.se/novell/info.html> [2002-03-02]. (Omeas webbsidor verkar däremot tyvärr inte längre vara tillgängliga.)

¹⁹⁵ Peurell (2000), s. 19.

¹⁹⁶ *Ibid.*, s. 145.

Peurell drar slutsatsen att de som väljer att publicera sina texter på webben oftast är sådana författare som ännu inte har blivit etablerade på bokmarknaden. Dock tycker han sig också se en tendens till att ett ökande antal av de mer erkända författarna börjar närma sig webben. Peurell menar att Internet kan vara ett billigt sätt för sistnämnda grupp att göra reklam för sig själva, även om de i så fall oftast väljer att inte publicera några komplettera litterära verk på den platsen.¹⁹⁷

6.3 Marknadsföring och rekrytering

Som jag tidigare har nämnt anser Svedjedal att det kanske håller på att framträda nya grupper, vilka med hjälp av digital teknologi skulle kunna konkurrera med aktörerna på den traditionella bokmarknaden.¹⁹⁸ Skulle det inte under dessa förhållanden kunna vara möjligt att sistnämnda aktörer försökte kompensera detta genom att också de strävade efter att etablera sig inom olika verksamheter med elektronisk inriktning? Det verkar faktiskt inte vara på det viset. Exempelvis hävdar Peurell att det finns över 130 olika förlag registrerade i Sunets index, men att förlagens webbsidor huvudsakligen består av information om deras utgivning och om hur kunderna kan beställa böcker via e-post. Ibland förekommer det författarpresentationer och aktuella recensioner, men det är mycket sällan som någon förläggare publicerar nyproducerat material.¹⁹⁹ I sådana fall, där det trots allt förmedlas utdrag ur nyutgivna böcker, bedömer Peurell att "the web-published texts function as a type of advertisement for the printed book."²⁰⁰ Orsakerna till att förlagen inte med större kraft gått in för webbpublicering är flera, men två skäl framstår enligt Peurell som särskilt betydelsefulla: för det första svårigheterna att lösa problemet med betalning för on-line publicerad litteratur och för det andra konflikten mellan förläggare och författare om upphovsrätten till webbpublicerat material.²⁰¹

Smith och Zachrisson har i anslutning till sin magisteruppsats *Skönlitteraturens nya kläder* intervjuat ett antal förläggare om deras attityder till elektronisk publicering. I samband med detta fann de att vissa förläggare hade en positiv inställning till Internets potential som plantskola för amatörförfattare. De konstaterar något förvånat att "långt ifrån alla av våra intervjupersoner tycker att nätet är en soptipp för B-litteratur vilket många kanske tror".²⁰² Detta innebar dock inte att de större förlagen i någon större utsträckning var beredda att rekrytera talanger bland detta utbud av okontrakterade författare, eftersom "det offentliga utrymmet för nya titlar fortfarande är begränsat".²⁰³ Trots att villkoren tycks vara hårda för aspirerande författare har det enligt Svedjedal aldrig kommit ut så många nya skönlitterära titlar hos de stora allmänförlagen som under de senaste decennierna. Denne skriver att Internet inte har fått någon väsentlig funktion som förlag, eftersom förlagen slåss om debutanterna, ängsliga för att konkurrenterna ska knipa en blivande bästsäljare.²⁰⁴ Däremot tror Svedjedal att om förlagen får ekonomiska problem, kommer det att gå ut över debutantutgivningen och

¹⁹⁷ Peurell (2000), s. 143.

¹⁹⁸ Svedjedal (2000), s. 130.

¹⁹⁹ Peurell (2000), s. 11.

²⁰⁰ Ibid., s. 12.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Smith, Camilla & Annika Zachrisson (2000). *Skönlitteraturens nya kläder? Elektronisk publicering av skönlitteratur: En kvalitativ intervjustudie med nio svenska förlag och fyra övriga aktörer på det litterära fältet* (Mag. upps. 2000:34). Borås: Bibliotekshögskolan, s. 85.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Svedjedal, Johan (1997b). Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur. Ingår i Björnsson, Anders & Peter Luthersson (red.). *Medialiseringen av Sverige*. Stockholm: Carlssons, s. 37.

de unga författarna kommer i så fall att använda de kanaler som finns. ”Då får vi mer självsäkra Internet-förlag som lanserar den unga litteraturen.”²⁰⁵ Redan idag finns det några exempel på sådana affärsalternativ. Serum är t.ex. ett svenskt förlag som driver en verksamhet för e-boksförmedling via Internet.

6.4 Nätförlaget Serum

Enligt Almerud startades Serum av Thomas Lindblad mot bakgrund av ”ett alltför snålt litteraturklimat”.²⁰⁶ Trots detta hävdar Almerud att flertalet av de författare som hade getts ut av Serum t.o.m. december 1999 hade blivit publicerade i någon annan form tidigare. Enligt förlagets webbsidor distribueras böckerna via e-postbilagor som Acrobat-filer, till en kostnad om 55 kronor. Köparen kan sedan välja att själv skriva ut en papperskopia av boken, eller istället läsa den direkt på skärmen.²⁰⁷ I ovannämnda uppsats av Smith & Zachrisson uppges att Lindblad startade webbförlaget Serum i juni 1999 ”i protest mot den restriktiva debutantutgivningen i Sverige”.²⁰⁸ Ändå brukar Lindblad, enligt Smith & Zachrisson, refusera ungefär nio av tio insända manus. Smith & Zachrisson skriver också att Lindblad anser sig ha kunnat etablera sin verksamhet därför att de traditionella förlagen ännu inte har insett möjligheterna med webben som en ny publiceringskanal för skönlitterära verk.²⁰⁹ I en intervju, som publicerats av Kulturnät Sverige, förklarar Lindblad att Serum brukar betraktas som ett underground-företag. Lindblad upplever ibland att han driver ett pilotprojekt åt de stora förlagen och tycker att han i samband med detta får fungera som en försökskanin. Förlaget har inte heller lyckats med att få några ekonomiska bidrag från Kulturrådet, eftersom man där anser att den litterära kvaliteten är för låg. Lindblad påpekar dock att han aldrig har haft för avsikt att göra någon ekonomisk vinst med sin verksamhet, utan att han bara tycker att ”det är intressant att se om böcker på det här viset kan få nya läsare.” Lindblad betraktar sig också i första hand som konstnär - inte som (förlags)direktör.²¹⁰

6.5 Nätbokhandeln AdLibris

Som alternativ till den traditionella bokhandeln har under senare tid ett antal svenska och utländska Internetbokhandlare trätt in på marknadsarenan. De driver nu en form av nätverksbaserade postorderföretag, där kunderna on-line kan söka igenom välförsedda databaser, i vilka åtskilliga av de stora bokförlagen finns representerade med sina varulager av tryckta böcker.²¹¹ En av dessa Internetbokhandlare är t.ex. Piratförlagets återförsäljare och samarbetspartner AdLibris²¹². Fabian Fischer hos AdLibris berättar i en intervju, som publicerats i *Webbtidningen Axiellt*, att man började med att sälja e-böcker tillsammans med Piratförlaget ”mest för att testa av idén”.²¹³ Affärerna gick

²⁰⁵ Svedjedal (1997b), s. 37

²⁰⁶ Almerud (2000), s. 44.

²⁰⁷ Serums webbsidor. URL: <http://www.serum.se/bookorder.html> [2002-03-07]

²⁰⁸ Smith & Zachrisson (2000), s. 48.

²⁰⁹ *Ibid.*, s. 48 f.

²¹⁰ Warmboe, Thorleif (2001). Jag ger ut det jag tycker om. *Kulturnät Sverige: Magasinet*, årg. 3, nr. 4. URL: http://130.242.22.112/pub/pub193_5.asp?art_id=2468 [2002-04-25]

²¹¹ Svedjedal, Johan (2001). *Den sista boken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 36.

²¹² AdLibris Bokhandel. URL: <http://www.adlibris.se/shop/> [2001-12-13]

²¹³ Bokstäver som ettor och nollor. *Webbtidningen Axiellt*. URL: http://www.axiell.se/103_adli.html [2001-10-28]

sedan bättre än förväntat. Inledningsvis erbjöd man endast titlar som hade några år på nacken, eftersom det saknades ett fungerande kopieringsskydd. När väl det problemet var löst började AdLibris också sälja copyright-skyddad litteratur, för läsning direkt från PC-skärmen. Nu har man dessutom inlett försäljning av e-böcker för handdatorer. Fischer förklarar att sådana läsplattor har blivit populära i USA, men han tror emellertid inte att dessa medier någonsin kommer att slå igenom i Sverige. Dels p.g.a. den höga kostnaden för verktygen, och dels av den anledningen att läsplattorna inte kan användas till någonting annat än just läsning. Fischer anser dock att e-böcker har uppenbara förtjänster som alternativ till den pappersbundna fack- och kurslitteraturen, däremot tycks han vara lite mer ambivalent beträffande deras användning inom det skönlitterära området - "Fördelarna är inte lika överlägsna där, nej. Men vi tror mycket även på skönlitteratur."²¹⁴ För att locka kunder i den hårda konkurrensen med den ordinarie bokmarknaden tar man också till vissa speciella knep: "Vi erbjuder gratis läsning av de första sidorna för varje roman vi säljer. Det är svårt att erbjuda något liknande om man säljer vanliga böcker."²¹⁵

6.6 Diskussion

Johan Svedjedal är en av dem som påpekar att publicering på Internet i grund och botten är en högteknologisk version av en gammal författarstrategi. Han menar att egenpublicering egentligen är ett traditionellt sätt att undslippa sådana styrande och hämmande mellanled som har trätt fram på bokmarknaden under de senaste seklerna - närmare bestämt förläggare, förlagsredaktörer och litterära agenter:

Ett bokförlags traditionella uppgifter är att välja, vidareförädla, värdeladda, tillverka, distribuera och sälja. Internet lovar en genväg undan detta. Den som har tillgång till en server och kan HTML-koda klarar alltsammans själv. Tillverka och distribuera är i praktiken detsamma: att formatera texten och lägga ut den i sådant skick att den blir uppmärksam. Valet och vidareförädlingen bortfaller i praktiken: författaren är ju sin egen lektor, förlagsredaktör och förlagschef. Att sälja behövs inte - läsning på nätet är gratis. Allt detta innebär samtidigt att funktionen av värdeladdning bortfaller. Texten har inte behövt passera någon "grindvakt" [en annan översättning av "gate-keeper", min anm.] för att publiceras; den har inte "konsekrerats" av någon litterär auktoritet, för att använda Pierre Bourdieus term.²¹⁶

Numera kan således författarna, till följd av de ökade möjligheterna att publicera och distribuera skönlitteratur med hjälp av elektroniska medier, i praktiken klara sig utan förläggarnas medverkan i högre utsträckning än tidigare. De kan välja att kombinera de tre olika funktionerna författande, förläggning och försäljning. Detta skulle i teorin kunna leda till att Furulands modell över den litterära processen kunde kortas ner tills den bestod av endast två moment – å ena sidan kombinerad produktion/distribution och å andra sidan passiv/aktiv konsumtion. Skulle då en konsekvens av informations- och kommunikationsteknologins utveckling kunna bli att bokförläggare och bokhandlare får en befogad anledning att oroa sig över sina positioner på den skönlitterära marknaden? Så behöver inte alls vara fallet. Mot bakgrund av sin alternativa modell vill Svedjedal göra gällande att bokmarknadens traditionella arbetsuppgifter kommer att bestå, men att

²¹⁴ Bokstäver som ettor och nollor. *Webbtidningen Axiell*. URL: http://www.axiell.se/103_adli.html [2001-10-28]

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Svedjedal (1997b), s. 32.

gränserna mellan de olika yrkesfunktionerna kan hålla på att förändras.²¹⁷ Icke desto mindre skulle detta scenario kunna innebära att konkurrerande aktörer kan komma att sköta distributiva funktioner. Svedjedal anser dock att exempelvis bokförläggare också har andra viktiga funktioner att fylla. Han förklarar att förläggare symboliskt talat kan fungera som relän för vidarebefordrande av signaler från publiken till författaren²¹⁸. "Whatever the author may wish to do – entertain, teach, provoke – the publisher represents the reader. The publisher contributes to the creative process by inspiring, teaching, and providing status."²¹⁹

Svedjedal menar vidare att författarens förhållande till förläggaren är präglad av social responsivitet, en term som syftar på människans grundläggande behov av att bli sedd och förstådd, ett behov som likaså är skälet till att vi frivilligt väljer att kommunicera och interagera med varandra. Enligt Svedjedal har emellertid många författare (åtminstone hittills, min anm.) haft en ganska begränsad direktkontakt med sin publik, vilket därför inneburit att förläggaren har fått representera läsarna. Bakom detta förhållande ser han främst ekonomiska motiv: "Förläggaren måste ju tänka på möjligheterna att sälja författarens böcker, ta hänsyn till läsarna, marknaden, eller vilken term man väljer. Responsoriet mellan dem kan alltså kallas öppet: förläggaren representerar publiken snarare än sig själv."²²⁰ Jag har tidigare citerat författare Peter Curman, som trots sin egen verksamhet med egenpublicering, anser att förläggarnas roll är av oförminskad betydelse (se kapitel 5.5). Denne bedyrar: "We still need people who know the literary world, who can support and stimulate writers and who can guarantee literary control".²²¹ Förläggarnas viktiga roll som dörrvaktare och kvalitetskontrollant framförs från flera håll. Som nyss har nämnts anser exempelvis Svedjedal att det kan uppstå en relation av ömsesidigt utbyte mellan förläggare och författare, vilket kan vara utvecklande för båda parter och för den kreativa processen. Det är dessutom en fråga om prestige, eller som Bourdieu kanske skulle ha valt att formulera det, en fråga om "symboliskt kapital" (se kapitel 5.1). Peurell hävdar följaktligen att "för en författare med ambitioner att göra sig ett namn inom litteraturens område är det av största vikt att få en sorts hallstämpel, ett bevis för att hennes alster håller hög litterär kvalitet".²²²

Jessica Johansson framhåller emellertid i en magisteruppsats att den avreglerade bokmarknaden, tillsammans med en hårdare kommersialism, leder till "bestsellerism" (ett kortsiktigt vinsttänkande) inom förlagsbranschen. Förlagens låga ekonomiska ersättningar kan medföra ett växande missnöje bland författarna, som därför inte alltid är lika förlagstroga som förr. Under sådana omständigheter kan de ibland välja att göra uppror genom att ge ut sina böcker på egen hand.²²³ Piratförlaget är ett exempel på detta (se kapitel 5.4). Den uttalade intentionen är att försöka ge författarna ett större inflytande och bättre ekonomiska villkor. Piratförlaget förklarar också att de ersätter

²¹⁷ Svedjedal (2000), s. 133.

²¹⁸ Svedjedal (1994), s. 34. (Läsaren kanske erinrar sig Shannon-Weavers sändar-/mottagarmodell? Se figur 2 i kapitel 2.4.)

²¹⁹ Svedjedal (2000), s. 114.

²²⁰ Svedjedal (1994), s. 31.

²²¹ Curman, Peter (1998). How the digital revolution will give new life to Gutenberg. *The Book & The Computer: The Future of the Printed Word*, årg. 2, nr. 12.

URL: <http://www.honco.net/9812/ar-curman.html> [2002-02-03]

²²² Peurell, Erik. On-line publicering på webben: Sammanfattning. Kungl. Bibliotekets webbsidor.

URL: <http://www.kb.se/nvb/Peurell/online/online1.htm> [2001-10-17]

²²³ Johansson, Jessica (2001). *Förlagsbranschen i en dynamisk förändringsprocess: En kvalitativ undersökning av tendenser till utveckling inom förlagsbranschen* (Mag.upps. 2001:74). Borås: Bibliotekshögskolan, s. 59.

sina författare bättre än andra förlag. Istället för att betala ut den vanliga ersättningen delar förlaget och författarna nämligen de slutliga försäljningsintäkterna helt lika.²²⁴

Erik Peurell har i sina undersökningar kommit till slutsatsen att de aktörer som väljer att publicera texter på webben oftast är sådana författare och förläggare som inte tillhör den traditionella bokmarknaden, eller som befinner sig i dess utkant. Han tycker sig emellertid se en tendens till att även etablerade författare börjar publicerar sina litterära verk på elektronisk väg.²²⁵ I detta kapitel har framkommit att det också finns ett begränsat antal bokförläggare och bokhandlare som medvetet väljer att försöka profilera sig genom att marknadsföra och sälja skönlitteratur i elektronisk miljö. Serum och AdLibris utgör några exempel på dylika entreprenörer. Inom Internetbokhandeln har affärerna dock hittills, enligt Åke Danielsson och Claes Lennartsson, inte varit så lukrativa som pionjärerna kanske hade förväntat sig. Danielsson & Lennartsson vill förklara detta med att nätbokhandlarnas vinstmarginaler blir minimerade, eftersom deras priser måste vara tillräckligt tilltalande för att kunna attrahera kunder i den konkurrens som råder på dagens bokmarknad. Vidare har till en början deras kostnader för marknadsföring och uppbyggnad av inköps- och distributionssystem varit mycket höga.²²⁶

7 RESULTATSAMMANFATTNING

Mitt syfte med denna uppsats har, som tidigare nämnts, varit att med utgångspunkt från Lars Furulands modell över ”den litterära processen” försöka analysera hur nämnda modell förhåller sig i relation till dagens skönlitterära bokmarknad. Den centrala frågeställning som legat till grund för denna undersökning har varit: ”På vilka olika sätt kan några av de huvudaktörer som figurerar i Furulands modell över den litterära processen använda, producera eller förmedla sådana upphovsrättsskyddade skönlitterära verk som distribueras på elektronisk väg?” Denna problemformulering har i sin tur efter hand utmynnat i tre mera preciserade frågeställningar. Dessa frågeställningar har sedan fått utgöra de verktyg som jag har använt mig av för att ur olika synvinklar försöka belysa det bakomliggande problemområdet. I detta kapitel skall jag summera några av de resultat som har framkommit vid dessa efterforskningar.

7.1 Konsumenterna

På vilka olika sätt kan (att döma av några projekt som har bedrivits hos vanliga folkbibliotek) elektroniska skönlitterära verk förmedlas till sina presumtiva läsare?

Med termen e-bok avses i denna uppsats en nätdistribuerad skönlitterär text, vilken på grund av att den har överförts till digitalt format för nedladdning från Internet kan läsas antingen direkt på en bildskärm, eller med hjälp av ett speciellt verktyg. I grund och botten handlar det följaktligen om sådana skönlitterära verk som endast kan lagras, spridas eller tillgängliggöras med hjälp av elektroniska medier. För att en användare skall kunna ta del av denna slags skönlitterära alster krävs därför vanligtvis tillgång till en dator med Internetanslutning. En annan betydelsefull omständighet är dessutom att

²²⁴ Piratförlagets webbsidor. URL: <http://www.piratforlaget.se/sidor/forlagmain.html> [2002-04-25]

²²⁵ Peurell (2000), s. 143.

²²⁶ Danielsson, Åke & Claes Lennartsson (1999). Bokmarknaden i Sverige: Aktuella förhållanden inom den litterära institutionen i Sverige. [Försäljningskanaler]
URL: <http://www.hb.se/bhs/personal/claes/bokmarknaden.doc> [2002-02-04]

hos elektroniska texter är lagring och visning i praktiken två skilda företeelser. Detta innebär att det inte alltid är den information som är lagrad i datorns minne som framträder i texten på dess skärm, och inte heller på en pappersutskrift. Det elektroniska bokverket kan därför inte heller sägas ha någon materiell form. Likväl kan ordet ”e-bok” ibland även syfta på fysiska artefakter, närmare bestämt sådana specialtillverkade handdatorer som endast är avsedda att användas för läsning av elektronisk litteratur i fulltextformat. Dessa hjälpmedel finns i flera modeller och utföranden, något som dessvärre kan vålla problem för användarna, eftersom olika slags textdokument och olika slags läsverktyg inte alltid stämmer riktigt bra överens med varandra. Man håller dock kontinuerligt på att försöka förbättra handdatorernas användarvänlighet och tekniska standard. En fördel med s.k. läsplattor är att de är ganska säkra ur kopieringshänseende, eftersom det inte går att föra över texter mellan två enskilda redskap.

Beträffande folkbiblioteken tycks det i princip finnas två alternativa tillvägagångssätt i samband med utlåning av elektroniska verk. För det första kan man köpa in ett antal läsplattor eller handdatorer, ladda ner några utvalda titlar till varje apparat, och sedan låna ut hela den tekniska utrustningen till användarna, så som har gjorts vid fyra norska folkbibliotek. Den andra valmöjligheten, som exempelvis har använts av Göteborgs Stadsbibliotek, är att tillgängliggöra titlar i fulltextformat till låntagarna via bibliotekets egna webbsidor. I sistnämnda fall kan låntagaren hemifrån rekognoscera bland utbudet hos netLibrary's virtuella boksamlingar. Användaren laddar själv ner sin kopia av verket och kan även utforma textens layoutmässiga utseende. Vidare behöver man inte tänka på att lämna tillbaka sitt exemplar när lånetiden har gått ut, eftersom den utlånade boken ”slocknar” automatiskt på skärmen.

7.2 Producenterna

Vilka anledningar kan det finnas (så som det ter sig av ett antal texter) till att fyra svenska författare har valt att sprida sina litterära verk via Internet?

Enligt Erik Peurell är det i allmänhet sådana aktörer som befinner sig utanför den traditionella bokmarknaden, eller i dess omedelbara periferi, som väljer att publicera texter på webben. I grund och botten kan det kanske ha en viss betydelse att förläggare och författare fortfarande är djupt oeniga om vem som egentligen äger de elektroniska rättigheterna till skönlitterära verk. Förläggarna ser det som en möjlighet att utvidga användningen av de rättigheter som de sedan tidigare äger, medan författarna anser att de själva bestämmer över copyrighten, och därför vill se det hela som en ny marknad. Några etablerade svenska författare har under alla omständigheter valt att förmedla sina egna skönlitterära verk på den alternativa marknadsplats som Internet kan erbjuda. Liza Marklund, Jan Myrdal, Peter Curman och Karl-Erik Tallmo har i denna uppsats fått utgöra belägg för detta fenomen.

Bakom författarnas tillvägagångssätt kan till viss del skönjas ett missnöje med den ekonomiska ersättningen från de traditionella förläggarna. Om upphovsmännen väljer att bilda ett eget förlag för att förmedla sina verk i e-boksformat, så som ett antal välkända författare hos Piratförlaget har gjort, kan större delen av förtjänsten hamna i de egna fickorna. Initiativtagarna bakom ”Books on Demand” uttrycker å sin sida framför allt kritik mot det kortsiktiga vinsttänkande, vilket de anser vara förhärskande inom förlagsbranschen. Med hjälp av Print-on-Demand kan författarna istället på ett enkelt vis producera och distribuera det man anser vara kvalitetsböcker, något som ofta

har en mindre efterfrågan. Förfaringssättet kan också vara en strategi för att lansera sådana egna böcker som inte längre finns att tillgå i tryckt upplaga på den vanliga bokmarknaden. Slutligen förefaller det som om krasst ekonomiska överväganden från de stora och inflytelserika bokförlagens sida emellanåt kan förhindra kontroversiella och nytänkande författare från att fritt få framhäva sin konstnärliga originalitet. Experimentella författare, såsom Karl-Erik Tallmo, kan därför ibland välja andra kanaler för att kommunicera med sina läsare - via Internet kan de kasta ut en flaskpost som innehåller vad helst de själva önskar. Kommunikationsbehovet är något som även framträder i Peurells intervjuer med ett antal amatörförfattare, vilka har publicerat olika alster direkt på webben. Ofta ligger det inte några författarambitioner bakom deras aktiviteter, de vill helt enkelt utnyttja möjligheten att fritt kunna förmedla sina tankar till en bred läsekrets. Internet är därför en praktisk kanal för de som vill uttrycka sig i skrift. Man behöver inte försöka slinka förbi några hindrande "gate-keepers".

I stora drag framträder därmed två olika tillvägagångssätt när författare väljer att publicera egna skönlitterära verk via Internet. För det första kan det elektroniska mediet fungera som ett slags marknadsförings- och försäljningskanal för etablerade författare. Härvidlag kan också ett visst samarbete med olika nätbokhandlare förekomma i samband med distributionen. För det andra kan Internet fungera som ett slags alternativt litterärt kretslopp för refuserade skribenter och amatörförfattare. I sistnämnda fall kan författarna exempelvis välja att använda sig av icke-kommersiella webbplatser i likhet med "Novell på nätet", eller istället göra ett försök att få sina alster publicerade hos en något mer okonventionell förläggare, såsom nätförlaget Serum.

7.3 Distributörerna

Vilka huvudsakliga funktioner kan, enligt aktuell forskning, elektroniska medier fylla i samband med utgivning och försäljning av skönlitteratur?

Johan Svedjedal presenterade för någon tid sedan en alternativ modell till den litterära processen. Medan Furuland främst fokuserade sig på att definiera olika aktörer och deras roller, försöker Svedjedal framför allt att identifiera särskilda professionella funktioner inom den traditionella produktions- och distributionskedjan. Svedjedal analyserar bokmarknaden med utgångspunkt från 12 sådana yrkesfunktioner, vilka i sin tur kan delas in i flera mindre verksamhetsområden (se tabell 1). Mot bakgrund av sin alternativa modell vill Svedjedal främst göra gällande att bokmarknadens traditionella arbetsuppgifter kommer att bestå, men att gränserna mellan de olika yrkesfunktionerna kan hålla på att förändras. Vidare förklarar Svedjedal att denna möjlighet att kombinera olika arbetsuppgifter kan få en särskild betydelse i anslutning till dagens teknologiska utveckling.

Icke desto mindre tycks bokförläggare för närvarande i första hand använda Internet för att marknadsföra sina tryckta bokutgåvor. I samband med en undersökning om vad som kan påträffas på olika förlags webbsidor har Peurell dragit slutsatsen att dessa sidor huvudsakligen brukar bestå av information om förlagens produkter och om hur kunderna kan beställa böcker via e-post. Ibland förekommer det författarpresentationer och aktuella recensioner, men det är mycket sällan som någon förläggare publicerar nyproducerat material. Orsakerna till att förlagen inte med större kraft gått in för webbpublicering kan vara flera, men enligt Peurell framstår två anledningar som särskilt betydelsefulla: för det första svårigheterna att lösa problemet med betalning för

on-line publicerad litteratur och för det andra den olösta konflikten mellan förläggare och författare om upphovsrätten till webbpublicerat material.

Svedjedal anser att Internet ännu inte har fått någon egentlig funktion som förlag, eftersom de vanliga förlagen idag konkurrerar om att få skriva kontrakt med lovande debutanter. Däremot tror han att om förlagen skulle få ekonomiska problem, kommer det att gå ut över debutantutgivningen och de unga författarna kommer i så fall att använda de kanaler som finns. Detta skulle kunna leda till att fler nätförläggare började lansera ny litteratur. Redan idag finns det åtminstone en sådan svensk verksamhet - Thomas Lindblads förlag Serum. Nätförlaget startades ursprungligen i protest mot den restriktiva debutantutgivningen i Sverige och har kunnat finna sin egen nisch, eftersom de traditionella bokförlagen ännu inte tycks ha insett möjligheten att använda Internet som en publiceringskanal för nya skönlitterära verk. Som alternativ till den traditionella bokhandeln har under senare tid dessutom ett antal Internetbokhandlare trätt in på marknadsarenan. De driver oftast en form av nätverksbaserade postorderföretag för vanliga tryckta böcker, där kunderna on-line kan söka igenom välförsedda databaser, i vilka åtskilliga av de stora bokförlagen finns representerade med sina varulager. Till dessa Internetbokhandlare kan t.ex. Piratförlagets återförsäljare och samarbetspartner AdLibris räknas. Denna nätbokhandel började på försök med att sälja e-böcker för läsning från vanliga PC-skärmar, men snart märkte man att affärerna gick bättre än förväntat, och för den skull har företaget nu valt att utvidga verksamheten till att även omfatta skönlitteratur avsedd för handdatorer.

8 SLUTDISKUSSION

Intentionen med detta kapitel är i första hand att knyta samman den här uppsatsens syfte och problemformulering med de iakttagelser som har kunnat göras i samband med undersökningens olika delmoment. Som bekant har jag redan tidigare fört ett antal summerande diskussioner i anslutning till själva materialinsamlingen. Innehållet i dessa fem mindre diskussionsavsnitt kan i någon utsträckning betraktas som ett komplement till detta kapitel. Mina bakomliggande motiv till denna disposition har dels varit att försöka erhålla en något mer nyanserad bakgrundsbild vid tolkningen av det empiriska materialet, och dels att kunna hålla den redogörelse som nu följer så kort och koncist som möjligt. Min förhoppning är att de potentiella slutsatser som kan utkristalliseras ur föreliggande undersökning på detta vis borde framträda tydligare.

8.1 Analys

I detta avsnitt skall jag försöka föra ett övergripande och summerande resonemang kring det material som har samlats in utifrån den målsättning som tidigare har angetts i uppsatsens problemformulering. Mitt syfte har således varit att med utgångspunkt från Lars Furulands modell över ”den litterära processen” försöka analysera hur nämnda modell förhåller sig i relation till dagens skönlitterära bokmarknad. Beträffande den traditionella produktions- och distributionskedjan för skönlitteratur, så kan denna på ett relativt enkelt sätt åskådliggöras med hjälp av Furulands modell över den litterära processen (se figur 1). Denna modell består av tre överordnade huvudled: produktion, distribution och konsumtion. Furuland har blivit kritiserad för att han därmed sätter marknadsmekanismerna i centrum och för att hans systemanalys tycks ha en ohistorisk karaktär. Förutom detta menar Arne Melberg att den litterära processen framställs som

ett slutet system, där det omgivande samhället inte verkar ha någonting med litteraturen att göra. Vid beaktande av en del kulturella och sociala förändringar, som några forskare anser kan uppstå i informations- och kommunikationsteknologins kölvatten, förefaller det som om det kan finnas ett visst fog för denna kritik. I likhet med Manuel Castells menar dessa forskare att Internet idag kan fungera som ett internationellt nätverk, där människor över hela jordklotet kan kommunicera och utbyta information med varandra, utan att behöva fästa avseende vid varken nationsgränser eller tidszoner. Den norske professorn Terje Hillesund har t.ex. försökt påvisa ett samband mellan den globala kommunikationsindustrins framväxt och introduktionen av e-boken. Under åberopande av ett sådant samband tvivlar Hillesund på att traditionell boktillverkning kan vara lämplig eller tillräcklig i ett modernt nätverksbaserat samhälle. Något som Hillesund särskilt vill framhålla är att bokförläggare, till följd av den digitala nätverksteknologin, kan ställas inför en allvarlig utmaning, där de nu kan tvingas anta helt nya roller och beteendemönster. Johan Svedjedal vill gå ett steg längre och menar att "den digitala revolutionen" påverkar själva produktionen och konsumtionen av litteratur, vilket syftar på sådana processer som skrivande, publicering och läsning.

För egen del kunde emellertid Furuland också tänka sig något annat alternativ till sin ursprungliga modell över den litterära processen, exempelvis:

någon ren kommunikationsmodell: kommunikator (författare) med sin personliga tankevärld och sina bestämda syften – meddelande med vissa egenskaper – kanal för överförandet – mottagare med sina speciella egenskaper – effekt på mottagaren av meddelandet.

Denna version påminner om den sändar-/mottagarmodell, som första gången lanserades av Claude Shannon 1948, för att illustrera hur ett telekommunikationssystem fungerar. Kommunikationssystemet beskrivs här som en process, där information flödar mellan en sändare och en mottagare (se figur 2). Den stora skillnaden, gentemot Furulands första modell över den litterära processen, ligger i själva distributionsformen. I Shannons modell kan hela förloppet äga rum inom ett elektroniskt nätverkssystem. Så som jag ser det kan Furuland med sin alternativa modell ha tänkt sig en process, där författaren tillåts att kommunicera direkt med sina läsare, något som idag är möjligt att åstadkomma genom att författaren på ett eller annat sätt använder Internet som hjälpmedel för elektronisk publicering. Det händelseförlopp som utspelar sig när elektronisk skönlitteratur förmedlas via Internet kanske också enklast kan förklaras med hjälp av Shannons modell. Idag handlar trots allt publicering inte alltid om att ett enskilt manuskript skall passera genom olika led i en produktions- och distributionskedja, för att slutligen bli presenterat för läsarna i ett tryckt format. Numera kan en skönlitterär text lika gärna förmedlas och tillgängliggöras med hjälp av elektroniska medier.

I modellen över den litterära processen sätts, som tidigare har nämnts, framför allt bokmarknadens ekonomiska mekanismer i centrum. Detta finner jag vara en stor brist hos Furulands modell, eftersom kontextens betydelse inte blir beaktad i tillräcklig utsträckning. Som jämförande exempel kan vi betrakta Pierre Bourdieus teoribildning om det litterära fältet, vilken är ett slags makroteori över det litterära skapandet. Till skillnad från Furuland såg han inte enbart till marknadsekonomiska aspekter, utan beaktade även de sociokulturella omständigheter som ibland kan finnas bakom det kreativa skapandet. Bourdieu koncentrerade sig först och främst på att illustrera den egentliga produktionsnivån, och den maktkamp som där kan utspelas till följd av motsättningarna mellan agenter med kommersiella respektive konstnärliga intressen. Slutsatsen är att det litterära systemet inte existerar avgränsat för sig, utan att det i hög

grad interagerar med en omgivning, som bl.a. kan vara präglad av sociala, ekonomiska, kulturella och ideologiska faktorer. Enligt min uppfattning liknar dock det elektroniska litterära fältet sin mer traditionella motsvarighet, i den bemärkelsen att olika diskurser till viss del kan förklaras med hänvisning till de två fältens polariserade struktur, där olika författares agerande kan härledas från att de antingen kämpar för litterärt anseende eller för ekonomisk vinning. Detta är något som jag även tycker mig kunna skönja i utsagorna från de namngivna författare som har blivit citerade i denna uppsats.

I detta sammanhang har Liza Marklund fått agera som representant för Piratförlaget, vars policy är att en författare bör få hälften av alla de intäkter som kan bli inkasserade när en bok omsätts på marknaden. De kommersiella aspekterna förefaller därmed vara en väsentlig drivkraft bakom förlagets verksamhet. Piratförlaget saluför dock inte endast e-böcker, utan även vanliga tryckta böcker. Man kan därför fråga sig huruvida deras satsning på e-böcker syftar till att skapa en alternativ marknad för elektronisk publicering, eller om det i grund och botten kan vara på det viset att initiativtagarna utnyttjar webben för att marknadsföra och sälja sin övriga produktion? Dessa motiv är desto tydligare vad anbelangar Jan Myrdals och Peter Curmans verksamhetsidé. Print-on-Demand kan vara en praktisk metod om man vill försöka blåsa nytt liv i utgången material. Författarna bakom "Books on Demand" uttrycker även sitt missnöje med de stora bokförlagens strävan efter att framför allt lansera succéböcker med avsikt att maximera sin egen profit. Under deras argument kan det kanske finnas den implicita andemeningen att det stundom kan förhålla sig så att litteratur av hög kvalitet inte leder till någon större kommersiell framgång. Karl-Erik Tallmo är dock den som tydligast vill framföra de konstnärliga möjligheter som kan öppna sig om man väljer att dra nytta av den digitala tekniken. Vidare dryftar han också prestigefrågans (d.v.s. det symboliska kapitalets) betydelse i samband med egenpublicering. Om inget känt bokförlag står bakom utgivningen löper författaren en risk att gå miste om litterärt anseende, eftersom det skönlitterära verket inte blivit "konsekrerat" av någon auktoritet, vilket i sin tur kan medföra att recensenter inte heller bryr sig om att anmäla boken

Svedjedal har bland annat studerat fenomenet elektronisk skönlitteratur i relation till hur denna alternativa kommunikationsform skulle kunna påverka förutsättningarna för de aktörer som varit verksamma på den traditionella bokmarknaden. Svedjedal gör gällande att de traditionella arbetsuppgifterna förmodligen kommer att bestå, men att gränserna mellan olika yrkesfunktioner dock kan hålla på att förändras. "Ett bokförlags traditionella uppgifter är att välja, vidareförädla, värdeladda, tillverka, distribuera och sälja. Internet lovar en genväg undan detta."²²⁷ I hans alternativa modell till den litterära processen (se tabell 1) läggs därför tonvikten i första hand vid att beskriva olika professionella funktioner inom den traditionella produktions- och distributionskedjan. En viktig skillnad mellan Furulands och Svedjedals modeller är därmed att Furuland framför allt fokuserade sig på att identifiera särskilda *aktörer* och deras roller, medan Svedjedal främst strävar efter att försöka identifiera vissa yrkesmässiga *funktioner*. Vidare vill Svedjedal poängtera att enskilda individer och institutioner ibland kan överskrida gränserna mellan olika yrkesområden, och följaktligen existerar det enligt hans mening inte några alldeles vattentäta skott mellan de tre nivåerna produktion, distribution och konsumtion - vilka Furuland använde sig av för att beskriva det traditionella litterära kretsloppet. Det scenario som Svedjedal åskådliggör skulle under dessa förhållanden kunna innebära att bokförläggare och bokhandlare får konkurrens

²²⁷ Svedjedal, Johan (1997b). Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur. Ingår i Björnsson, Anders & Peter Luthersson (red.). *Medialiseringen av Sverige*. Stockholm: Carlssons, s. 32.

med andra aktörer, vilka kan komma att sköta sådana funktioner som de förstnämnda yrkesgrupperna tidigare har varit relativt ensamma om att hantera. Numera kan exempelvis författarna, till följd av de ökade möjligheterna att publicera och distribuera skönlitteratur med hjälp av elektroniska medier, i praktiken klara sig utan förläggarnas och bokhandlarnas medverkan i högre utsträckning än tidigare. De kan därmed välja att kombinera de tre olika funktionerna författande, förläggning och försäljning.

Vid en ytlig betraktelse av dessa omständigheter skulle det således kunna förefalla som om förändringarna inom informations- och kommunikationsteknologin kan leda till drastiska konsekvenser, kanske framför allt vad beträffar den beprövade relationen mellan författare och förläggare. Förvisso är författare i stånd att klara sig utan sina förläggare, men förläggare kan däremot inte livnära sig utan sina författare. Från flera håll framförs likväl förläggarnas viktiga roll som garant för den litterära kvaliteten. Med Svedjedals ord kan bokförläggaren betraktas som en ”gate-keeper”, eller närmare bestämt en makthavare, vilken endast släpper igenom aspirerande författare ifall de rättar sig efter de normativa regler som gäller för fri passage. Svedjedal förklarar att bokförläggare dessutom fyller en annan viktig funktion. Han menar att de symboliskt talat kan fungera som ett slags relä för vidarebefordrande av signaler från publiken till författaren - något som kan vara nog så viktigt för att bemöta marknadens efterfrågan. Vidare uttrycker några av de författare som har erfarenhet av egenpublicering farhågor för att bli betraktade som misslyckade, p.g.a. att folk skulle kunna tro att de har tvingats till att ge ut sina böcker på egen hand, eftersom de blivit refuserade av de renommerade förlagen. Ett känt förlagsnamn kan trots allt vara betydelsefullt, det har förmåga att ge författaren en viss litterär prestige, eller med andra ord ett symboliskt kapital, något som också gör det mer sannolikt att boken blir uppmärksam av kritikerna.

Kanske skulle egenpublicering ändå kunna få mest ogynnsamma konsekvenser för de traditionella försäljningskanalerna, av den orsaken att bokhandlare inte längre behövs i samma utsträckning om skönlitteratur i högre omfattning blir distribuerad via Internet. Vid en närmare granskning av dessa förhållanden, och med stöd av några exempel på hur den elektroniska egenpubliceringen i praktiken kan fungera, framträder emellertid en del tendenser som tyder på att författarnas verksamhet på nätet också kan få vissa positiva följder för vanliga bokhandlare. Ofrånkomligen kommer försäljningskanaler att behövas i alla fall, men möjligtvis i något annorlunda former. Exempelvis produceras och distribueras Piratförlagets e-böcker idag av eLib, ett företag som i sin tur har kopplingar till bl.a. internetbokhandeln AdLibris. Print-on-Demand-projektet Podium samarbetar istället med traditionella bokhandlare över hela landet. Dessutom sprider nuförtiden både förläggare och författare reklam för sina utgåvor via diverse webbsidor på Internet, vilket sannolikt borde kunna gagna även de aktörer som är verksamma inom bokmarknadens distributionsled.

I föreliggande undersökning har jag framför allt tyckt mig kunna urskilja en bild av två ganska separata publiceringsprocesser, som utan större beröringspunkter verkar löpa parallellt med varandra i ett traditionellt, respektive ett elektroniskt, skönlitterärt kretslopp. Å andra sidan kan emellanåt aktörer på olika nivåer inom produktions- och distributionskedjan överskrida gränserna mellan olika yrkesfunktioner. När allt kommer omkring bör det också uppmärksammas att de aktörer, som är verksamma i Furulands figur över ”den litterära processen”, kan välja att parallellt använda sig av både tryckta publikationer och elektroniska medier. Vissa individer har således möjlighet att i någon utsträckning alternera mellan dessa två särpräglade kretslopp. I varje fall kan etablerade författare bestämma sig för att ge ut sina böcker antingen på vanligt sätt eller på

elektronisk väg. Utnyttjandet av den elektroniska publiceringsformen kan vara betingat av ekonomiska villkor (d.v.s. utsikten till förbättrade intäkter) eller juridiska faktorer (t.ex. skiljaktiga meningar om upphovsrättens omfattning). Det kan ibland vara en fråga om andra överväganden av praktisk natur (Internet som ett medel för ökad konkurrens, marknadsföring, kommunikation, etc.). Hur som helst har enskilda individer en relativt stor valfrihet att förflytta sig både inom och emellan de två litterära kretsloppen. Av denna anledning vore det förmodligen en grov felbedömning om jag gjorde gällande att Furulands modell inte skulle ha någon betydelse som analytiskt verktyg för en adekvat beskrivning av dagens skönlitterära bokmarknad. Däremot menar jag att ”den litterära processen” kan behöva kompletteras - dels med en tydligare anknytning till det litterära systemets omgivande kontext, och dels med en närmare redogörelse för vilka speciella funktioner som kan tillgodoses inom varje separat delmoment hos förklaringsmodellen.

8.2 Visioner

I denna uppsats har jag försökt ta reda på hur förutsättningarna för det traditionella litterära etablissemanget kan komma att förändras i spåren efter informations- och kommunikationsteknologins framfart. Jag vill dock inte med detta göra gällande att den tekniska utvecklingen i sig nödvändigtvis måste leda till att vårt samhälle på ett förutbestämt sätt är dömt att genomgå någon slags mekanisk evolutionsprocess. Ett problem med sådana deterministiska förutsägelser är att teknologin beskrivs som en självgående kraft, vilken oundvikligen för med sig genomgripande samhällseffekter helt oberoende av människans valmöjligheter och fria vilja. Jag vill därför inte heller gå så långt som att låta påskina att tekniska förändringar exempelvis skulle kunna leda till att den yttre miljön hos våra bibliotek kan få ett annorlunda utseende, där färdigtankade läsplattor konkurrerar med omoderna bokluntor om hyllutrymmet. Jag finner en sådan vision något osannolik, för det första av den orsaken att dagens portabla hjälpmedel för e-boksläsning än så länge är belastade med vissa tekniska och praktiska svårigheter. För det andra är det min åsikt att bokhyllor inte längre skulle behövas på biblioteken, om det nu överhuvudtaget skulle gå så långt att all litteratur förmedlades på helt elektronisk väg.

Trots allt har codexboken en lång historisk och kulturell bakgrund att falla tillbaka på, så många tror därför (i likhet med t.ex. Emin Tengström, Liza Marklund och Johan Svedjedal) att de tryckta publikationerna inte kommer att försvinna i första taget. Pappersboken har med sin enkla utformning vissa obestridliga fördelar; den kan läsas utan tekniska hjälpmedel, den behöver inga energikällor och den är lätt att bevara. Däremot tror jag att vi kommer att få vänja oss vid att tryckta och elektroniska texter i allt större utsträckning kommer att samexistera sida vid sida med varandra. Detta kan indirekt föra med sig att författare får större möjligheter att samtidigt agera som både producent och distributör av egna litterära verk. Möjligtvis kommer detta förhållande att på ett genomgripande sätt påverka den traditionella bokmarknaden. Frågan är emellertid om denna marknad ännu är särskilt mogen för elektroniskt publicerad skönlitteratur? Enligt den undersökning som har gjorts av Christel Larsen och Helén Olsson tycks i alla fall läsarna ha en ganska negativ inställning till att behöva ögna igenom sådana texter på flimrande datorskärmar. Om det nu trots allt skulle bli så att skönlitteratur i större utsträckning blev förmedlad via elektroniska nätverk skulle denna process måhända kunna medföra att relationen mellan författare och läsare utvecklades till någonting nytt, en relation präglad av möjligheten att låta texter flöda direkt mellan upphovsmannen och användaren. Internet skulle därmed också kunna liknas vid ett enda stort bibliotek utan väggar.

En viktig fråga är således om bokhandlarna, biblioteken och bokförläggarna riskerar att bli överflödiga till följd av informations- och kommunikationsteknologins utveckling? Detta är inte min uppfattning, främst därför att det först måste utvecklas tillförlitliga betalningssystem, så att författarna kan försäkra sig om att deras ekonomiska och ideella rättigheter blir respekterade och tillvaratagna. Upphovsmännen riskerar idag att förlora sin kontroll över de litterära verken i samband med deras offentliggörande på Internet, såvida de inte har möjlighet att utnyttja något fungerande kopieringsskydd. Dessutom fyller trots allt exempelvis biblioteken några andra betydelsefulla funktioner, både som bevarare av kulturarvet och garanter för allmänhetens fria tillgång till information. Emellertid finns det tendenser som tyder på att de olika aktörerna inom den traditionella produktions- och distributionskedjan för skönlitteratur borde överväga att försöka anpassa sin verksamhet efter de ändrade förutsättningarna. Möjligtvis kommer deras historiskt invanda roller i någon utsträckning att sammansmälta och gränserna mellan skilda professioner därmed att suddas ut? I framtiden skulle sådana nya hybridformer kanske kunna utgöra centrala beståndsdelar i ett globaliserat skönlitterärt nätverk, där aktörernas praktiska funktioner har större betydelse än deras strukturella positioner på en litterär arena. Detta är emellertid något som jag helst vill överlåta till andra att spekulera om...

Som avslutande ord vill jag förmedla några tankegångar ur den statliga utredningen *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet*. I denna skriver Sven Allerstrand att han kan se två särskilt tydliga utvecklingstendenser vad beträffar framtidens Internet-publicering; ”nämligen *konvergens* och *individualisering*”.²²⁸ Med konvergens menas att olika medieformer smälter samman och blir svåra att skilja åt. Med individualisering åsyftas att allt mer av den information som allmänheten tar del av kommer att få en individuell utformning. Allerstrand menar att vi successivt kommer att avlägsna oss från den traditionella synen på ett massmedium, där en identisk informationsmängd vid ett och samma tillfälle förmedlas till en månghövdad publik. Istället kommer användarna mera självständigt att kunna styra över utbudet.²²⁹ Denna vision av en elektronisk ström av information och underhållning, där allt flyter samman till ett globalt flöde av text, bild och ljud, påminner om det multimediala kommunikationssystem som Manuel Castells kallar för ”supertext”.

Detta är ett system där själva verkligheten (det vill säga människors materiella/symboliska existens) är helt fångad, helt nedsänkt i ett virtuellt bildsammanhang, i en låtsasvärld där företeelserna inte bara finns på den skärm genom vilken erfarenheterna kommuniceras, utan där de blir själva erfarenheten.²³⁰

Supertexten integrerar alla kulturella symboliska uttryck i ett enda medium. Castells menar att uppkomsten av ett sådant kommunikationssystem har viktiga konsekvenser för både sociala former och processer. En konsekvens är att när virtualiteten blir till verklighet minskas symbolmakten hos traditionella sändare utanför systemet, ”inte så att de försvinner, men de försvagas om de inte omkodas sig till det nya systemet”.²³¹

²²⁸ *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet* (1998). Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111). Stockholm: Fritzes, s. 59.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Castells, Manuel (1998). *Nätverkssamhällets framväxt*. Bd 1 i Castells, Manuel, Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur. Göteborg: Daidalos, s. 377.

²³¹ Ibid., s. 379.

9 SAMMANFATTNING

Denna uppsats kan betraktas som en integrerad forskningsöversikt, där underlaget företrädesvis har utgjorts av aktuell forskning om elektronisk publicering. Detta material har vävts samman med tidigare kartläggningar av olika processer i samband med traditionell skönlitterär produktion. Den huvudsakliga intentionen har varit att sammanställa och samordna både teoretisk och empirisk forskning. Enligt problemformuleringen har uppsatsen syfte varit att med utgångspunkt från Lars Furulands modell över den ”litterära processen” försöka analysera hur nämnda modell förhåller sig i relation till dagens skönlitterära bokmarknad. Den centrala frågeställningen har varit: ”På vilka olika sätt kan några av de huvudaktörer som figurerar i Furulands modell över den litterära processen använda, producera eller förmedla sådana upphovsrättsskyddade skönlitterära verk som distribueras på elektronisk väg?”.

Den första frågeställningen gällde på vilka olika sätt vanliga folkbibliotek kan förmedla elektroniska skönlitterära verk till sina läsare. Här förefaller det i princip finnas två disparata tillvägagångssätt. För det första kan biblioteket köpa in ett antal läsplattor eller handdatorer, ladda ner några utvalda titlar till varje apparat, och sedan låna ut hela den tekniska utrustningen till användarna – vilket exempelvis fyra norska folkbibliotek i Hordaland har prövat på. Den andra valmöjligheten, som idag bland annat används av Göteborgs Stadsbibliotek, är att tillgängliggöra titlar i fulltextformat till låntagarna via bibliotekets egna webbsidor.

Den andra frågeställningen handlade om vilka anledningar som kan finnas till att fyra svenska författare har valt att sprida sina litterära verk via Internet. De fyra författare som förekommer i denna undersökning är Liza Marklund, Jan Myrdal, Peter Curman och Karl-Erik Tallmo. Bakom dessa författares agerande kan dels skönjas ett missnöje gentemot de traditionella förlagen och beträffande de ekonomiska villkoren i allmänhet. Internet kan i sådana fall fungera som ett slags marknadsförings- och försäljningskanal för etablerade författare. Dels kan elektronisk publicering vara en praktisk strategi för mindre framgångsrika författare, som främst vill kunna kommunicera med sin omvärld.

Den tredje frågan berörde vilka funktioner som elektroniska medier kan fylla i samband med utgivning och försäljning av skönlitteratur. För närvarande tycks de traditionella bokförläggarna i första hand använda Internet för att marknadsföra sina tryckta publikationer. Internet kan emellertid också användas som kanal för lansering av litterära debutanter, något som verksamheten hos nätförlaget Serum utgör ett exempel på. Under senare tid har dessutom ett antal Internetbokhandlare, t.ex. AdLibris, trätt fram som ett alternativ till den traditionella bokhandeln. Nätbokhandlare driver oftast en form av postorderföretag för vanliga tryckta böcker, men AdLibris saluför även e-böcker av varierande utformning.

Slutligen framträder ur denna undersökning en bild av två ganska separata publiceringsprocesser, vilka utan större beröringspunkter verkar löpa parallellt med varandra i ett traditionellt, respektive ett elektroniskt skönlitterärt kretslopp. Däremot verkar det vara så att enskilda individer i någon utsträckning har en del möjlighet att röra sig inom och mellan dessa två särpräglade system. Furulands modell tycks fortfarande ha en viss aktualitet, men den brister på framför allt två punkter. För det första tas ingen tillräcklig hänsyn till den omgivande kontexten. För det andra är modellen fokuserad på aktörers olika roller, inte på bestämda professionella funktioner.

10 KÄLLFÖRTECKNING

10.1 Tryckt litteratur:

Aarseth, Espen (1997). *Cybertext: Perspectives on ergodic literature*. Baltimore: Johns Hopkins.

Alkula, Riitta (1997). Elektronisk publicering. *Nordinfo*, årg. 20, nr. 1-2, s. 6-19.

Almerud, Peter (2000). *Nya vägar för boken: Rapport från ett projekt*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

Bazin, Patrick (1996). Toward metareading. Ingår i Nunberg, Geoffrey (ed.). *The future of the book*, s. 153-168. Berkeley, Calif.: University of California Press cop.

Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers.

Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Moderna franska tänkare 31). Stehag: B. Östlings bokförl. Symposium.

Broady, Donald (1998). Inledning: En verktygslåda för studier av fält. Ingår i Broady, Donald (red.). *Kulturens fält: En antologi*, s. 11-26. Göteborg: Daidalos.

Broady, Donald (2000). Inledning. Ingår i Bourdieu, Pierre. *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Moderna franska tänkare 31), s. 9-28. Stehag: B. Östlings bokförl. Symposium.

Broady, Donald (1989). *Kapital, habitus, fält: Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi* (Arbetsrapport 1989:2). Stockholm: Universitets- och Högskoleämbetet, FoU-enheten.

Brown, Catarina (2001). netLibrary erbjuder 30 000 e-boktitlar. *Nya Ciceron: Tidning för Bibliotekstjänsts kunder*, årg. 2, nr. 1, s. 4-5.

Browner, Stephanie, Stephen Pulsford & Richard Sears (2000). *Literature and the Internet: A guide for students, teachers and scholars*. New York: Garland.

Buse, Jan (1997). Punktens vara, eller inte vara... är *inte* frågan, utan svaret! *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 3, s. 6-26.

Castells, Manuel (1998). *Nätverkssamhällets framväxt*. Bd 1 i Castells, Manuel, Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur. Göteborg: Daidalos.

Chartier, Roger (1995). *Böckernas ordning: Läsare, författare och bibliotek i Europa mellan 1300-tal och 1700-tal*. Göteborg: Anamma.

Chartier, Roger (1998). Läsare i det långa perspektivet – från *codex* till bildskärm. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*, s. 297-311. Lund: Studentlitteratur.

Cybernetik (2000). Bra Böckers Lexikon. Bd 5, s. 132. Höganäs: Bra Böcker.

Dahlström, Mats (1999). Lastbara böcker. *Ikoner - vision och tradition*, årg. 2, nr. 3, s. 16-21.

Dahlström, Mats (2001). Trycket från trycket. Fixerade, mindre editioner eller mindre fixerade arkiv? Ingår i Jørgensen, Jon Gunnar (red.). *Bok og skjerm: Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse. Bidrag til en konferanse arrangert av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer 20-22 oktober 2000*, s. 61-80. Oslo: Fagbokforlaget.

E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet (1998). Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111). Stockholm: Fritzes.

Edmar-Forsman, Malin (2001). *Internetpublicering: En juridisk vägledning*. 3. uppl. Stockholm: Norstedts.

Enmark, Romulo (1997). Punkten som inte finns – om ett ämnesdefinierande informationsbegrepp. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 2, s. 6-30.

Eriksson, Per (2002-02-02). Varför läsa i sängen när datorn finns? *Smålandsposten lördagsbilagan*, s. 12.

Forntiden (1985). Hans Hertel (red.). (Litteraturens historia, del 1). Stockholm: Norstedts.

Furuland, Lars (1974). Litteratur och samhälle: Litteratursociologiska frågeställningar. Ingår i Gustafsson, Lars (red.). *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. 2. uppl., s. 174-205. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Furuland, Lars (1997). Litteratur och samhälle: Om litteratursociologin och dess forskningsfält. Ingår i Furuland, Lars & Johan Svedjedal (red.). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*, s. 15-49. Lund: Studentlitteratur.

Gram, Dorthe & Vibeke Petersen (2000). Hard- og software [Tema: E-bogen]. *Danmarks Biblioteker*, årg. 4, nr. 7, s. 10-11.

Hård af Segerstad, Peder (1982). *Information och kommunikation: En bok om människans förmåga att tänka, tala och förstå*. Uppsala: Studieförlaget.

Ilshammar, Lars & Ola Larsmo (1999). *Net.wars: Kampen om nätet*. 2. uppl. Stockholm: Atlas.

Johansson, Jessica (2001). *Förlagsbranschen i en dynamisk förändringsprocess: En kvalitativ undersökning av tendenser till utveckling inom förlagsbranschen* (Mag.upps. 2001:74). Borås: Bibliotekshögskolan.

Kjær, Iver (2001). Ord och tid – om teksten, bogen og skærmen. Ingår i Jørgensen, Jon Gunnar (red.). *Bok og skjerm: Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse. Bidrag til en konferanse arrangert av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer 20-22 oktober 2000*, s. 11-17. Oslo: Fagbokforlaget.

Larsen, Christel & Helén Olsson (2001). *Bokslut? Den skönlitterära e-boken ur ett läsarperspektiv* (Mag.upps. 2001:90). Borås: Bibliotekshögskolan.

- Landow, George P. (1996). Twenty minutes into the future, or how are we moving beyond the book? Ingår i Nunberg, Geoffrey (ed.). *The future of the book*, s. 209-237. Berkeley, Calif.: University of California Press cop.
- Lenas, Sverker (2000-08-25). Marklunds nya bok i ny teknik. *Dagens Nyheter*, sektion B, s. 1.
- Melberg, Arne (1975). Inledning. Ingår i Melberg, Arne (red.). *Den litterära institutionen: Studier i den borgerliga litteraturens sociala historia*, s. 9-29. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Mossberg, Maja-Brita (1998). *En bok i sänder: Print on demand* (Teldok-rapport 122). Stockholm: Teldok.
- Nunberg, Geoffrey (1998). Böckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder. Ingår i Björkman, Margareta (red.). *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*, s. 266-294. Lund: Studentlitteratur.
- Nylander, Maria (1997). *Det elektroniska biblioteket: En undersökning av definitioner och förändring* (Mag.upps. 1997:48). Borås: Bibliotekshögskolan.
- Peurell, Erik (2000). *Users and producers on line: Producing, marketing and reading Swedish literature using digital technology*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.
- Poster, Mark (1996). *The mode of information: Poststructuralism and social context*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers.
- Poulet, George (1980). Criticism and the experience of interiority. Ingår i Tompkins, Jane P. (ed.). *Reader-Response Criticism: From formalism to post-structuralism*, s. 41-49. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press cop.
- Shannon, Claude E. & Warren Weaver (1963). *The mathematical theory of communication*. Urbana, Ill.: University of Illinois.
- Smith, Camilla & Annika Zachrisson (2000). *Skönlitteraturens nya kläder? Elektronisk publicering av skönlitteratur: En kvalitativ intervjustudie med nio svenska förlag och fyra övriga aktörer på det litterära fältet* (Mag.upps. 2000:34). Borås: Bibliotekshögskolan.
- Svedjedal, Johan (1999). A note on the concept of "hypertext". *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 3, nr. 3, s. 149-166.
- Svedjedal, Johan (2001). *Den sista boken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Svedjedal, Johan (1997a). Det litteratursociologiska perspektivet: Om en forskningstradition och dess grundantaganden. Ingår i Furuland, Lars & Johan Svedjedal (red.). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*, s. 67-88. Lund: Studentlitteratur.
- Svedjedal, Johan (1997b). Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur. Ingår i Björnsson, Anders & Peter Luthersson (red.). *Medialiseringen av Sverige*, s. 29-40. Stockholm: Carlssons.
- Svedjedal, Johan (1994). *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska texter*. Hedemora: Gidlund.

Svedjedal, Johan (2000). *The literary web: Literature and publishing in the age of digital production*. Stockholm: Kungl. Biblioteket.

Tallmo, Karl-Erik (1998). Elektronisk publicering. Bilaga till *E-plikt: Att säkra det elektroniska kulturarvet*. Betänkande av E-pliktutredningen. (Statens offentliga utredningar [SOU], 1998:111), s. 187-225. Stockholm: Fritzes.

Tallmo, Karl-Erik (1997). Fiktionens nya rum – om litteraturen i interaktivitetens tidevarv. *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 1, nr. 4, s. 55-64.

Tallmo, Karl-Erik (1999). Self-publishing: Publicera själv eller publicera sig själv? *Human IT: Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv*, årg. 3, nr. 3, s. 185-201.

Tengström, Emin (1998). *Hur förändras våra livsvillkor? En kritisk betraktelse av K-samhället, IT-samhället och kunskapssamhället*. Stockholm: Rabén Prisma.

Yrliid, Rolf (1994). *Litteraturens villkor*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.

10.2 Elektroniska resurser:

AdLibris Bokhandel. URL: <http://www.adlibris.se/shop/> [2001-12-13]

Bokstäver som ettor och nollor. *Webbtidningen Axiellt*.

URL: http://www.axiell.se/103_adli.html [2001-10-28]

Books on Demands hemsida. URL: <http://www.books-on-demand.com/old/start.htm> [2002-02-03]

Buckland, Michael K. (1997). Redesigning library services: A manifesto [kap. 6: Supplement]. Berkeley Digital Library Sunsite.

URL: <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Library/Redesigning/supplement.html> [2002-01-26]

Curman, Peter. Print on demand: Gamla böcker blir som nya.

URL: <http://www.petercurman.com/print-on-demand.htm> [2002-02-03]

Curman, Peter (1998). How the digital revolution will give new life to Gutenberg. *The Book & The Computer: The Future of the Printed Word*, årg. 2, nr. 12.

URL: <http://www.honco.net/9812/ar-curman.html> [2002-02-03]

Danielsson, Åke & Claes Lennartsson (1999). Bokmarknaden i Sverige: Aktuella förhållanden inom den litterära institutionen i Sverige.

URL: <http://www.hb.se/bhs/personal/claes/bokmarknaden.doc> [2002-02-04]

E-böcker nästa kap för piraterna. *Webbtidningen Axiellt*.

URL: http://www.axiell.se/108_pira.html [2001-10-28]

eLibs webbsidor. Vanliga frågor.

URL: http://www.elib.se/ebook_technical_questions.asp#ebook_ett [2002-03-02]

eLibs webbsidor. Stockholms stadsbibliotek och Nacka stadsbibliotek har startat ett samarbete med utlån av e-böcker på biblioteket...

URL: <http://www.elib.se/bibliotek/titles.asp> [2002-03-07]

eLibs webbsidor. Svenskt e-boksföretag och Microsoft i nytt samarbete.

[pressmeddelande från 2001-03-06].

URL: http://www.elib.se/ebook_Pressrelease_20010306.asp [2002-03-02]

Författares Bokmaskins webbsidor. Författares Bokmaskin – ett alternativ.

URL: <http://www.bokmaskinen.se/info.html> [2002-03-03]

Göteborgs Stadsbiblioteks webbsidor. Elektroniska böcker på Göteborgs Stadsbibliotek. URL: <http://www.stadsbiblioteket.goteborg.se/EBOK/Ebooks.htm> [2002-01-23]

Heide Petersen, Jakob (2000). Elektroniske bøger: Status august 2000. Danske Biblioteksstyrelsens webbsidor. URL: <http://www.bs.dk/undersoeg/elektr.htm> [2002-01-30]

Hillesund, Terje (2001). Will e-books change the world? *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 10.

URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/ [2002-01-28]

ITLIT-projektet. Uppsala universitet, litteraturvetenskapliga institutionen, avd. för litteratursociologi. URL: <http://www-hotel.uu.se/littvet/lsoc/itlit/index.htm> [2002-01-27]

Lynch, Clifford (2001). The battle to define the future of the book in the digital world, *First Monday: Peer-reviewed journal on the Internet*, årg. 6, nr. 6.

URL: http://www.firstmonday.org/issues/issue6_6/lynch/index.html [2001-10-24]

Mostrau, Eva & Thomas Brevik (2001). E-bokprosjektet i Hordaland: Slutrapport.

URL: <http://www.hordaland.folkebibl.no/ebok/sluttrapport.htm> [2001-12-13]

Myrdal, Jan. Vi vill visa en väg ur krisen i den svenska bokbranschen!

URL: <http://www.marebalticum.se/myrdal/print-on-demand.htm> [2002-01-25]

netLibrary's webbsidor. Quickstart guide.

URL: http://www.netlibrary.com/quickstart_guide3.asp [2002-01-23]

Novell på nätets webbsidor. URL: <http://www.fl-net.se/novell/info.html> [2002-03-02]

Nya vägar för boken. Aktuellt i projektet. Kungl. Bibliotekets webbsidor.

URL: <http://www.kb.se/nvb/aktuellt.htm> [2002-01-27]

Nya vägar för boken. Projektets aktiviteter. Kungl. Bibliotekets webbsidor.

URL: <http://www.kb.se/nvb/innehall.htm> [2002-01-27]

Peurell, Erik. On-line publicering på webben: Sammanfattning. Kungl. Bibliotekets webbsidor. URL: <http://www.kb.se/nvb/Peurell/online/online1.htm> [2001-10-17]

Piratförlagets webbsidor.

URL: <http://www.piratforlaget.se/sidor/forlagmain.html> [2002-04-25]

URL: <http://www.piratforlaget.se/sidor/fflma.html> [2002-04-25]

- Podiums webbsidor. Ekonomihantering m.m.
URL: http://www.podium.nu/inf/podium_ekonomimm.htm [2002-03-03]
- Podiums webbsidor. Hur du ger ut din bok på Print-on-Demand.
URL: http://www.podium.nu/inf/pod_instuktions_indx.htm [2002-03-03]
- Podiums webbsidor. Podiums distributionskedja.
URL: http://www.podium.nu/inf/podium_distributionskedja.htm [2002-03-03]
- Project Gutenbergs hemsida. URL: <http://promo.net/pg/> [2002-02-01]
- Projekt Runebergs hemsida. URL: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/> [2002-02-01]
- Rippel, Chris (2001). Can e-books improve libraries?
URL: <http://skyways.lib.ks.us/central/ebooks/index.html> [2002-02-13]
- Serums webbsidor. URL: <http://www.serum.se/bookorder.html> [2002-03-07]
- Tallmo, Karl-Erik. Sveriges första elektroniska roman.
URL: www.nisus.se/archive/iakttaga.html [2002-03-04]
- Tallmo, Karl-Erik. Myrdal, Tallmo, Dahlström om boken och den digitala texten.
Kulturnät Sveriges tidning om kultur på Internet.
URL: <http://www.kultur.nu/tidning/boken.html> [2002-01-30]
- Warmboe, Thorleif (2001). Jag ger ut det jag tycker om. *Kulturnät Sverige: Magasinet*, årg. 3, nr. 4. URL: http://130.242.22.112/pub/pub193_5.asp?art_id=2468 [2002-04-25]
- von Vegesack, Thomas (1999). Upphovsrätten och det offentliga samtalet. Kungl. Bibliotekets webbsidor. URL: <http://www.kb.se/Nvb/Upphov/Samtal/samtal6.htm> [2002-02-02]
- Wood, Stephen (2001). The public e-library: Caught between two opposing models. *The Future of Print Media online journal.*
URL: <http://www.futureprint.kent.edu/articles/wood01.htm> [2002-02-13]